

Міністерство оборони
України

Національний
військово-історичний
музей України

ВІЙНА НА ДОНБАСІ. 2014 – 2019 рр.

V Всеукраїнська наукова
військово-історична
конференція

ВІЙНА НА ДОНБАСІ. 2014 – 2019 рр.

Відповідальні редактори: Тинченко Я.Ю., Мороз І.В.
Збірник наукових праць. – К., 2020.

Війна на Донбасі. 2014 – 2019 рр. [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 7 травня 2020 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К., 2020. – 115 с.

Під загальною редакцією заступника директора Національного військово-історичного музею України з наукової роботи к.і.н. Я. Ю. Тинченка

Рецензенти: І.В. Срібняк – доктор історичних наук
Т.В. Вронська – доктор історичних наук
О.Є. Лисенко – доктор історичних наук

Схвалено вченою радою Національного військово-історичного музею України 20 листопада 2020 року, протокол №4

Оргкомітет конференції:

Олександр Щербінін	Тимчасово виконуючий обов'язки директора – начальник відділу Департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України
Андрій Ільєнко	Директор Національного військово-історичного музею України
Ярослав Тинченко	Заступник директора Національного військово- історичного музею України з наукової роботи

Редакційна колегія:

Андрій Ільєнко, Ярослав Тинченко, Ірина Мороз, Ксенія Ляшенко
У науковому збірнику опубліковані доповіді і повідомлення науковців,
краєзнавців, музейних, освітніх та архівних працівників, матеріали і документи.

Доповіді та повідомлення надруковані згідно з поданими авторами текстами
© Національний військово-історичний музей України

УДК 355.457.1

Олег АНАНЬІН (Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У БОЙОВИХ ДІЯХ НА ДОНБАСІ У 2014 РОЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Визначено проблеми та перспективи історичних досліджень бойових дій на Донбасі у 2014 році, за безпосередньої участі підрозділів Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, антитерористична операція, державний кордон, російська агресія, історичні дослідження.

У 2014 році бойова обстановка на українсько-російському державному кордоні у межах Донецької та Луганської областей поставила перед Державною прикордонною службою України (далі – Держприкордонслужба) жорстку вимогу – захист державного кордону України від загрози проникнення озброєних терористів, найманців, диверсійно-розвідувальних груп, провозу зброї, боєприпасів, засобів терору та імовірного військового вторгнення Збройних сил РФ.

Згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України, 16 квітня 2014 року прикордонні підрозділи разом з іншими відомствами сектору безпеки і оборони розпочали на Донбасі виконання бойових завдань щодо збереження територіальної цілісності України.

Наразі, військовими істориками проведено певні дослідження щодо перебігу бойових дій на Сході України [1 – 4]. У Держприкордонслужбі також проведено аналіз участі прикордонних підрозділів в антитерористичній операції. Завдяки цій роботі стало можливим отримати загальне уявлення про місце й роль прикордонників у системі оборони (охорони) державного кордону в умовах бойових дій 2014 року [5; 6].

Підрозділи охорони кордону із самого початку брали активну участь у бойових діях. Це стосується відомих подій, які вже стали знаковими в історії антитерористичної операції 2014 – 2018 років. Зокрема, бої у районах населених пунктів: Амвросіївка; Бірюкове; Довжанський; Дякове; Дмитрове; Зеленопілля; Ізварине; Красна Талівка; Луганськ; Маріуполь; Маринівка; Новоазовськ; Олексіївське; Станція Луганська; Червонопартизанськ, а також висоти Савур-могила.

З початку незалежності України реформування прикордонних військ (з 2003 року – Держприкордонслужба) здійснювалося у правоохоронний орган європейського зразка. Військова складова у прикордонних підрозділах відійшла на другий

план. У першу чергу приділялася увага правоохоронним методам охорони державного кордону. Але, події весни – літа 2014 року продемонстрували необхідність відновлення відповідних підрозділів, здатних вести бойові дії, як самостійно так і у взаємодії з підрозділами ЗСУ, СБУ та МВС. Так, з метою нарощування зусиль на загрозованих ділянках державного кордону, у прикордонному відомстві, було створено систему додаткових резервів для виконання завдань військового характеру. Основу цих резервів складали мотоманеврені групи, оперативно-бойові застави, мобільні прикордонні застави, бронегрупи, зенітно-артилерійські взводи, зведені загони, зведенні прикордонні застави. Для їх формування були задіяні всі сили та засоби органів охорони державного кордону, органів забезпечення та навчальних закладів прикордонного відомства. Всі підрозділи, що безпосередньо вели бойові дії було об'єднано у тактичні угруповання (далі – ТУ) «Кордон» та «Північ». Керівництво ТУ «Кордон» здійснювалося із Адміністрації Держприкордонслужби (м. Київ). Керівництво ТУ «Північ» – із Східного регіонального управління Держприкордонслужби (м. Харків).

Найбільший вплив на службово-бойову діяльність Держприкордонслужби у 2014 році мали наступні чинники: постійний психологічний тиск (шантаж, погрози) на особовий склад прикордонних підрозділів; відсутність у прикордонників важкого озброєння та техніки; відсутність у відділах прикордонної служби та пунктах пропуску через державний кордон оборонних інженерних споруд, що робило їх уразливими перед артилерійськими обстрілами.

Заходи з протидії діяльності незаконних збройних формувань та збройній агресії РФ містили: проведення військових, розвідувальних, оперативно-розшукових та режимних заходів; участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами, охороні та обороні об'єктів прикордонної інфраструктури; розроблення та впровадження принципово нової моделі облаштування пунктів пропуску через державний кордон в інженерному відношенні; посилення контрольних заходів у пунктах пропуску, озброєння прикордонних нарядів груповою зброєю; припинення роботи (з подальшим повним закриттям) на загрозованих напрямках низки пунктів пропуску на україн-

сько-російському державному кордоні; запровадження діяльності зведеної робочої групи в пункті пропуску «Донецьк» (РФ) щодо контролю за переміщенням так званих «гуманітарних конвоїв» з російської території.

До здійснення охорони української частини Азовського моря залучено Маріупольський загін Морської охорони, а для повітряного патрулювання сухопутних ділянок кодону – Харківська та Одеська окремі авіаційні ескадрильї Держприкордонслужби.

30 жовтня 2014 року до виконання завдань у зоні безпеки на лінії зіткнення, що розділяла територію, підконтрольну українській державній владі та незаконним збройним формуванням терористичних утворень «ДНР-ЛНР», приступили спеціально сформовані підрозділи – оперативно-бойові прикордонні комендатури. Вони підпорядковувалися оперативно-військовим відділам «Краматорськ» та «Велика Новосілка». Крім того було організовано роботу контрольних пунктів в'їзду-виїзду на визначених дорожньо-транспортних коридорах у межах Донецької та Луганської областей. Із завданням – контроль пропуску громадян та вантажів через лінію зіткнення.

На переконання автора, у перспективі історичних досліджень бойових дій на Донбасі, за безпосередньої участі підрозділів Держприкордонслужби особливої уваги заслуговують події саме 2014 року. Зокрема, починаючи з червня місяця, коли розпочалися активні бойові дії на українсько-російському державному кордоні, які у подальшому призвели до повернення під контроль української державної влади більшої частини території Донбасу, стабілізації лінії зіткнення та початку мирних переговорів.

Проблеми вивчення службово-бойової діяльності прикордонників періоду 2014 року пов'язуються із питаннями щодо: визначення місць дислокації прикордонних підрозділів у Донецької та Луганської областях; безпосередньої участі у бойових діях, як самостійно, так і у взаємодії з підрозділами ЗСУ та МВС; ідентифікації прикордонних підрозділів та їх окремих військовослужбовців.

Проблеми дослідження пов'язані з наступними чинниками. Прикордонні резерви, які весною – літом 2014 року висувалися на охорону українсько-російського державного кордону були позаштатними підрозділами. Їхнім особовим складом були військовослужбовці з різних регіональних управлінь та загонів, а також мобілізовані громадяни. У повній мірі це стосується підрозділів ТУ «Кордон» та «Північ», які безпосередньо виконували завдання із охорони та оборони державного кордону у період червень – вересень 2014 року. Протягом бойових дій їхній склад неодноразово змінювався відповідно до розвитку обстановки.

30 жовтня 2014 року їхні сили і засоби були передані до складу Донецького та Луганського при-

кордонних загонів та переформовані у нові підрозділи. Протягом відповідної ротациї військовослужбовці повернулися до місць своєї постійної служби, а мобілізовані громадяни, по закінченню термінів служби – звільнені у запас.

Крім того, службово-бойова діяльність ТУ «Кордон» та «Північ», обмежилася досить коротким періодом часу – чотири місяці. Через це, існує певна вірогідність щодо недооцінки з боку дослідників значення вкладу цих підрозділів у загальну справу оборони України. Але, необхідно завжди пам'ятати, що період квітень – вересень 2014 року був часом активних бойових дій на українсько-російському державному кордоні, коли наша держава опинилася перед реальною загрозою порушення своєї територіальної цілісності та втрати незалежності.

Джерела та література:

1. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [під заг. ред. І. Руснака]. Київ : НУОУ, 2017. 162 с.
2. Анексія Автономної Республіки Крим і війна на Донбасі 2014-2015 рр.: тези всеукр. наук. військ.-іст. конф. (Київ, 23 вер. 2015 р.). Київ : НВІМУ, 2015. 301 с.
3. Війна на Донбасі: збірник наукових праць з матеріалами II всеукр. наук. військ.-іст. конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ : НВІМУ, 2017. 290 с.
4. Виклики політики безпеки: історія та сучасність: збірник тез доповідей міжнар. наук. конф. (Львів, 16 – 18 черв. 2016 р.). Львів : НАСВ, 2016. 196 с.
5. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Біла книга – 2015. / Адміністрація Державної прикордонної служби України. Київ : Арт Економі, 2016. С. 127 с.
6. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Біла книга – 2016. / Адміністрація Державної прикордонної служби України. Київ : Арт Економі, 2017. 120 с.

УДК 94 (477) "2014–2019"

Валерій Грицюк, Сергій Левченко, Павло Щипанський

УКРАЇНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ (2014 – 2019)

Анотація. Увазі наукової громадськості пропонуються результати воєнно-історичного дослідження, присвяченого історичній періодизації збройної агресії Російської Федерації проти України. Автори доводять, що саме збройна агресія Російської Федерації, яка розпочалася з окупації Криму, спричинила збройний конфлікт на Сході України. Для відсічі та стримування цієї агресії Україна застосувала сили сектору безпеки і оборони. Формою їх застосування з 14 квітня 2014 року по 30 квітня 2018 року стала антитерористична операція, в подальшому – операція Об'єднаних сил.

Ключові слова: агресія Російської Федерації, окупація Криму, збройний конфлікт на Сході України, антитерористична операція, операція Об'єднаних сил.

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Одночасно вона засвідчила, що її проведення у значній мірі є відходом від традиційних форм і способів ведення війни. Військові фахівці з різних країн відмічають, що російська агресія має гібридний характер. Перед вітчизняними та зарубіжними дослідниками виникла необхідність вивчити це явище з тим, щоб мати чітке розуміння природи і суті збройної агресії Росії, проаналізувати її еволюцію.

Політики і військові, представники науки і масмедіа різних країн щоб описати окупацію Криму і збройний конфлікт на Сході України не можуть визначитися з періодизацією історико-хронологічного перебігу подій, продовжує існувати термінологічна плутанина, тощо. Ці труднощі не випадкові, адже є результатом одного з прийомів гібридної війни. Московські політтехнологи, прагнучи створити ілюзію громадянської війни в Україні [11, 19], якраз і розраховували на складну обстановку та спровокували українську сторону і особливо міжнародну спільноту до вживання перекрученої та неоднозначної термінології, щоб сформувані хибні оцінки та негативне ставлення національних суспільств і державних інституцій до подій в Україні.

Метою статті є вироблення авторського підходу щодо історичної періодизації збройної агресії Російської Федерації проти України та оприлюднення її для подальших наукових пошуків з аналізом природи і сутності гібридної війни Ро-

сії, вивчення досвіду України в протидії гібридній війні у воєнній сфері.

Збройна агресія Російської Федерації розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств Російської Федерації, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності [16].

Датою початку збройної агресії Російської Федерації проти України є 20 лютого 2014 року про що засвідчено у Законі України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України". На цю ж дату вказується у заяві Верховної Ради України "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків" від 21 квітня 2015 року [14].

Серед значного масиву доказів щодо російської збройної агресії – медаль "За повернення Криму", яка була встановлена наказом міністра оборони РФ від 21.03.2014 р. З часом, зрозумівши що таким чином вони свідчать проти себе, росіяни прибрали з офіційних інформаційних ресурсів посилання на цю нагороду. Однак медалью "За повернення Криму" нагороджено понад 300 осіб. На ній викарбувані дати спецоперації росіян в Автономній Республіці Крим: 20 лютого – 18 березня 2014 року. Про проведення операції російськими спецслужбами із залученням військових частин та підрозділів дав свідчення Володимир Путін, зокрема у фільмі "Крым. Путь на родину".

США і Євросоюз відмовилися визнавати результати кримського "референдуму", засудили дії Росії і запровадили санкції. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію на підтримку територіальної цілісності України. 2 липня 2014 року Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі визнала такі дії Росії військовою агресією [18].

У Воєнній доктрині України визначено: "п. 28. Україна вважатиме своїм воєнним противником іншу державу (коаліцію держав), дії якої (яких) кваліфікуються законами України або міжнародно-правовими актами як збройна агресія. На сьогодні воєнним противником Україна вважає Російську Федерацію" [6].

У зверненні Верховної Ради України до Його

Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні зазначено, що "Україна потерпає від збройної агресії з боку Російської Федерації, яка визнана державою-агресором постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 року та Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи 2067 "Зниклі особи під час конфлікту в Україні" від 25 червня 2015 року. Всупереч усім міжнародним нормам права окуповано Автономну Республіку Крим. Триває розв'язана і штучно підтримувана Російською Федерацією війна на Донбасі" [15].

Законом України "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях" визначено, що Російська Федерація здійснювала тимчасову окупацію частини території України за допомогою збройних формувань Російської Федерації, що склалися з регулярних з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхніх радників, інструкторів та місцевих колаборантів, злочинців, бойовиків іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку склали її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [16].

Поняттям "агресія" (лат. aggressio – напад) у міжнародному праві – будь-яке незаконне застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави. Включає, як обов'язкову, ознаку першості або ініціативи (застосування будь-якою державою збройної сили першою). Цей напад характеризується ініціативою та задумом. Найнебезпечніша форма агресії – збройний напад. Визначення агресії, прийняте 1974 р. XXIX сесією Генеральної Асамблеї ООН, є таким: "До прямої агресії належать: вторгнення збройних сил держави на територію іншої держави; військова окупація території держави; анексія території держави; застосування будь-якої зброї однією державою проти іншої; воєнна блокада портів або берегів держави. Агресія збройни-

ми силами іншої держави: напад збройних сил держави на збройні сили іншої держави; застосування державою власних збройних сил, розташованих на території іншої держави за угодою, проти третьої держави на порушення умов угоди; перебування таких збройних сил на території іншої держави після припинення дії угоди". У тому ж джерелі ті самі дії визначаються як "насилство воєнне – примусовий вплив на реального чи потенційного противника... Його ознаками виступають: політичний характер цілей і змісту; використання особливої організації (армії та ін. збройних формувань); застосування спец. засобів (зброї); багатоманітність форм реалізації... Виокремлюються два основних види збройного насильства: безпосереднє фізичне використання воєнної сили і загроза її застосування [1]. У діях Російської Федерації проти України чітко проглядаються ознаки збройної агресії.

Воєнно-історичний аналіз російської збройної агресії гібридного характеру, що розпочалась проти України у 2014 році, передбачає низку послідовних дослідницьких дій [2, 10]. Впорядкування знань про історичний процес починається з хронологічної фіксації та опису подій минулого. Однак історична хронологія має суто описовий характер, тому що на цьому етапі ще не ставиться завдання здійснити змістовний аналіз явищ і процесів минулого. Хронологічний опис лише безпристрасно фіксує події у потоці часу, не встановлює причинно-наслідкових зв'язків, не дає оцінок історичним тенденціям та закономірностям. Тим не менше, спираючись на достовірну і повну історичну хронологію подій, пов'язаних з агресією РФ, та застосувавши наукову методологію, можна виявити не тільки причинно-наслідкові зв'язки, а й висвітлити об'єктивні закони, які за ними стоять і внаслідок підпорядкування яким ці зв'язки набувають нових стійких якостей та стають такими ж об'єктивними закономірностями.

Воєнно-історична наука розглядає періодизацію як один із методів дослідження воєнних конфліктів. Сутністю цього методу є поділ війни та збройних конфліктів на певні часові відрізки (періоди, фази, етапи), що якісно відрізняються за воєнно-політичними цілями, характером і змістом воєнних дій. Межі періоду визначаються подіями, що знаменують переломні моменти в ході воєнних конфліктів. Кожен період охоплює певну кількість військових кампаній і операцій [7, с. 77-78]. Важливо зауважити, що планування та проведення операцій здійснюється за завданнями. У свою чергу, під час воєнно-історичних досліджень, коли робиться опис операцій, які вже відбулись, їх поділ зазвичай здійснюється за етапами [5, с. 836]. У західноєвро-

пейській воєнно-історичній літературі для періодизації історичних процесів активно використовується термін “фаза” та “стадія”, зокрема для позначення підструктурних складових періоду [20].

Військові фахівці використовують різні види періодизації воєнних конфліктів, зокрема розрізняють стратегічну та історичну періодизації. Стратегічна періодизація встановлюється під час планування війни і реалізується в ході її розвитку. Це передбачає розчленування війни на кілька послідовних частин (кампаній), у кожній з яких вирішуються певні завдання тим чи іншим складом збройних сил. У той же час військові історики використовують періодизацію, яка ділить війну за фактичним ходом залежно від досягнутих результатів. Історична періодизація визначається за черговістю дій, кожна з яких має своє найменування по характерному їй змісту [7, с. 77-78].

Періодизації збройної агресії РФ проти України, збройного конфлікту на Сході України та антитерористичній операції / операції Об'єднаних сил вже присвячено низку досліджень, різнопланових за проблематикою і формою.

У видавничому проєкті групи інформаційний спротив” Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии” події збройного конфлікту подаються крізь авторський аналіз російської агресії в 2014 – 2016 роках, яка умовно поділена на 11 етапів. Оскільки книга розрахована на широку аудиторію, періодизація збройного конфлікту носить більш популярний, ніж науковий характер [8].

Вітчизняний історик Павло Гай-Нижник у науковій праці “Війна на Сході України: перша фаза (1 березня – 24 серпня 2014 р.)” події російсько-українського збройного конфлікту розподіляє на п'ять періодів. Під час їх формулювання автор намагається використовувати стиль масштабних періодизацій великих війн (“позиційна війна”, “квола війна”), але замість використання військової термінології не уникає вживання літературних штамів (“Фронт без спротиву”, “Мінська пастка”, “Норманські шанці” і т. ін.) [9, с. 29-34].

У статті Володимира Вилка “Періодизація російсько-української гібридної війни: 2014 – 2017 роки”, не зважаючи на заявлену назву, визначена лише періодизація так званої інформаційно-психологічної війни Російської Федерації проти України у 2013 – 2015 роках [4].

Представниця львівської воєнно-історичної школи доктор історичних наук О. Куцька здійснює періодизацію АТО за двома періодами у межах яких виділяє 14 етапів “з метою виявлення та виокремлення кісних змін при вивченні

досвіду застосування ЗС та інших воєнізованих формувань України (підкреслено нами оскільки термін не точний) в рамках проведення АТО в 2014 – 2018 роках” [12]. Проте львівська дослідниця не пояснює багатьох своїх підходів, зокрема: чому визначає розрив між 2 (21.5 – 6.7.2014) та 3 (7.7.2014) етапами маневреного періоду (підкреслено нами) і не враховує що початок активних дій сил АТО (припадає на 1 липня 2014 року) відповідно до рішення Верховного Головнокомандувача ЗС України. Не зрозумілим залишається місце Дебальцевської операції (лютий 2015 року). Авторка вказує на дату завершення АТО – 23.02.2018 року. Насправді широкомасштабна антитерористична операція в окремих районах Донецької та Луганської областей тривала від 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 року. Саме цього дня змінено формат на операцію Об'єднаних сил [17].

Науковці Центрального науково-дослідного інституту ЗС України запропонували інший варіант періодизації АТО, поділивши антитерористичну операцію на етапи. Такий підхід вбачається доцільним, оскільки періодизація операцій здійснюється, як було зазначено вище за етапами. Однак, якщо ми аналізуємо збройний конфлікт або війну в цілому та прагнемо акцентувати увагу на її значущості для українського суспільства та міжнародної громадськості то, на нашу думку доцільно поділити час в історії, коли тривала агресія Російської Федерації проти України, на періоди.

У науково-дослідному центрі воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського опрацьовано науково-публіцистичне видання “Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)”. Залучення до співпраці різних структур сектору безпеки і оборони дало можливість комплексно дослідити роль і місце сил оборони України у протистоянні агресору. Автори здійснили історичну періодизацію збройного конфлікту на Сході України, поділивши його на основні періоди і виділивши в них етапи, висвітлили фактичний хід основних подій у хронологічній послідовності та виокремили ключові віхи російсько-українського збройного протистояння початку ХХІ століття. Періодизація збройного конфлікту на Сході України була погоджена Генеральним штабом ЗС України та схвалена Міністром оборони України. Англomовну версію книги презентували на засіданні Комітету з партнерств та колективної безпеки у форматі Комісії Україна – НАТО, що відбулось у штаб-квартирі Альянсу в листопаді 2017 року. Матеріали “Білої книги АТО”, зокрема історична періодизація АТО, схвалені представниками країн НАТО і врахо-

вуються під час висвітлення подій збройного конфлікту на Сході України [3, 20]. Цей варіант періодизації апробований на багатьох наукових форумах, у наукових публікаціях в країнах Євросоюзу [21]. Однак ця спроба періодизації збройного конфлікту на Сході України не є достатньо повною, оскільки обмежується подіями 2016 року.

Науковій громаді пропонується спроба групи військових істориків здійснити історичну періодизацію збройної агресії Російської Федерації проти України. При цьому акцентувати увагу на тому, що в ході російської агресії окупація Криму відбулась без збройного зіткнення ворогуючих сторін, а сутність збройного конфлікту на Сході України став збройний опір агресору.

Початковий період російської збройної агресії. Окупація Автономної Республіки Крим. Демонстраційні дії з розгортання угруповань військ (сил) на кордонах. Дестабілізація російськими спецслужбами обстановки у східних та південних областях України (20 лютого – початок квітня 2014 року).

I період збройного конфлікту на Сході України. Подолання “гібридної агресії” та активні дії сил АТО по звільненню території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків. Відбиття вторгнення російських військ (початок квітня – 5 вересня 2014 року).

Перший етап. Розгортання спецслужбами Російської Федерації збройного конфлікту на Сході України (квітень – червень 2014 року).

Другий етап. Звільнення території Сходу України від російських терористичних осередків (1 липня – 24 серпня 2014 року).

Третій етап. Вторгнення військових частин та підрозділів збройних сил Російської Федерації на територію Донецької та Луганської областей України (25 серпня – 5 вересня 2014 року).

II період. Локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей (з 5 вересня 2014 року – 30 квітня 2018 року).

Четвертий етап. Стабілізація лінії зіткнення на Сході України (5 вересня 2014 року – 14 січня 2015 року).

П'ятий етап. Відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня – 20 лютого 2015 року).

Шостий етап. Зміцнення лінії оборони на Сході України (21 лютого 2015 року – 20 вересня 2016 року).

Сьомий етап. Розведення сил і засобів воюючих сторін (з 21 вересня 2016 року – листопад 2017 року).

Восьмий етап. Вдосконалення системи управління військами (силами). Завершення АТО (листопад 2017 – квітень 2018 років).

III період. Проведення операції Об'єднаних сил (з 30 квітня 2018 року).

Отже, збройна агресія Російської Федерації спочатку призвела до окупації Криму, а в подальшому спричинила збройний конфлікт на Сході України. Для відсічі та стримування цієї агресії Україна застосувала сили сектору безпеки і оборони. Формою їх застосування з 14 квітня 2014 року стала антитерористична операція, а з 30 квітня 2018 року – операція Об'єднаних сил.

Здійснений на основі воєнно-історичного аналізу значних масивів фактологічного матеріалу авторський варіант періодизації збройної агресії Російської Федерації проти України ґрунтується на її поділі на основні періоди з виділенням у них етапів, що якісно відрізняються характером і змістом бойових дій. Історична періодизація російської збройної агресії створює основу для подальших наукових пошуків з вивчення цього явища, щоб мати чітке розуміння природи і суті гібридної війни Росії, проаналізувати її еволюцію та, з рештою, узагальнити досвід протидії гібридній війні у воєнній сфері.

Водночас автори зауважують, що існує нагальна потреба у впровадженні єдиних підходів щодо застосування понятійно-категоріального апарату, пов'язаного з агресією Російської Федерації проти України перед усім в науковій, освітянській сферах та у медіа просторі. Це продиктовано особливим “гібридним” характером російської агресії.

Джерела та література:

1. Агресія // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015.
2. Бережинский В.Г. Методология и структура военно-исторического исследования / Владимир Григорьевич Бережинский. – К.: Видавель Олег Філю, 2015. – 64 с.
3. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / Голова робоч. гр. І. С. Руснак. – К.: НУОУ, 2017. – 162 с.
4. Вилко В. Періодизація російсько-української гібридної війни: 2014–2017 роки. / Війна на Донбасі. 2014–2016 рр.: зб. наук. праць за матеріалами ІІ Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (Київ, 20 квітня 2017 р.) – К.: Національний військово-історичний музей України, 2017. – С. 218–222.
5. Военный энциклопедический словарь. / Пред. Гл. комиссии Н. В. Огарков. – М.: Воениздат, 1983. – С. 836.
6. Военная доктрина Украины / Затверджено Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
7. Война и мир в терминах и определениях. / Под редакцией Д. О. Рогозина. – М.: ПоРог, 2004.
8. Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии. / [В. Гусаров, Ю.Карин, К.Машовец, Д.Тымчук] – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2016. – 240 с.
9. Гай-Нижник П. Війна на Сході України: перша фаза (1 березня – 24 серпня 2014 р.) / Війна на Донбасі. 2014–2017 рр.: зб. наук. праць за матеріалами ІІІ Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції

(Київ, 19 квітня 2018 р.) – К.: Національний військово-історичний музей України, 2018. – С. 29–34.

10. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / И.Д. Ковальченко. – М.: Наука, 2003. – 486 с.

11. Котляров И.И. Украина: гражданская война и попрание международного права украинскими вооруженными формированиями / И. И. Котляров // Политическое просвещение. – М., 2014. – №5 (82). – С. 100 – 118.

12. Куцька О.М. Антитерористична операція на Сході України (2014–2018 рр.): етапи та їх характеристика / О.М. Куцька // Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття : збірник доповідей Міжнародної наук. конф. (Львів, 25–26 червня 2019 року). – Львів: Національна академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2019. – С. 16–18.

13. Логин В.Т. Диалектика военно-исторического исследования / В.Т. Логин. – М.: Наука, 1979. – 169 с.

14. Постанова Верховної Ради України "Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні" від 16 червня 2016 року № 1422-VIII. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1422-19> Назва з екрана. – Дата публікації: 16.06.2016. – Дата перегляду: 11.04.2020.

15. Постанова Верховної Ради України про Заяву Верховної Ради України "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків" від 21 квітня 2015 року № 337-VIII / Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 22. – Ст.153.

16. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 10 (09.03.2018). – Ст. 54.

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року "Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях" : Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116/2018 // Офіційний вісник Президента України. – 2018. – № 10 (30.04.2018). – Ст. 174.

18. Територіальна цілісність України : Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 27 березня 2014 року / 68/262 – 80-е пленарне засідання. – пункт 33 порядку денного // [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=english&Lang=R Назва з екрана. – Дата публікації: 01.04.2014. – Дата перегляду: 11.04.2020.

19. Цыганок А. Донбасс: неоконченная война. Гражданская война на Украине (2014-2015): Русский взгляд / А. Д. Цыганок. – М.: Ассоциация исследователей российского общества (АИРО XXI), 2016. – 677 с.

20. The white book of the anti-terrorist operation in the East of Ukraine in 2014–2016. Brusel: NUOU – DEEP NATO, 2017. – 162 p.

21. The Main Events of the First Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (April - September 2014) / Mykhailo Hrebenuik, Valerii Hrytsiuk, Oleksandr Skriabin // Codrul Cosminului". – XXIV 2018, No. 2. – P. 377–408.

УДК 94 [477.83] «2018»

Олександр Дем'янюк (м. Луцьк)

ВОЛИНСЬКІ ВТРАТИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: РІК 2018

Анотація. У 2018 р. бойові / небойові втрати волинян на сході України в загальному повторюють національну статистику. Пояснення цьому знаходимо в характері бойових дій на російсько-українському фронті. Через перманентні бойові дії утвердилася тенденція до збільшення кількості загиблих від снайперських пострілів. Серед причин смертей волинян у 2018 році домінували втрати невдовзі після демобілізації від захворювань, одержаних під час проходження військової служби, в результаті нещасних випадків і побутових травм. Загалом у 2017 р. із 18 загиблих / померлих волинян безпосередньо на бойових позиціях у зоні АТО загинуло десятеро осіб (п'ятеро – снайперські кулі, троє – бойові зіткнення з ворогом, двоє – артилерійський / мінометний обстріл); поза полем бою – восьмеро осіб (четверо – після демобілізації від захворювань і травм, одержаних в зоні АТО, в результаті нещасних випадків, по одному під час лікування в госпіталі та під час перебування у відпустці).

Ключові слова: Збройні сили України (ЗСУ), антитерористична операція (АТО), операція об'єднаних сил (ООС), Волинь, снайпер, артилерійський обстріл.

Насамперед зазначимо, що 2018 рік на сході України пройшов в умовах перманентного загострення на фронті, в умовах спроб та протидії розведенню сил на певних ділянках бойового зіткнення, в умовах свідомого чи несвідомого «замороження» ситуації на території Донбасу. Незважаючи на те, що кількість загиблих українських військових продовжила падати, бойові безповоротні втрати становили – 121 особу, інші загиблі (померлі) – 104 особи, санітарні втрати – 805 осіб [3].

Упродовж 2018 р. на сході України кілька разів оголошувався режим припинення вогню: «великоднє перемир'я» (з 00:01 30 березня 2018 р.), «хлібне перемир'я» (з 00:01 1 липня), «шкільне перемир'я» (з 00:00 29 серпня), «новорічне перемир'я» (з 00:01 29 грудня). Це дозволило провести низку інженерно-технічних робіт, надати допомогу населенню прифронтової території в найбільш нагальних справах. Хоча лише під час «хлібного перемир'я» 2018 р. Міноборони України зафіксувало серед особового складу ЗСУ шість загиблих у липні та сімнадцять загиблих у серпні [3]. Все це на фоні того, що, як повідомив заступник Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ Александр Гуг, спостерігачі

ОБСЄ зафіксували понад 240 тисяч порушень режиму припинення вогню на Донбасі до листопада поточного року [9].

Як і попереднього року, українські воїни гинули внаслідок вогню снайперів, обстрілів із важкого озброєння, а також гинули під час бойових зіткнень з диверсійними групами супротивника. На фоні загального зменшення бойових втрат у 2018 р. зросла кількість небойових смертельних випадків. Причини – хвороби внаслідок бойових дій, нещасні випадки, аварії тощо.

Ця ж тенденція проглядається й серед волинян, які брали участь в операціях об'єднаних сил у 2018 р. У 2019 р. автор статті разом із Геннадієм

	причини	
БОЙОВІ ВТРАТИ (11)	- загиблі під час бойового зіткнення з ворогом в зоні проведення операцій об'єднаних сил	3
	- військовослужбовці, які загинули на сході України від снайперських пострілів	5
	- військовослужбовці, які підірвалися на мінах і «розтяжках» на сході України	–
	- військовослужбовці, які загинули на сході України від артилерійського / мінометного обстрілу	2
НЕБОЙОВІ ВТРАТИ (8)	- небойові втрати в зоні проведення операцій об'єднаних сил	2
	- померлі в госпіталях чи під час лікування від бойових ран чи хвороб	1
	- померлі вдома під час перебування у відпустці	1
	- померлі невдовзі після демобілізації від захворювань, одержаних під час проходження військової служби, в результаті нещасних випадків і побутових травм	4
РАЗОМ		18

Гульком у «Волинському пантеоні: Схід–2018» зібрали інформацію про волинян, що загинули або померли у 2018 році внаслідок триваючих бойових дій на сході України [2]. Ми намагалися дослідити життєвий шлях тих військовиків, які не лише полягли смертю хоробрих на бойових позиціях чи в бойовому зіткненні з ворогом, але й померли від ран і хвороб під час військової служби чи невдовзі після демобілізації по місцю проживання від поранень або травм отриманих в зоні бойових дій.

Підраховано, що у 2018 р. загинуло / померло 18 (у попередні роки – 110 у 2014 р., 65 – у 2015 р., 29 – у 2016 р., 13 – у 2017 р.) волинян. Зокрема, десять з них загинули на бойових позиціях або померли від поранень у шпиталях. При цьому зберігається особливість триваючих позиційних бойових дій в зоні ООС – п'ятеро з них загинули від куль ворожих снайперів. Восьмеро захисників суверенітету й територіальної цілісності України пішли з життя в 2018 р. від хвороб, набутих внаслідок участі в бойових діях.

Причинами смертей волинян у 2018 р. ставали: померлі невдовзі після демобілізації від захворювань, одержаних під час проходження військової служби, в результаті нещасних випадків і побутових травм, небойові втрати в зоні проведення операції об'єднаних сил, померлі в госпіталях чи під час лікування від бойових ран чи хвороб, померлі вдома під час перебування у відпустці.

Далі, бачимо доцільність, як у минулого року, навести повний помісячний список загиблих / померлих волинян.

Так, навесні 2018 р. Волинь зазнала двох втрат серед своїх краян. 15 квітня під час несення служби в зоні проведення антитерористичної операції на Луганщині помер старший солдат А. Іллях. Він служив за контрактом водієм-електриком 71-го маневреного центру радіоелектронної розвідки регіонального центру РЕР ОК «Захід». Від початку бойового протистояння на сході України кілька разів відряджався в зону АТО [10]. 9 травня під час відбиття атаки ворожої ДРГ на позиції ЗСУ між містами Золоте та Первомайськ, що на Луганщині загинув сержант О. Пушкарук (позивний «Майстер»). Восени 2014 р. він став добровольцем 1-го батальйону територіальної оборони «Волинь». У липні 2016 р. підписав контракт на службу в ЗСУ. Головний сержант 9-ї роти 3-ї батальйонно-тактичної групи 14-ї окремої механізованої бригади (ОМБр). На сході України пройшов кілька ротаций. Брав участь у бойових діях поблизу Ольховатки, Олександрівського, Малоорлівки, Новоорлівки [12].

У червні 2018 р. на Волині додалося четверо загиблих / померлих вояків. Важко поранений

вранці 12 червня ворожим снайпером в районі смт. Новгородське, солдат М. Вільчинський (позивний «Лютій») помер під час евакуації від внутрішньої кровотечі. До лав Збройних сил України був мобілізований у серпні 2014 р. Визволяв с. Кримське на Луганщині. У жовтні 2017 р. підписав контракт на службу в ЗСУ. Гранатометник 24-ї ОМБр [7]. 28 червня 2018 р. при відбитті атаки ворожої ДРГ на позиції ЗСУ поблизу смт Південне старший солдат А. Волос був смертельно поранений ворожим снайпером на полі бою при спробі врятувати командира. У серпні 2015 р. підписав контракт на проходження військової служби в 24-й ОМБр. Служив стрільцем-помічником гранатометника. За свій геройський вчинок посмертно удостоєний звання «Герой України» [6]. 3 червня раптово помер солдат І. Шалапай. У липні 2015 р. він був мобілізований до лав ЗСУ. Колишній афганець брав участь в АТО у складі 14-ї ОМБр. Воював поблизу Авдіївки, Покровська, Правдовки на Донеччині. 14 червня 2018 р. в Луцьку в районі Палацу урочистих подій, поблизу біля скверу Героїв Небесного Легіону від серцевого нападу помер солдат О. Мар'юк, який приїхав на Волинь у відпустку.

Липневий лік волинських втрат поповнило двоє уродженців краю. Вночі 1 липня 2018 р. від кульового поранення, отриманого, за нез'ясованих обставин поблизу м. Попасна Луганської обл. загинув солдат С. Михальчук. У травні 2015 р. він був мобілізований до ЗСУ. Воював у складі 14-ї ОМБр. У грудні 2017 р. підписав контракт зі ЗСУ. У складі 1-го мотопіхотного батальйону «Волинь» 14-ї ОМБр перебував на Луганщині в районі м. Золоте [8]. 11 липня в Луцьку в реанімації помер солдат В. Іванов, який на сході України у складі першої роти батальйону територіальної оборони «Волинь» пройшов «гарячі точки» поблизу Дебальцевого, Олександрівки, Ольховатки на Донеччині.

У серпні Волинь не дорахувалася ще чотирьох захисників. 8 серпня в районі м. Золоте на Луганщині внаслідок поранень під час обстрілу з ПТРК автомобіля з військовослужбовцями загинув старший солдат А. Єлістратов. У 2014 р. воював у складі 51-ї ОМБр. Демобілізувався в 2015 р., а в березні 2016 р. підписав із ЗСУ контракт. Служив старшим розвідником – номером обслуги 14-ї ОМБр. Старший сержант С. Цепух загинув 9 серпня 2018 р. від кулі снайпера під час чергування на спостережному посту ЗСУ в околицях м. Мар'їнка Донецької області [13]. У 2015 р. підписав контракт із ЗСУ. Став санинструктором. У квітні 2018 р. продовжив контракт. Головний сержант взводу охорони 196-го центру управління та оповіщення повітряного командування «Схід». У зоні бойових дій перебував у складі 28-ї ОМБр з червня 2018 р.

18 серпня, командує особовим складом спостережного пункту в околицях м. Золоте на Луганщині, в бою з ворожою диверсійною групою загинув старший солдат В. Кришук (позивний «Скіт»). Від 2014 р. воював добровольцем у складі добровольчого батальйону служби патрульної поліції особливого призначення «Січ». У 2017 р. підписав із ЗСУ контракт (командир відділення 3-го механізованого батальйону 14-ї ОМБр). Служив у районі Горлівки, Дебальцевого, Писків, Авдіївки [4]. Старший лейтенант С. Ольховський (позивний «Ольха») загинув вночі 23 серпня від кулі снайпера під час ворожого обстрілу опорного пункту ЗСУ поблизу с. Старогнатівка на Донеччині [5]. Служив командиром 1-ї гірсько-штурмової роти 15-го окремого гірсько-піхотного батальйону 128-ї ОГШБр. З 2014 р. брав участь в бойових діях на сході України – Дебальцеве, Станиця Луганська, Шахта «Бутівка».

У вересні 2018 р. від серцевого нападу під час несення бойової служби в районі м. Попасна на Луганщині помер старшина С. Зубрицький (Нагорний) (позивний «Полковник») [1]. Підписав контракт зі ЗСУ ще на початку 2016 р. Спочатку головний старшина батальйону, згодом – командир бойової машини–командир відділення 14-ї ОМБр. Брав участь у бойових діях поблизу населених пунктів Попасна, Станиця Луганська. Був двічі поранений, отримав контузію. Старшина М. Куценко помер 14 жовтня 2018 р. Як з'ясувалося пізніше, наслідком бойової травми стала пухлина головного мозку. Він був мобілізований у першій хвилі в 2014 р. Призначений старшиною 51-ї ОМБр. Під час ворожого обстрілу поблизу Мар'їнки Донецької обл. отримав травму. Після лікування щ певний час продовжував службу на полігоні начальником танкодрому.

У листопаді 2018 р. ще двох бійців не дорахувалася Волинська обл. У ніч на 4 листопада в районі м. Золоте в Попаснянському р-ні на Луганщині, поблизу хутора Вільний (Золоте-4), від кулі ворожого снайпера загинув молодший сержант М. Пасичнюк. Контрактну службу проходив командиром бойової машини – командиром відділення взводу зв'язку 3-го мотопіхотного батальйону 14-ї ОМБр [11]. Молодший сержант В. Лахай був смертельно поранений під час ворожого обстрілу взводного опорного пункту вночі 26 листопада в с. Катеринівка Попаснянського р-ну Луганської обл. [14]

Ще дві втрати зазнала Волинь в грудні 2018 р. 3 грудня 2018 р. майор Д. Ольшевський помер від онкозахворювання. Від початку АТО на сході України служив у 51-й ОМБр, а після її розформування – в 14-й ОМБр. Пройшов кілька ротаций в зоні проведення АТО у 2014–2018 рр. 26 грудня 2018 р. від важкої хвороби, набутої під час

проходження служби в зоні АТО помер солдат І. Скорубський (позивний «Моцний»). У 2014 р. він був добровольцем 1-го батальйону територіальної оборони «Волинь», згодом 14-ї ОМБр. Воював поблизу Дебальцевого, Авдіївки на Донеччині [15].

Серед загиблих і померлих у 2018 р. волинян два офіцера – майор і старший лейтенант, двоє старшин, один старший сержант, один сержант, двоє молодших сержантів, четверо старших солдатів, шестеро солдатів.

За приналежністю до військового обов'язку серед загиблих і померлих волинян були: двоє кадрових офіцерів, одинадцятьох військовослужбовців за контрактом, четверо мобілізованих, один воював як доброволець.

Волиняни, які віддали своє життя за територіальну цілісність України, служили в підрозділах, підпорядкованих: Збройним силам України – 17 загиблих (14-та ОМБр) – одинадцять, 24-та ОМБр – двоє, 28-та ОМБр – один, 51-ша ОМБр – один, 128-ма окрема гірсько-піхотна бригада – один, 71-й маневрений центр радіоелектронної розвідки регіонального центру РЕР ОК «Захід» – один; батальйони територіальної оборони ЗСУ – 1-й батальйон територіальної оборони «Волинь» – один.

27 червня 2019 р. «за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі» присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» старшому солдату А. Волосу (посмертно). За особисту мужність і самовідданість, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Президент України нагородив посмертно: орденом Богдана Хмельницького III ступеня старшого лейтенанта Г. Ольховського, орденом «За мужність» III ступеня шестеро волинян (старшого сержанта С. Цепуха, сержанта О. Пушкарука, молодшого сержанта М. Пасичнюка, старшого солдата А. Єлістратова, старшого солдата В. Кришука, солдата М. Вільчинського) [2, с. 29].

Отож, у 2018 р. Волинська область мала втрати через бойові дії на сході України (10 осіб) й смерті поза межами зони АТО (8 осіб). На жаль, й сьогодні не всі загиблі / померлі волиняни-захисники територіальної цілісності України належно пошановані.

Джерела та література:

1. Гусенко С. Не витримало серце бійця / С. Гусенко // Нова доба. – 2018. – 13 вересня.
2. Дем'янюк Олександр Волинський пантеон: Схід–2018 / Олександр Дем'янюк, Геннадій Гулько. – Луцьк: Вежа-Друк, 2019. – 36 с.
3. Іванців А. Чи дійсно перемир'я впливає на кількість загиблих військових [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/society/2019/12/09/444379_chi_diysno_peremirya_vplivaie.html.

4. Ізотова Т. Воїн небесного війська / Т. Ізотова // Слово правди. – 2019. – 21 лютого.
5. Лугова М. Він мріяв побачити Крим українським / М. Лугова // Волинь-нова. – 2018. – 28 серпня.
6. Малімон Н. Загинув, рятуючи командира / Н. Малімон // День. – 2019. – 10 липня.
7. Малімон Н. «Микола знав, чому ми там стоїмо і за що боремося» / Н. Малімон // День. – 2018. – 20 червня.
8. Не стало ще одного учасника АТО – Сергія Михальчука із Річиць // Ратнівщина. – 2018. – 6 липня.
9. ОБСЄ: у 2018 році на Донбасі зафіксували понад 240 тисяч порушень режиму припинення вогню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-donbas-obse/29566088.html>.
10. Пасічник І. І знову на Ковельщині сумно линуло «Пливе кача по Тисині...» / І. Пасічник // Волинь-нова. – 2018. – 19 квітня.
11. Свереда Т. Лучани провели в останню путь Максима Пасичнюка / Т. Свереда // Луцький замок. – 2018. – 8 листопада.
12. Устимчук Р. Жертва «ночі победобесія» / Р. Устимчук // Волинська газета. – 2018. – 10 травня.
13. Федорович О. Урятував життя багатьох бійців, а себе – не зміг / О. Федорович // Полісся. – 2018. – 16 серпня.
14. Харів О. Луцьк попрощався із Героєм-патріотом Віктором Лахаєм / О. Харів // Луцький замок. – 2018. – 29 листопада.
15. Через хворобу помер боєць з Ківерцівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kivertsi.rayon.in.ua/news/115686-cherez-hvorobu-pomer-boets-z-kivertsivshchini>.

УДК : 94 : 355.48 (477.64) "2014/2019"

Костянтин Денисов, м.Запоріжжя

ЗАПОРІЗЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ ОКРЕМОЇ ЗВЕДЕНОЇ ШТУРМОВОЇ РОТИ «КАРПАТСЬКА СІЧ»: ЛЮДИ І ДОЛІ

Анотація. Розглянуто особливості участі жителів міста Запоріжжя в антитерористичній операції на Сході України у складі добровольчого формування «Карпатська Січ» при 93-й окремій механізованій бригаді ЗСУ. Викладено стислі біографічні дані, розглянуто персональні мотиви щодо добровільної участі в АТО, окреслено основні етапи участі в бойових діях по захисту Батьківщини. Особливо досліджено напрямки подальшої діяльності у сфері соціального захисту демобілізованих учасників бойових дій та розвитку ветеранського руху на території Запорізької області.

Ключові слова: АТО, добровольці, «Карпатська Січ», Запорізька область, ЗСУ, ООС.

Визвольна війна проти Російської Федерації та підтримуваних нею терористичних угруповань «ДНР/ЛНР» відкрила нову главу в сучасній військовій історії України. Окреме місце в ній посідає феномен добровольчого військового руху [1-2], що відіграв важливу роль у відсічі агресії на початкових етапах протистояння та частково легалізувався у регулярні підрозділи Збройних сил України, Національної гвардії, МВС.

Питання легалізації та отримання передбачених чинним законодавством статусів сьогодні можна розділити на два етапи: перший – легалізація особового складу підрозділів відповідно Закону України від 07.04.2015 року № 291-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» [3]; другий – отримання персональних статусів учасника бойових дій особами з числа бійців окремих формувань, що не ввійшли до складу регулярних урядових підрозділів – на підставі ухваленого Закону України від 04.12.2019 року № 329-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції», т.зв. «законову про добровольців» і внесених Кабінетом міністрів України змін до відповідного Порядку [4-5]. Особливо слід відзначити практику ухвалення рішень окремими органами місцевого самоврядування про визнання добровольців АТО з наданням відповідних статусів і пільг, наприклад – Київською міською радою [6].

У даній роботі досліджено історію бійців добровольчого формування «Карпатська Січ», що згодом всім особовим складом офіційно увійшло до складу 93-ї окремої механізованої бригади ЗСУ [7] – Іллі Волошина, Валерія Матченко, Даниїла Касьяненка та Євгена Олексенко.

Ілля Волошин («Нога») – доброволець батальйону особливого призначення «Січ» ГУ МВС України у м.Києві, згодом – «Карпатської Січі», інвалід війни III-ї групи, приватний підприємець. До початку російсько-української війни – громадський активіст у складі молодіжної ВГО «Соціал Свободи», приватний підприємець. У червні 2014 року добровольцем долучився до батальйону особливого призначення «Січ», де пройшов спеціальну підготовку та згодом відбув у відрядження до зони проведення АТО. Брав участь у заходах пов'язаних зі звільненням Слов'янська та Курахового. У 2016 році за власним бажанням був переведений у 93-ю ОМБР ЗСУ, де поповнив лави окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ». Демобілізований

у 2017 році за станом здоров'я, після чого поновив навчання в університеті. У лютому 2019 року створив «ветеранський» бізнес за грантової кошти програми «Німецького державного банку розвитку KfW» – міні-ферму з вирощування зеленів та овочів за технологією гідропоніки. На фермі створив два нових робочих місця для власного батька та бойового побратима по підрозділам «Січ» і «Карпатська Січ» Ігора Ріхтера «Бублика» (теж інваліда війни III групи). [8] Таким чином він досягнув не лише економічного, але

й соціального результату; продемонстрував, що ветеран АТО є відповідальним за власну долю та долю власної країни, готовий її захищати та розбудовувати в ім'я майбутнього. Валерій Матченко «Спас» – активіст (десятник) Народної самооборони Запоріжжя, перший заступник голови правління ГО «Волонтерський центр Запоріжжя», у минулому – водій-далекобійник. У «Карпатській Січі» – із початку зими 2015 року до вересня цього ж року, був командиром взводу, приймав активну участь в обороні селища Піски біля Донецького аеропорту. Окрім командування взводом, займався вишколами поповнення безпосередньо на бойових позиціях. За наслідками двох контузій та травми коліна був змушений повернутися додому, а взимку 2015/2016 років долучився до батальйону «ОУН» [9]. Згодом легалізувався у складі 37-го окремого мотопіхотного батальйону 56-ї окремої мотопіхотної бригади ЗСУ, де пробув до середини 2017 року.

Після демобілізації повернувся до правління ГО «Волонтерський центр Запоріжжя», увійшов до ради старійшин місцевого козацтва. Приймає активну участь в заходах з національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді - у 2018-2019 роках провів більше 20 тематичних зустрічей [10]. Нагороджений орденом «За заслуги перед Запорізьким краєм» III ст.

Валерій Матченко, разом з батьками та побратимами по Народній самообороні Запоріжжя, супроводжував додому з обласної клінічної лікарні імені І.І. Мечникова (м.Дніпро) загиблого бійця «Карпатської Січі» Данііла Касьяненка.

Під час уроку мужності у запорізькій школі №89

Данііл Касьяненко «Телефон» (1996-2015) – активіст Народної самооборони Запоріжжя, доброволець АТО, солдат-стрілець окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ», наймолодший житель Запорізької області, який загинув у російсько-українській війні на Донбасі. У «Карпатську Січ» борець прибув під кінець зими. Після ротації на посту, що прикривав дорогу до донецького аеропорту, навесні Данило опинився на передовій – у Пісках. Влітку 2015 року отримав важку контузію, яку лікував у Дніпровському шпиталі, після чого знову повернувся на лінію вогню.

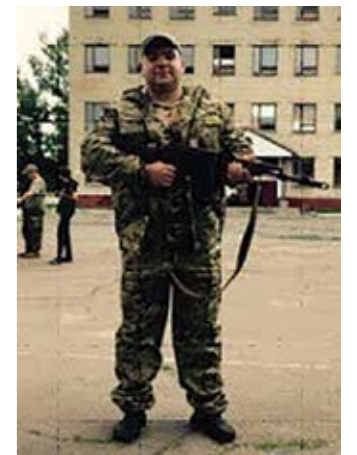
За спогадами побратимів, «Телефон» безстрашно ніс бойове чергування біля донецького аеропорту. Був надійним товаришем, підтримував у скрутну хвилину і давав цінні поради. Прізвисько отримав від командира, який помітив його постійні розмови по телефону зі сторонніми. Данііл став героєм сюжету англійського тележурналіста Нолана Петерсона із видання The Daily Signal про будні українських військових на передовій – This Is What the Ukraine War Looks Like: 8 Days on the Front Line [11], Данило супроводжував його та працював перекладачем. Трагічно загинув 06 серпня 2015 року під час бойового чергування біля донецького летовища в наслідок прямого влучання ворожої міни в окоп. Похований 08 серпня 2015 року у рідному Запоріжжі. Був єдиним сином у сім'ї. Кавалер орденів «За мужність» III ступеня, «За заслуги перед Запорізьким краєм» III ст. На фасаді школи №107, де навчався Данііл, відкрито меморіальну дошку.

Голова обласної ради під час сесії вручає нагороду сина Марині та Костянтину Касьяненко, 27.02.2020 року

Загинув 06 серпня 2015 року під час бойового чергування біля донецького летовища в наслідок прямого влучання ворожої міни в окоп. Похований 08 серпня 2015 року у рідному Запоріжжі. Був єдиним сином у сім'ї. Кавалер орденів «За мужність» III ступеня, «За заслуги перед Запорізьким краєм» III ст. На фасаді школи №107, де навчався Данііл, відкрито меморіальну дошку. 24 жовтня 2019 року, за клопотанням Всеукраїнської спілки ветеранів АТО «Легіон Свободи» та територіального відділу Міністерства у справах ветеранів, йому було присвоєно звання «Почесний громадянин Запорізької області (посмертно)». [12-13]

Євген Олексенко «Тур» - активіст Самооборони Майдану Запоріжжя, доброволець АТО, срібний призер Invictus Games-2018. До війни здобув юридичну освіту, працював інспектором з охорони праці на місцевому заводі, займався пауерліфтингом. На початку російської агресії отримав відмову в мобілізації через стан здоров'я (перелом спини у дитинстві), після чого зголосився до «Карпатської Січі».

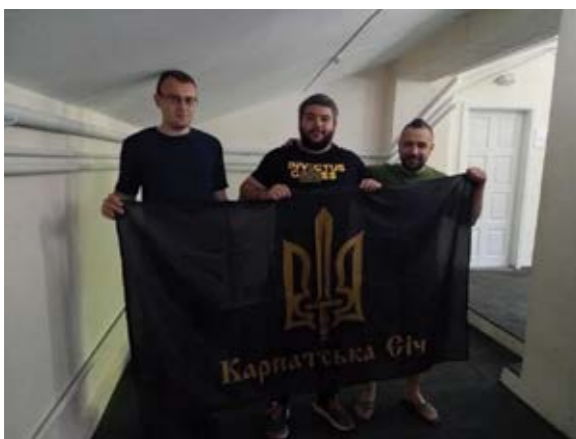

Приймав участь в бойових діях до 24 серпня 2015 року, коли під час зіткнення з ворогом на отримав осколкові поранення спини та ніг. Після лікування у госпіталі розпочав реабілітацію через спорт. Наприкінці 2016 року долучився до відбору у національну збірну з Invictus Games-2017, останні відвідав як резервіст основного складу. На Invictus Games-2018 поїхав в основному складі національної збірної, де виборов друге місце у жимі штанги з результатом 195 кг. [14-15]

Invictus Games-2018

Паралельно з підготовкою до змагань, у 2017-2019 роках здобув другу вищу освіту – магістра з аудиту на економічному факультеті Запорізького національного університету.

Разом із побратимами по підрозділу (у центрі)

Сьогодні працює викладачем загально-правових дисциплін Запорізького центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Входить до правління Запорізької міської організації ветеранів АТО.

Джерела та література:

1. «Усна історія російсько-української війни (2014-2018 роки). Випуск 4» [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.memo.gov.ua/ebook/usna-istoriya-rosijsko-ukrayinskoj-viini-2014-2018-roki-vipusk-4>
2. День захисника: ТОП-6 явищ, які врятували Україну (ІНФОГРАФІКА) [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.dero.ua/ukr/war/den-zakhisnika-top-6-yavishch-yaki-vryatuvali-ukrainu-201910141042836>
3. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України Закон України № 291-VIII / Голос України / 22.05.2015 / № 89.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантії окремим особам із числа учасників антитерористичної операції Закон України № 329-IX / Голос України / 24.12.2019 / № 247.
5. Постанова Кабінету міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 76 «Про

внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413» [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kab-a76>

6. Київрада прийняла механізм офіційного визнання бійців-добровольців АТО [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kmu.gov.ua/uk/content/kyivrada-pryinyala-mehanizm-ofitsiyogo-vyznannya-biyziv-dobrovolciv-ato>

7. Із добровольців - у регулярну армію: «Карпатська Січ» тепер частина 93-ї ОМБ [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ns1fVRv310>

8. Ветеранський бізнес: історія запорізького добровольця [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/pres-tsentr/veterans-kyu-biznes-istoriia-zaporiz-koho-dobrovol-tsia.html>

9. Доброволець Валерій Матченко: «В мене за весь час на фронті одна лютя була – по-геройськи загинути за Україну» [електронний ресурс] – Режим доступу: https://censor.net.ua/ua/resonance/407374/dobrovolets_valeriyi-matchenko_v_mene_za_ves_chas_na_fronti_odna_lyuta_bula_pogeroysky_zagynuty_za

10. Офіційний сайт ГО «Волонтерський центр Запоріжжя» [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.volcenterzp.org.ua/>

11. This Is What the Ukraine War Looks Like: 8 Days on the Front Line [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.dailysignal.com/2015/06/20/ukraine-war-looks-like-8-days-front-line/>

12. Касьяненко Данііл Костянтинівич («Телефон») [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/14/kasianenko.htm>

13. 19-ти річному герою російсько-української війни Даніілу Касьяненку присвоєно звання «Почесний громадянин Запорізької області» (посмертно) [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mva.gov.ua/ua/news/19-ti-richnomu-geroyu-rosijsko-ukrayinskoj-vijni-daniyilu-kasyanenkuprivoeno-zvannya-pochesnij-gromadyanin-zaporizkoj-oblasti-posmertno>

14. Непокоренный: как запорожский ветеран после ранения в АТО стал чемпионом по пауэрлифтингу [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.061.ua/news/1765880/nekorennyj-kak-zaporozskij-veteran-posle-raneniya-v-ato-stal-chempionom-po-pauerliftingu>

15. Український воїн Євген Олексенко розповів про нелегкий шлях до медалі Invictus Games (ВІДЕО) [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uatv.ua/ukrayinskyj-voyin-yevgen-oleksenko-rozpoviv-pro-nelegkyj-shlyah-medali-invictus-games-video/>

355.4(477)АТО «2014/2015»

Михайло Жирохов, м. Чернігів

ВИКОРИСТАННЯ 203-ММ САМОХІДНОЇ ГАРМАТИ 2С7 «ПІОН» ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ДОНБАСІ (2014-2015 рр.)

Анотація. В статті автор, базуючись на унікальних матеріалах розкриває участь розрахунків САУ 2С7 «Піон» в бойових діях на Донбасі в 2014-2015 рр.

Ключові слова: 26 ОАбр, 43 ОАБрВП, АТО, прикордонні бої, ДАП, Дебальцеве

Перехід війни на Донбасі у позиційну фазу зобов'язав від ЗСУ використання більш потужних артилерійських вогневих засобів. Тому у найкоротші терміни до армії була повернута найбільш потужна артилерійська система часів СРСР - 203-мм самохідна гармата 2С7 «Піон».

Установка прийнята на озброєння радянської армії в 1975 році і призначена для руйнування бетонних, залізобетонних та земляних укріплень, знищення далекобійної артилерії противника, установка тактичних ракет та інших засобів доставки ядерних зарядів.

Цікаво, що її розробка йшла паралельно з розробкою оперативно-тактичних ракетних комплексів фактично такого ж призначення. Справа в тому, що до початку 1970-х років уже стало зрозуміло, що тотальної ядерної війни не буде, оскільки в ній просто не виявиться переможця, і якщо щось і застосують з ядерного арсеналу, так це тактичні ядерні заряди. Однак засобів їх доставки у СРСР було обмаль. Тому військово-політичним керівництвом країни було прийнято рішення почати розробку самохідної гармати великої потужності. За основу був взятий досвід США та використання 175-мм самохідних гармат М107 ізраїльтянами під час війни 1967 року. Тоді ці артилерійські «монстри» вільно розстрілювали стратегічні об'єкти сирійців на відстані до 32 кілометрів.

Радянськими інженерами при розробці нової самохідної установки розглядалося досить велика кількість варіантів, причому в пріоритеті був варіант закритого типу з гарматою в броньованій рубці. Однак військові наполягли на відкритій схемі зброї - як на САУ 2С5 «Гіацинт-С».

Основою нової САУ «Піон» стала 203-мм (якщо бути точним - 203,2 мм, чи 8 дюймів, але всюди для зручності вказують саме 203) гармата 2А44 масою 14,6 тонни. Цікаво, що в її

основі лежить вже відпрацьована на той час гаубиця зразка 1931 року Б-4. Варто сказати, що ствол гармати є не моноблоковим, а розбірним: вільна труба, казенник, кожух, втулки і муфти. Тому, до речі, гармату для відновлення не треба відправляти на завод, а можна замінити тільки втулку, що цілком реально навіть в умовах польових майстерень.

Дуже багато зусиль радянські інженери доклали, щоб компенсувати силу опору відкату - 135000 кгс, яка виникає при пострілі. В результаті позаду САУ були змонтовані напрямні, які встановлюються перед відкриттям вогню на землю, граючи роль допоміжних опор. З цією ж метою у самохідки застосовується сошник, який за формою нагадує бульдозерний відвал, який закріплений на кормі САУ і приводиться в дію за допомогою гідравлічних домкратів.

Броньований (товщина зовнішніх листів броньованої сталі - 13 мм, внутрішніх - 8 мм) корпус «Піона» має незвичайну форму: з винесеною далеко вперед кабіною екіпажу, яка додатково служить в якості противаги для важкої гарматної установки. Шасі - модернізований варіант ходової частини танка Т-80.

Боекомплект гармати складається з 40 пострілів роздільного заряджання. Однак тільки чотири з них зберігаються в кормовій частині САУ, представляючи собою недоторканий запас, а решта підвозяться автомобільним транспортом і викладається на ґрунт. Для подачі пострілів з ґрунту розрахунок використовує двоколісний візок, на якій снаряди і заряди укладаються на знімні ноші. Скорострільність гармати при навченому розрахунку - до півтора пострілів в хвилину.

Максимальна дальність стрільби «Піона» осколково-фугасним снарядом - 37,4 км, з активною-реактивною системою - 47,5 км.

Досить висока скорострільність як для такої потужної гармати забезпечується можливістю його заряджання при будь-якому куті піднесення без приведення ствола до фіксованого кута заряджання. Це забезпечує автоматичний механізм заряджання, який «заточений» на переміщення снаряда на лінію досилання без проміжних переважань і без додаткових переважанувальних пристроїв.

САУ 2С7 «Піон» - учасник параду на День Незалежності 2018 р. (Особистий архів автора)

Бойовий розрахунок «Півонії» - 13-14 чоловік, семеро з яких складають екіпаж і постійно знаходяться в машині. У відділенні управління розміщені робочі місця механіка-водія, навідника і командира, ще четверо членів екіпажу знаходяться в відділенні для екіпажу в центрі машини. Інші члени розрахунку слідує за самохідкою в транспортно-заряджальній машині. Виробництво САУ 2С7 здійснювалося 10 років - з 1975 по 1985 рік. Самохідні гармати надходили на озброєння окремих самохідно-артилерійських дивізіонів артилерійських бригад великої потужності артилерії резерву Верховного Головнокомандування Сухопутних військ СРСР. Зазвичай дивізіон налічував три артилерійські батареї по чотири гармати.

У 1980-і роки була проведена модернізація САУ 2С7, яка отримала назву «Малка». Замість двигуна В-46-1 був встановлений новий двигун, В-84Б, який відрізнявся від використовуваного в танку Т-72 особливостями компонування двигуна в моторно-трансмійному відділенні. Завдяки новому двигуну САУ могла заправлятися не тільки дизельним паливом, але також гасом і бензином. Модернізації піддалася і ходова частина машини.

Для прийому та відображення інформації з машини старшого офіцера батареї місця навідника і командира були обладнані цифровими індикаторами з автоматичним прийомом даних, що дозволило скоротити час перекладу машини з похідного в бойове положення і назад. Для спостереження за важливими підсистемами в САУ була встановлена апаратура регламентного контролю, яка здійснювала безперервний моніторинг вузлів озброєння, двигуна, гідро-системи і енергоагрегатів.

Завдяки зміненої конструкції укладок возимий боекомплект був збільшений до 8 пострілів. Був також встановлений новий механізм заряджання, який дозволив збільшити скорострільність до 2,5 пострілів в хвилину. Екіпаж машини був зменшений до 6 осіб.

Нова САУ отримала індекс 2С7М, її серійне виробництво було розпочато в 1986 році.

На момент розпаду Радянського Союзу у збройних сил знаходилося на озброєнні 437 САУ 2С7. Україні дісталася 96 САУ «Піон» зі складу двох (184-ї і 188-ї) артилерійських бригад великої потужності.

У 2003 році 188-та бригада, яка дислокувалася у смт Ємільчино, була розформована і на її базі було сформовано 21-й артилерійський полк. Всі САУ 2С7 «Піон» були відправлені на зберігання на 1448-у Центральну артилерійську базу озброєння (смт Оржів, Рівненська область). Є така інформація, що колишній міністр оборони України Павло Лебедев (на посаді з 24 грудня 2012 року по 27 лютого 2014) під час одного з відвідувань бази віддав наказ порізати «Піони» на металобрухт, але наказ виконано не було.

Як мінімум одна одиниця була передана до музею і нині експонується на відкритій площадці Шосткинського краєзнавчого музею (Сумська область).

Влітку 2014 року військові прийняли рішення повернути 2С7 на озброєння української армії. Завдяки неймовірних зусиль в серпні - вересні 2014 року у складі 26-ї окремої артилерійської бригади був сформований 5-й гарматний самохідний артилерійський дивізіон. З комплектуванням підрозділу фахівцями проблем практично не було, так як списки офіцерського складу, які колись проходили службу на даній системі озброєння і яких необхідно було призначити, подавалися безпосередньо командуючому РВіА СВ ЗСУ генерал-майору Андрію Колленнікову. Після мобілізації ці люди тут же направлялися до бригади.

Як згадує командир 5-го ГСАБр на той час підполковник Олег Пучин: «Для того, щоб 2С7 встала до строю доводилося відправляти особовий склад в Оржів для відновлення самохідних установок. Саме таким чином було відновлено гарматні установки першої батареї, друга

та третя батареї відновлювалися силами Шепетовського ремонтного заводу».

Після бойового злагодження на Рівненському полігоні в жовтні 2014 року перша батарея «Піонів» вирушила у зону АТО, друга батарея - у січні 2015 року.

Причому це відбувалося в умовах суворої секретності, і про завдання артилеристів і розташування позицій знала вкрай обмежена кількість генералів в вищому командуванні.

Саме розрахунки «Піонів» завдали вогневого удару по вже майже зруйнованому старому терміналу Донецького аеропорту (ДАП) в ніч з 4 на 5 грудня 2014 року, знищивши чимало бойовиків і остаточно його зруйнувавши.

Після відпрацювання по ДАП гармати на трейлерах оперативне перекинули на Волноваський напрям. Тут артилеристи завдали несподіваного удару по зосередженню сил противника за лінією зіткнення. Виконавши завдання, артилеристи висунулися до населеного пункту Гродівка, де завдали вогневого удару по ворогу на підступах до Донецького аеропорту.

З 19 січня 2015 року на фронті з'явилися дві повноцінні батареї (13-я і 14-я), які підтримували нашу оборону в районі Пісок і активно залучалися до ударів по позиціях противника в районі Донецького аеропорту.

С 2 лютого 2015 року «Піони» активно протидіяли ворожим спробам атакувати наші позиції і у відповідь вогнем з району населеного пункту Відродження знищували ворога в районі Світлодарської дуги. Основними цілями при цьому були склади з паливо-мастильними матеріалами та боеприпасами. Слід відмітити, що

гармати використовувалися дуже інтенсивно - так, тільки під час боїв за Логвиново в район було зроблено 70 пострілів «Піонів» (і це при тому, що ресурс ствола гармати розрахований лише на 450 пострілів).

«Піони» перебували в складі 26-ї артилерійської бригади не дуже довго - вже у січні 2015 року на базі 6-го навчального артилерійського полку була сформована окрема бригада - 43-а окрема артилерійська великої потужності з базуванням на смт Дівички Київської області. За відкритими даними, в її складі нині три окремих артилерійських дивізіонів (за радянськими нормативами це 36 гармат) і мотопіхотний батальйон.

Так як у супротивника не було вогневих засобів, здатних дістати наші гармати на такій відстані, жодного випадку контрбатарейної боротьби не зафіксовано. На сьогодні відомо тільки про одну втрату. Взимку 2015 року в результаті розриву ствола вибухнула одна гармата, загинули троє військовослужбовців:

- молодший сержант Микола Пономаренко (1981 р.н.);

- старший солдат Павло Антоненко (1992 р.н.);

- старший солдат Василь Воропай (1956 р.н.).

Перша ротація «Піонів» на Донбасі тривала до вересня 2015 року. Надалі як мінімум одна батарея на ротаційній основі завжди перебуває на прифронтових територіях в якості вогневого резерву командуючого ООС.

Навчання з залученням САУ 2С7 «Піон», 2018 р. (Прес-служба МОУ)

Анатолій Зборовський м. Ірпінь

МЕДАЛЬ «ЗА ЖЕРТОВНІСТЬ І ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ»

Анотація. Висвітлено деякі аспекти підтримки православною церквою українського народу і армії в боротьбі проти агресії Росії. Подано опис медалі Української Православної Церкви Київського Патріархату «За жертвовність і любов до України». Ця тема є актуальною, оскільки Україна продовжує давати відсіч московському агресору.

Ключові слова: Українська Православна Церква Київського Патріархату, Святейший Патріарх Київський і всієї Руси – України Філарет, медаль «За жертвовність і любов до України».

Церква покликана бути з народом, підтримувати його, особливо в тяжкі періоди історії. З благословення Святейшого Патріарха Київського і всієї Руси – України Філарета 2 січня 2015 року в Українській Православній Церкві Київського Патріархату засновано нову церковну нагороду – медаль «За жертвовність і любов до України».

Цією медаллю Церква нагороджує людей, які виявили активну громадянську позицію, героїзм, самопожертву під час подій Революції

Гідності, у захисті Батьківщини на Донбасі та в Криму, а також за волонтерську діяльність та допомогу Збройним Силам, Національній гвардії, добровольчим батальйонам та іншим військовим формуванням України. [3, с. 39]

Медаль має форму кружечка із жовтого металу діаметром три сантиметри. На лицьовому боці медалі зображення ікони Ісуса Христа. Розміри зображення ікони – 18 на 14 мм. Зверху напис: «З нам Бог і Україна»; внизу – зображення вінка. На звороті медалі напис: «За жертвовність і любов до України». Напис облямований візерунком, оточеним бортиками. Написи і зображення – рельєфні. [5]

Медаль прикріплена за допомогою вушка і кільця до прямокутної металевої колодки, обтягнутої тканиною із чотирма вертикальними смужками. Розміри колодки – 45 на 28 мм. По боках смужки червоного кольору, а всередині – синього і жовтого.

На звороті колодки – пристосування для прикріплення медалі до одягу. [5]

Посвідчення до медалі коричневого кольору розміром 10,5 на 14 см. На посвідченні православний хрест і напис: «Українська Православна Церква. Київський патріархат». Зображення хреста і напис жовтого кольору. У посвідченні зліва – зображення медалі і напис: «Медаль «За жертвовність і любов до України». Справа напис: «Українська Православна Церква. Київський Патріархат. Посвідчення». Нижче вписується прізвище, ім'я та по-батькові. Нижче – напис: «Нагороджений (-на) медаллю «За жертвовність і любов до України» і підпис: «Патріарх Київський і всієї Руси – України Філарет» і печатка Патріарха. Ще нижче вказується номер і дата Указу Патріарха, яким нагороджено людину. [6]

Перше нагородження медаллю «За жертвовність і любов до України» відбулося 5 січня 2015 року. Святейший патріарх Філарет прийняв у синодальній залі Київської Патріархії столичне духовенство УПЦ Київського Патріархату, яке активно допомагає підрозділам Збройних Сил та Національної гвардії України, які захищають незалежність України на Донбасі. [3, с. 39]

За прояв активної громадянської позиції, пастирську опіку та волонтерську допомогу під час революції Гідності та українським військо-

вим підрозділам на Донбасі Святейший Патріарх Філарет нагородив запрошене духовенство медаллю «За жертвовність і любов до України». [Там же]

Першими медалю отримали Патріарший намісник, митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній, який організував постійну доставку гуманітарної допомоги на схід України, єпископ Вишгородський Агапіт, керуючий справами Київської Патріархії, перший проректор Київської православної богословської академії протоієрей Олександр Трофимлюк, голова Синодального управління духовно-патріотичного виховання у Збройних Силах України протоієрей Димитрій Садов'як, голова Відділу з духовного виховання у місцях позбавлення волі протоієрей Павло Основенко, заступник голови Синодального управління соціального служіння і благодійності протоієрей Сергій Дмитрієв, благочинний Київської області протоієрей Михайл Лесюк, настоятель храму святих апостолів Петра і Павла на Берківцях протоієрей Петро Ладвинтович, настоятель храму великомученика Дмитрія Солунського у музейно-етнографічному комплексі «Українське село» протоієрей Богдан Тимошенко, настоятель храму Успіння Пресвятої Богородиці села Гурівщина протоієрей Костянтин Холодов, староста Володимирського кафедрального патріаршого собору столиці Михайло Колядко. Багато священиків не змогли прибути на нагородження, оскільки перебувають з військовими підрозділами на передовій. Нагороди для них передано в зону бойових дій. [Там же]

Патріарх Філарет закликав єпископат, духовенство та командирів військових підрозділів активно зголошувати до Київської Патріархії кандидатів на нагородження медаллю «За

жертвовність і любов до України». [Там же]

За поданням представників духовенства, командирів-військовиків і загальних зборів військовослужбовців Церква нагороджує медаллю кращих оборонців України. Вручення нагороди відбувається при передачі допомоги на фронт, у резиденції Патріарха, в храмах, при відкритті пам'яників і меморіальних комплексів, у військових підрозділах тощо. Медалі вручає Патріарх Філарет, представники духовенства, інші посадові особи. [1, с. 46; 2, с.41; 3, с. 39; 4, с. 33]

Триває збройна боротьба за Незалежність України, і триває нагородження медалями «За жертвовність і любов до України» та іншими нагородами.

Джерела та література:

1. Коляда для воїнів АТО. – Православний вісник Київського Патріархату. 2015, № 2.
2. Патріарх Філарет відзначив бійців батальйону «Донбас» церковними нагородами «За жертвовність і любов до України». – Православний вісник Київського Патріархату. 2015, № 2.
3. Святейший Патріарх Філарет відзначив духовенство новою церковною нагородою «За жертвовність і любов до України». – Православний вісник Київського Патріархату. 2015, № 2.
4. Святейший Патріарх Філарет передає різдвяні подарунки – партію гуманітарної допомоги – для українських воїнів на Донбасі. – Православний вісник Київського Патріархату. 2015 р., № 2, с. 33.
5. Медаль «За жертвовність і любов до України».
6. Посвідчення до медалі «За жертвовність і любов до України» А.В. Дмитрухи.

УДК 069.01

Михайло Зубар, Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ЕКСПОЗИЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МУЗЕЮ 3-ГО ОКРЕМОГО ПОЛКУ СпП ІМ. СВЯТОСЛАВА ХОРОБРОГО ССО МО УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються актуальні принципи та методи побудови сучасної наративної експозиції на прикладі провідних польських наративних музеїв. Розглядаються і розшифровуються поняття наративної експозиції, ролі експонату в ній, а також музейного і виставкового простору, як інструментів оповідання фабули експозиції. Особливу увагу автор приділяє практичному використанню сучасного польського досвіду побудови експозицій при створенні Музею 3-го окремого полку спеціального призначення ім. Святослава Хороброго ССО МО України. Розповідається про тематичні аспекти експозиції та методи і форми їх втілення в рамках концепції побудови наративної експозиції.

Ключові слова: наративна експозиція, музей, виставковий простір, артефакт, АТО, Донецький аеропорт, 3-й полк СпП ССО МО України.

З початком бойових дій на Сході України перед нашою державою і суспільством постав ряд викликів, з якими до цього часу Україна не стикалася. Відповідно, нові виклики постали і перед музеями, музеологами, істориками, фа-

хівцями-експозиціонерами і дизайнерами, які працюють в цій сфері.

З одного боку, складна суспільна ситуація в країні вимагала інформування, актуалізації і створення нових наративів і рефлексій в стінах музеїв та інших культурних установ. З іншого - постало питання, яким чином підходити до формування експозицій, на чому будувати концепції, де добувати експонати і як їх вписувати в експозиційний контекст. Головним же питанням для музеологів стало трактування події, що не має наукової бази, практично не відрефлексована ані суспільством, ані, в достатній мірі, офіційною владою.

У даній публікації автор намагатиметься зупинитися на деяких аспектах формування експозиції Музейно-меморіального комплексу 3-го окремого полку спеціального призначення імені Святослава Хороброго Сил спеціальних операцій Міністерства оборони України в м. Кропивницький, приділивши увагу деяким практичним аспектам побудови наративної експозиції, присвяченої участі бійців полку в АТО.

фото 1

фото 3

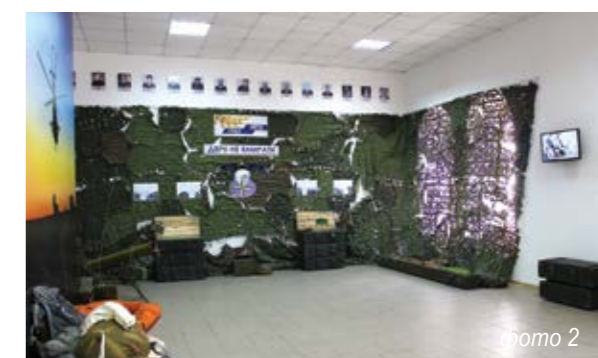

фото 2

Говорячи про побудову музейної експозиції або формування виставкового простору необхідно, в першу чергу, враховувати особливості концепції, головної наративної лінії, формат викладу матеріалу, наявність або відсутність оригінальних предметів (артефактів). Все це куратор або ж музеолог, що працює над формуванням експозиційного простору враховує у своїй роботі і підготовці. Втім, музеолог або куратор, який працює над концепцією експозиції, потенційно володіє досвідом дослідників у різних сферах науки, що допомагають його роботі. Обумовлена така необхідність, як правило, тим, що команда або фахівці, що створюють експозицію, піклуються про два пріоритетні напрями, що слугують оцінці виставки/експозиції. З одного боку, це наукова цінність експозиції, тобто показ суспільству артефактів, наративів, розкриття смислів, контекстів і історій, пов'язаних з ними. Саме ці артефакти і наративи розкривають проблематику, колекцію музею і надають інформацію, потрібну відвідувачам. З іншого - це форма експозиції. Усвідомлено спроектована композиція експонатів і простору є привабливою і, в тому числі за допомогою художніх прийомів, підкреслює сенс і викликає естетичні переживання. Перев'язування суті і форми в єдине ціле ставить перед творцями питання перетворення приміщення в експозиційний простір. Музейні предмети, артефакти, макети, репродукції, не кажучи вже про мультимедійні засоби, що дуже важливо в сучасній експозиції, які плануються для експонування, вимагають відповідного для себе місця [1, с. 149-150]. Тому пла-

нування експозиції є важливим для того, щоб показати її не просто як наукову або науково-популярну розповідь або креативний художній проєкт, але як комплексно спланований простір, наповнений об'єктами, які впливають на відвідувача як на особистість з певними психологічними, фізичними індивідуальними і суспільними потребами, використовуючи певні механізми сприйняття [2, с. 149-150].

Основною проблемою створення виставкової експозиції, на той момент, в кімнаті бойової слави 3-го окремого полку спеціального призначення сил спеціальних операцій Міністерства оборони України, був навіть не брак реальної експонатури для виставки (в розпорядженні бійців полку була достатня кількість трофеїв, фото-, відеоматеріалів і особистих історій). Основним проблемним місцем стало те, як відобразити в експозиційному наративі недостатньо вивчену і незакінчену історичну подію. На момент створення експозиції можна було говорити лише про створення постійно ді-

фото 4

фото 5

ючого виставкового проекту, який поклав початок формуванню власної колекції і, безумовно, з часом мав всі шанси перетворитися на музей. Виставка (нім. Ausstellung) на відміну від колекціонування, яке є фундаментальним завданням музею, по суті, представляла повну протилежність функціям музеїв XIX сторіччя, займаючись діяльністю, що була спрямована назовні. «Виставляти» (waren ausstellen (нім.) - виставляти товари) спочатку в XIX столітті в німецькій мові мало також поняття «вивішувати / розвішувати / вішати» [3, с. 27]. Тоді на виставках публічно показували предмети мистецтва (скульптури, картини) або товари (ремісничі виставки та виставки промислових товарів). На противагу музеям, діяльність виставок того часу була спрямована на сучасність, а не на збирання старожитностей. Проводилися вони в меншій мірі в прив'язці до конкретного місця або будівлі. Однак виставки, в порівнянні з музеями, які ще не стали публічними, були більш масовими, викликали більший інтерес відвідувачів - незалежно від того чи йшла мова на них про мистецтво або про товари споживання [4, с. 27]. Таким чином, виставка в противагу колекції історично не була збиранням предметів, що збираються, реєструються і обліковуються певним способом. Саме цим виставка першопочатково відрізнялася від музею, основним завданням якого було формування колекції. Історично так склалися, що ці колекції не обов'язково в повній мірі повинні були бути представлені громадськості. І якщо сучасне поняття музею все ж якщо не в першу чергу, але в другу, асоціюється з презентацією, колекції, музейна експозиція - це головний майданчик взаємодії музею з публікою [5,

с. 3], історична різниця між виставками і колекціями / музеями, як бачиться, відчувається і до сьогоднішнього дня. Якщо музей, маючи свою постійну будівлю і колекцію, презентує актуальні незалежні від часу експонати, пропагує щось вічне і незмінне, то фундаментом виставки є реалізація тимчасової тематичної експозиції. Говорячи про виникнення експозиції в 3 окремому полку ССО МОУ, слід зауважити, що вона фактично з'явилася, як актуальна відповідь на інформаційний голод, який виник після початку бойових дій в ОРДЛО. Цей вакуум заповнювався офіційною інформацією і офіційними зведеннями командування, що розповсюджувалися в ЗМІ. При цьому продовжували існувати вакуум інформації про реальний стан справ в АТО і запит суспільства на інформацію з перших вуст - від нараторів, безпосередньо залучених в події, безпосередніх очевидців. Одним із прикладів актуальності і величезного інтересу до теми є той факт, що в розпал літа 2015 року одним з найбільш відвідуваних виставкових проектів Національного музею Тараса Шевченка за останні роки став документальний фотопроєкт «Іловайськ», в рамках якого експонувалися фотографії авторів, які безпосередньо перебували в центрі подій [6]. Також на появу ідеї експозиції в Кропивницькому впливало і бажання військовослужбовців полку показати експонати, трофеї, привезені із зони проведення АТО, меморіалізувати пам'ять про загиблих, а також розповісти свої історії. Останнє стало найважливішим пунктом у формуванні концепції виставкової експозиції. В умовах, коли ми не можемо в достатній мірі спертися на науковий фактаж, застосували принцип науковості в побудові музейної

експозиції, її автори переважно використовували принцип дохідливості та універсальності, дотримання якого є обов'язковим при побудові експозиції як засобу комунікації, що фактично і було метою створення експозиції в 3 окремому полку ССО МОУ. При використанні подібного принципу побудови експозиції ставка робиться на багатоплановість подачі експозиційних матеріалів. Для більшої доступності експозиції розробляється система текстів, фонових записів, а також наочних науково-допоміжних матеріалів. Велике значення має створення своєрідного естетичного середовища у всій експозиції [7, с. 8]. Фактично система текстів і текстових наративів при побудові експозиції була створена на основі інтерв'ю, записа-

них автором концепції, з учасниками подій. Згідно з принципами сучасних наративних музеїв, артефакти, представлені в експозиції, не є домінуючим елементом експозиції. Мова в даному випадку йде про повсюдне застосування так званого ілюстративного, ілюстративно-тематичного або тематичного методу, що дозволяє за допомогою експозиційних матеріалів розкрити певну тему, сюжет. Артефакти, представлені в експозиції, об'єднують не типологічні ознаки і не реальні або типові зв'язки в середовищі побутування, а виключно змістовний бік, здатність виступати в якості наочного підтвердження певного концептуального положення [8, с. 10]. Вони повинні бути вкомпонованими в розповідь, сконструйовану за допомогою візуальних рішень, а також за допомогою відповідно аранжованої експозиційної архітектури і відповідного приміщення [9, с. 150]. Саме така модель музею і наративної експозиції була покладена в основу концепції експозиції в Кропивницькому.

Польські дослідники виділяють два вирішальних визначення наративних музеїв та експозицій:

- сучасність - використання сучасних методів експонування і нових мультимедійних маркетингових засобів;
- опис певного періоду історії або теми, побудова експозиції у вигляді зв'язної розповіді зі своєю сценографією і діяльністю навколо них [10, с. 68].

З цієї точки зору експозиція 3-го полку ССО МО України, безумовно, є наративною, оскільки читається як повість, має свої логічні початок, кульмінацію і кінець. Вся візуальна сценографія допомагає прочитати і пережити закладений наратив. Крім того, в простір залів органічно вконструйовані мультимедійні екрани, на

фото 6

фото 7

яких демонструється відеохроніка, нарізка новин того періоду та записи з камер і телефонів бійців, зроблені в період участі полку в АТО. Художнє оформлення експозиції має служити створенню відповідного контексту для презентованих об'єктів. Іконічним прикладом такого оформлення, на погляд автора, є зал, присвячений окупації Варшави під час Другої світової війни, з Музею Варшавського повстання (Польща). Автори експозиції вирішили використовувати просторові рішення у тому, щоб передати драматизм ситуації, з якої були пов'язані експонати, представлені в залі, оскільки окремо ні за типом експонатів, ні з їхнього вигляду - зошит, карабін, нагороди - не могли передати контексту того періоду. Автори використали просторові відчуття відвідувачів: приміщення залу має невеликі розміри, відповідно, відвідувач відчуває досить сильний дискомфорт, проходячи в нього і залишаючись тут протягом довгого часу. Крім того, тут стає досить душно при відвідуванні залу великою кількістю людей, що відповідно діє на відвідувачів разом зі сценами жорстокості і образами окупантів [11, с.151-153]. Подібні методи історичної реконструкції успішно використовуються і в Музеї історії польських євреїв «Полін» і в Музеї Другої світової війни в Гданську, де для впливу на відвідувача експонати поміщаються в контекст вулиць, вітрин магазинів, бараків концтаборів, гетто. Це лише кілька прикладів наративних музеїв, що динамічно розвиваються в останні роки, які свідчать, що простір, який досліджує і переживає відвідувач, грає важливу роль для презентації колекції або окремих експонатів. З огляду на вивчений досвід, при побудові експозиції в Кропивницькому було прийнято рі-

шення розділити існуючий простір трьох умовних залів на тематичні блоки:

- Вступ (Основна інформація про полк, завдання, система підготовки і т.д.) (фото 1-3);
- Зал АТО (В хронологічному порядку викладена історія участі полку в АТО) (фото 4-5);
- Зал ДАП (Як найбільш яскрава і найбільш символічна сторінка участі бійців полку в АТО) (фото 6-7);
- Зал пам'яті (Меморіальний зал, де перераховуються всі загиблі військовослужбовці полку) (фото 8-9);

Для всіх цих залів були відібрані, а частково створені фотоматеріали, які послужили тематичним фоном для розповіді про систему підготовки і участь у бойових діях воїнів полку в рамках АТО. Сама розповідь фактично ведеться від імені самих бійців, які брали участь в тих чи інших подіях у тих чи інших місцях: Іловайськ, Бахмут, Краматорський аеропорт, Савур-Могила, Дебальцеве, Донецький аеропорт і т.д. Виходячи зі спеціалізації полку і того факту, що на момент початку АТО він був однією з найбільш підготовлених і боєздатних одиниць в Збройних силах, його бійці взяли участь практично у всіх ключових точках АТО, а також вели розвідку на території Криму ще до вторгнення туди російських військ. Таким чином, історія бойового шляху полку - це фактично короткий виклад основних подій в історії АТО з точки зору очевидців - наративів.

Для музейника / куратора, створення експозиції, по суті, має бути лише інструментом, використовуваним в залежності від потреб. Фабрика Еміля Шиндлера, Музей історії польських євреїв «Полін» або Відділ історичного музею міста Кракова розповідають про певні історич-

ні періоди, тому в побудові експозиції вони використовують лінійний або хронологічний підхід. Досить велика кількість експозицій використовує тематичний підхід, тому оглядати їх можна у вільній послідовності. Деякі експозиціонери свідомо відмовляються від пропозиції напрямку відвідування експозиції. На їхню думку, відвідувачі повинні самостійно пройти через певний лабіринт і самостійно вибудувати маршрут, після чого самостійно зорієнтуватися [12, с. 153].

Фактично за останнім шляхом пішли і творці експозиції в Кропивницькому. Не дивлячись на те, що, здавалося б, при формуванні експозиції використаний лінійний підхід, відвідувач має можливість самостійно скласти маршрут, пройшовши по ньому всю експозицію, знайомлячись з подіями в будь-якій послідовності. За допомогою експозиції ми намагаємося не домінувати над відвідувачем, а пропонувати скласти самостійний шлях пізнання.

Окремо хотілося б зупинитися на залі, присвяченому обороні ДАП (фото 6-7). В експозиційному просторі, в наративі експозиції саме він, за задумом авторів експозиції, є залом-кульмінацією. Саме тому для створення цього залу, на етапі планування візуального проекту експозиції, була закладена необхідність будівництва окремої стіни, яка дозволила створити інсталяцію і ілюзію провалля від потрапляння снаряду в стіну старого терміналу, зайнятого бійцями полку. Тут, як і в домінуючій частині експозиції, фотоматеріали, використані в оформленні залу, належать самим бійцям. Таким чином, використовуючи свідчення та розповіді бійців - учасників бойових дій, їх ілюстрації, фото - відеоматеріали, а також автентичні речі, трофеї та експонати, кожен з них зі своєю розказаною бійцями історією, вписаною в тематичний контекст, ми не просто показуємо історію участі полку в АТО, але, використавши

фото 9

сучасні та актуальні методи побудови експозиції, фактично розповідаємо історію АТО словами бійців полку, зберігши їх особисті історії, створивши візуальний образ АТО, створивши точку тяжіння, своєрідний магніт для подальшого розвитку військово-цивільного співробітництва та формування основи колекції музею та основу його майбутнього експозиційного і публічного простору.

Джерела та література:

1. Krzysztof Mordynski. Percepcja wystawy a kształtowanie przestrzeni ekspozycyjnej. Muzealnictwo N 56. 2015. – С. 149-150.
2. Там само. – С. 149-150.
3. Anke Te Heesen. Teorie museum. Warszawa. 2016. – С.27.
4. Там само – С.27.
5. Галкина Т.В. Музееведение: основы создания экспозиции. Учебно-методическое пособие для студентов исторических факультетов вузов по специализации «Историческое краеведение и музееведение». Томск: Изд-во Томского государственного педагогического университета, 2004. – С.3.
6. https://lb.ua/culture/2015/08/07/312982_muzeu_shevchenko_proydet_vistavka.html
7. Галкина Т.В. Музееведение: основы создания экспозиции. Учебно-методическое пособие для студентов исторических факультетов вузов по специализации «Историческое краеведение и музееведение». Томск: Изд-во Томского государственного педагогического университета, 2004. – С.8.
8. Там само. – С.10.
9. Krzysztof Mordynski. Percepcja wystawy a kształtowanie przestrzeni ekspozycyjnej. Muzealnictwo N 56. 2015. – С.150.
10. Piotr Kosiewski. Muzeum i narracja. Kilka uwag. Muzeum i zmiana. Losy muzeow narracyjnych. Warszawa-Krakow. 2019. – С.68.
11. Там само. – С.151-153.
12. Krzysztof Mordynski. Percepcja wystawy a kształtowanie przestrzeni ekspozycyjnej. Muzealnictwo N 56. 2015. – С.153.

фото 8

УДК 94(477) «1996/2016»:355.3.1:614.39

Емілія КАЗАН
Ігор ГОЛЯЧУК
Орислава ГОЛУБОВСЬКА, м. Львів

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД АТО

Анотація. В статті відображено розвиток цивільно-військового співробітництва в сфері надання першої медичної, спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги пораненим військовослужбовцям і цивільним особам, постраждалим в зоні бойових дій. Розкрито організацію військово-цивільної співпраці між медичними закладами Луганської області, діяльність Військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги, розкрито загальну статистику надання допомоги медичними закладами цивільним і військовим. Відмічено взаємодію з громадськими організаціями, Червоним Хрестом для покращення медичного постачання. Підсумовано важливість цивільно-військової співпраці для єдиного медичного простору та відносин між Сходом і Заходом України.

Ключові слова: Військово-цивільний координаційний штаб медичної допомоги, Збройні сили України, Антитерористична операція.

З початком активних бойових дій на Донбасі в червні 2014 року виникла нагальна проблема надання медичної допомоги військовослужбовцям, що брали участь безпосередньо в бойових діях та отримували поранення різного ступеню і цивільним, які теж отримували травми (поранення) під час перебування безпосередньо в місцях, де велись бої. З метою покращення медичного забезпечення для військовослужбовців, які беруть участь в АТО (ООС) на Сході України, зокрема щодо надання пораненим кваліфікованої, спеціалізованої, високоспеціалізованої медичної допомоги, та проведення медичної та фізичної реабілітації, нормативно-правового врегулювання лікування в цивільних закладах охорони здоров'я в МО України разом з фахівцями МОЗ України та НАМН України був створений резерв профільних ліжок у найбільш потужних цивільних закладах охорони здоров'я. Цей комплекс взаємопов'язаних заходів започаткував створення бази цивільно-військової взаємодії. На територіях проведення АТО (ООС) цивільно-військова взаємодія спрямовується на: 1) надання медичної допомоги хворим і пораненим військовослужбовцям в цивільних закладах охорони здоров'я. Так у 2015 р. тільки в Луганській області, в цивільних закладах системи

МОЗ, медичну допомогу надано 1100 військовослужбовцям, а в закладах охорони здоров'я системи Міністерства оборони медичну допомогу отримали 3000 цивільних осіб; 2) організацію ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я, зокрема лікарськими засобами, виробами медичного призначення, медичним обладнанням тощо; 3) інформаційне забезпечення лікувального процесу (було встановлено потребу покращення інформаційного забезпечення військових зі сторони органів і закладів охорони здоров'я системи МОЗ) [6, с. 100]. Додамо, що метою поєднання зусиль медичних служб силових відомств з цивільною системою медичного забезпечення був створений міжвідомчий Військово-цивільний координаційний штаб медичної допомоги (ВЦКШМД). Головним завданням якого стала координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної з функціонуванням державної системи надання медичної допомоги військовослужбовцям, працівникам правоохоронних органів і цивільному населенню в зоні проведення антитерористичної операції та на територіях, де введено воєнний стан [1, с. 112].

Таким чином, на виконання рішення Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2014 р. наказом МОЗ України від 4 червня 2014 р. було затверджено склад Постійно діючого штабу з питань організації медичного забезпечення населення та учасників АТО (ООС). Водночас створення ВЦКШМД відбулося на виконання Указу Президента України від 4 листопада 2014 р. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки» [5]. ВЦКШМД створено на підставі спільного наказу Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Національної академії наук України від 13 травня 2015 р. [3, с. 238]

Проте, як зазначають учені, «відсутність у складі цих утворень дієвого науково-аналітичного підрозділу з можливістю в форматі реального часу збирати та аналізувати інформацію

щодо медичної обстановки в зоні АТО (ООС), медичних сил і засобів всіх відомств, виділених в інтересах медичного забезпечення сил АТО (ООС) та населення Донецької та Луганської областей, розпоряджень органів управління військової і цивільної системи охорони здоров'я не дозволило ні Військово-цивільному координаційному штабу медичної допомоги, і Постійно діючому штабу з питань організації медичного забезпечення населення та учасників АТО належним чином вирішувати покладені на них завдання з «координації дій, спрямованих на забезпечення надання медичної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і цивільному населенню під час проведення антитерористичної операції» [7, с. 29].

Відповідно до покладених на нього функцій, ВЦКШМД веде реєстри: поранених військовослужбовців та представників інших силових відомств в районі проведення АТО (ООС); щоденний моніторинг безповоротних та санітарних втрат; з жовтня 2015 року – інформацію щодо трупів, які надходять до моргів бюро судово-медичної експертизи в Донецькій та Луганській областях (дані є інформацією з обмеженим доступом) [3, с. 238]

У ВЦКШМД зосереджено інформацію та встановлено оперативний зв'язок щодо: сил та засобів медичної служби силових структур у зоні АТО (ООС): медичної служби штабу АТО (ООС), оперативно-тактичних угруповань, військових мобільних госпіталів, груп підсилення в цивільних лікарнях; мобілізаційних карт усіх лікувальних закладів у районі проведення АТО (ООС) (містять інформацію про ліжковий фонд, обладнання, можливості надання допомоги, медичний персонал, резерви медичних препаратів, здатність до автономної роботи); резервів другої та третьої черги бригад екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (інформація про вузькопрофільних фахівців, резервістів, автотранспорт); резервних медичних бригад Національної академії медичних наук України (вискокваліфіковані кадри за основними спеціальностями, готові виїхати на вимогу до зони АТО (ООС) – 78 фахівців з науково-дослідних інститутів: нейрохірургії, хірургії та трансплантології, травматології, серцево-судинної хірургії); резервів ліжкового фонду, евакуаційного транспорту Запорізької, Дніпропетровської, Харківської та Луганської та Донецької областей [3, с. 238]

Станом на початок 2016 р. було проведено 10 засідань ВЦКШМД, на яких було прийнято 10 рішень з окремих питань. Усі рішення стосувалися проблемних питань медичного забезпечення та координації сил і засобів військової та

цивільної медицини та суміжних галузей. Штаб постійно інформував суспільство про перебіг лікування поранених. На екстреному засіданні штабу прийнято рішення про внесення змін до таблиці оснащення бригад швидкої допомоги, проведення контролю навичок надання домедичної допомоги працівниками патрульної поліції міста Києва. [3, с. 239] Перспективний напрям роботи ВЦКШМД – створення регіональних відділень Штабу, включення Штабу в єдину систему антитерору в Україні. [3, с. 239]

Створення регіональних штабів позитивно сприйнято громадськістю. Для прикладу, департамент охорони здоров'я Луганської облдержадміністрації вважає доцільним створити Луганський військово-цивільний штаб з координації роботи системи надання медичної допомоги на підконтрольній Україні території, підпорядкувавши йому: обласну лікарню, міські лікарні, районні лікарні, ТМО МВС України, поліклініку СБУ, обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, військовий шпиталь, військові медичні підрозділи [2, с. 52]. Станом на 23 березня 2016 р. до закладів охорони здоров'я всього звернулося 60235 постраждалих у зоні АТО (ООС) осіб: 29100 (48,3 %) цивільних громадян і 31135 (51,7 %) військовослужбовців. Серед цивільних частка жінок склала 4,03 % (2350), дітей – 8,1 % (2350). Серед тих, хто звернувся до закладів охорони здоров'я кількість поранених у зоні АТО(ООС) становила 8174 (13,6 %), з них цивільних – 2749 (33,6 %), військовослужбовців – 5425 (66,4 %) осіб. Кількість осіб із захворюваннями, що виникли під час перебування в зоні АТО (ООС) – 20246, з них цивільних – 8514 (42,1 %), військовослужбовців – 11732 (57,9 %). До закладів охорони здоров'я областей за весь час було госпіталізовано 20538, з них цивільних – 8183 (39,8 %), військовослужбовців – 12355 (60,2 %), серед госпіталізованих усього прооперовано 3789 осіб, з них цивільних – 1209 (31,9 %), військовослужбовців – 2580 (68,1 %) [6, с. 99].

У різних районах відповідальності угруповань в АТО(ООС) рівень надання медичної допомоги був неоднаковим. Так, військові медики в Луганській області доволі швидко зуміли налагодити роботу у сфері співпраці з цивільними щодо надання спеціалізованої медичної допомоги пораненим військовослужбовцям, на що вказують наступні факти: бригади екстреної медичної допомоги приймали від військових медиків постраждалих; евакуація постраждалих забезпечувалася до найближчих лікувальних закладів (Станично-Луганська, Попаснянська, Новоайдарська ЦРЛ та до міської лікарні м. Щастя); персоналом приймальними відділеннями лікувальних закладів здійснювалося сортування постраждалих і поранених за сту-

пенем тяжкості та локалізацією ушкоджень; легкопоранені з непроникними ушкодженнями транспортувалися до військових шпиталів, переважно до мобільного шпиталю № 59 (м. Сватове, зараз – до м. Северодонецька); при тяжких пораненнях проводилося хірургічне втручання (у вищезазначених ЦРЛ, міської лікарні м. Щастя та міських лікарнях міст Лисичанськ, Северодонецьк); після надання спеціалізованої медичної допомоги та стабілізації життєвих функцій військовослужбовці, стан яких дозволяв транспортування, направлялися до військових шпиталів переважно санітарним транспортом ЗСУ, а цивільні особи продовжували лікування в цьому закладі або транспортувалися в інші заклади охорони здоров'я для надання високоспеціалізованої допомоги. Під час медичного обслуговування військовослужбовців і мешканців у зоні проведення АТО(ООС), МОЗ України співпрацює з представниками громадських організацій України, представниками та консультантами місій ВООЗ тощо [4, с. 247], що приносить позитивні результати. Для прикладу, для лікування та реабілітації поранених, Червоним Хрестом надано допомогу медикаментами, хірургічними матеріалами та медичним обладнанням, засобами індивідуального захисту госпіталям та медичним установам, посилено потенціал загонів першої допомоги Червоного Хреста, проведено навчання населення навичкам надання першої допомоги, організовано поставки гуманітарної допомоги [8, с. 293].

Таким чином, війна на Донбасі сприяла створенню єдиного медичного простору, завдяки якому стало можливо надавати медичну допомогу військовим в цивільних медичних закладах (ЦРЛ), що розташовані в зоні АТО (ООС), а також надання медичної допомоги цивільним у медичних закладах бригад та військових госпіталів. В подальшому ця взаємодія сприяла наданню спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги та реабілітації в ВМКЦ ЗСУ, цивільних закладах МОЗ України, а також за кордоном. Але особливо військово-цивільна взаємодія сприяла покращенню відносин між Сходом та Заходом, цивільним населенням та військовими.

Джерела та література:

1. Бакай А. Міжвідомча взаємодія з організації медичної взаємодопомоги в надзвичайних ситуаціях. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
2. Клименко П. М., Галушка А. М. Медична обстановка в районі проведення антитерористичної операції та її вплив на організацію медичного забезпечення військовослужбовців і цивільного населення. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
3. Корчинська А. Результати роботи військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги та необхідність організації таких штабів в об-

- ластях. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
4. Кравченко В. Стан і проблеми медичного забезпечення населення та сил антитерористичної операції: правові, ресурсні та організаційні аспекти. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
 5. Про утворення Військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги: Наказ Мініборони, МОЗ, МВС, СБУ, НАМН України. від 13.05.2015 № 207/272/556/311/34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>
 6. Рошнін Г.Г., Мазуренко О.В., Набоченко О.З., Клименко П.М. Цивільно-оперативний військовий центр як різновид систем управління при подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
 7. Сердюк А. М., Риган М. М., Антоненко Л. П., Скалецький Ю. М. Співпраця державної та відомчих систем охорони здоров'я на особливий період – актуальна проблема для України. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.
 8. Усіченко І. Діяльність Товариства червоного хреста України з надання медико-соціальної допомоги постраждалим від наслідків збройного конфлікту на Сході України та анексії Криму. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць. К., 2016.

УДК 94(477=161.2):35.977 «1877/1878»

Володимир КАЛОЯНОВ (Софія, Болгарія), Олександр СИТНИК (Мелітополь)
Vladimir Kaloyanov (Sofia, Bulgaria) Olexsander Sytnyk (Melitopol)

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД І ЗВІЛЬНЕННЯ БОЛГАРІЇ В 1877-1878 РОКАХ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ¹

UKRAINIAN PEOPLE AND THE RELEASE OF BULGARIA IN 1877-1878: RETHINKING IN THE CONTEXT OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Анотація. Актуальність статті полягає в необхідності переосмислення ролі українців у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. й звільненні Болгарії від османського іґа. Мета статті присвячена аналізу участі українців у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр., звільненні Болгарії від османського іґа в контексті сьогодення, зокрема – з огляду на події сучасної російсько-української війни. Це важливо з огляду на цілу низку перекручень в російській історіографії, з метою деформації дійсних історичних подій. А саме – участі та ролі українців у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. та звільненні Болгарії від османського іґа. Також завдання статті полягає в дослідженні зазначеної проблеми в контексті сучасної російсько-української війни, зокрема – в ретроспективі гібридної деформації історії з боку РФ.

Ключові слова: Болгарія, українці, російсько-турецька війна, османське іґо, російсько-українська війна.

Annotation. The relevance of the article lies in the need to rethink the role of Ukrainians in the Russian-Turkish war of 1877-1878 and the liberation of Bulgaria from the Ottoman yoke. The purpose of the article is to analyze the participation of Ukrainians in the Russian-Turkish war of 1877-1878, the liberation of Bulgaria from the Ottoman yoke in the context of modernity, in particular – given the events of the modern Russian-Ukrainian war. This is important, given a number of distortions in Russian historiography, with the aim of deforming actual historical events. Namely – the participation and role of Ukrainians in the Russian-Turkish war of 1877-1878 and the liberation of Bulgaria from the Ottoman yoke. Also, the objective of the article is to study this problem in the context of the modern Russian-Ukrainian war, in particular, in a retrospective of the hybrid deformation of history by the Russian Federation.

Keywords: Bulgaria, Ukrainians, Russian-Turkish war, Ottoman yoke, Russian-Ukrainian war.

Слід відзначити, що історичні факти в галузі військової історії часто вимагають всебічного наукового аналізу, із застосуванням широкого спектру інтерпретацій. Навіть один незначний нюанс, що характеризує якусь військову дію, може мати несподівані наслідки. Наприклад, однією з особливостей російсько-турецької війни 1877-1878 рр. є участь в ній болгарського ополчення, що складалось з болгар, які мешкали за межами своєї історичної Батьківщини. Саме цих добровольців в російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. об'єднувала ідея визволення Вітчизни від османського панування та ідея об'єднання болгарської нації. Як це часто відбувається в історії, через надзвичайні виклики – в даному випадку внаслідок окупації країни загарбником – народ або захищає власну територію та, зрештою, перетворюється з часом у самодостатню націю. В іншому випадку, в разі колаборації з агресором – певний народ може втратити не лише свою незалежність, але й – власну ідентичність. До речі, ця парадигма завжди була актуальною для українців на терени, яких вже багато століть посягали окупанти з Московії. І нині ми є очевидцями чи не найбільш вирішального протистояння українців з московським агресором й захисту своєї незалежної держави.

Аналогічна ситуації складалася й на Балканах в XIX ст., коли низка народів і, насамперед, болгар, вели запеклу боротьбу з османським іґом за власний суверенітет і збереження своєї ідентичності. І досить важливою була участь у бойових діях болгар, які приїхали з Південної Росії та Бессарабії. Це, зайвий раз, підтвердило, що саме у вирішальний історичний момент, самодостатня нація може продемонструвати

¹ Під час написання цієї статті нами було поставлено під сумнів заяву російського патріарха Кирила з нагоди 140-ї річниці звільнення Болгарії від османського панування. Так, в журналі «Болгарія-Македонія» І. Ніколов зауважив: «Навіть коли патріарх вийшов з літака в аеропорту Софії, він згадав, що болгарсько-російські духовні зв'язки ніколи не були затьмарені політикою. Пізніше в своїй промові на горі Шипка патріарх також висловив стратегічне бажання: «Я молюся про те, щоб духовний зв'язок між нашими народами зберігалася вічно ...». При від'їзді він мало не образив болгар тим, що, висловлюючи свою вдячність полякам, румунам і фінам у війні, вони недооцінили втрати росіян в ній ... ». Незрозуміло, чому Його Святість не сказав у своєму посланні і слові про молдавани, бессарабських болгар, українців і т. д. За архівними даними, більшість з них служили в російських полках і билися в російській армії, що, по суті, ніхто не може заперечувати. Див. Ніколов І. Юбилей на Освобождението ни и зад него... Патриарх Кирил дойде като смирен монах, а си тръгна като разгневен политик. – България-Македония, 2018. № 2. С. 19.

здатність до самозбереження та плекання національної ідентичності. Вищесказане підтверджує й концепція К. Райта, згідно з якою військові дії, є доволі значним чинником для виживання держави та країни: «Війни, безсумнівно, були і є важливими історичними випробуваннями для держав, народів і цивілізацій щодо їх виживання й розвитку. Для того, щоб оцінити, таким чином, можливості для конкретного суспільства, слід спочатку оцінити її здатності вести війну» [11]. У цьому контексті участь болгарських добровольців у визволенні Болгарії є зразком вітальної (життєвої) енергії, духу та національної гідності. З іншого боку, національно-визвольний рух болгарського народу, спрямований на визволення від османського іґа (фактично імперського гніту) беззастережно підтверджує тезу А. Тойнбі щодо неминучої загибелі, навіть самої могутньої імперії. Імперія, на думку мислителя, може мирно існувати без війн десятки й сотні років. Але час працює проти імперії. Причому ця моральна боротьба виражається в політичних конфліктах [10]. З цієї точки зору військова перевага й звільнення Болгарії від османського ярма розглядається нами як моральна перемога народу, що відстоював власну незалежність.

Питання, пов'язані з участю українців у війні 1877-1878 рр. між Російською і Османською імперією, не залишилися поза увагою дослідників. Певні проблеми та аспекти були висвітлені в працях низки болгарських, українських і російських учених, письменників та інтелектуалів, таких як Василь Іванович Немирович-Данченко [2; 4].

Професор Харківському університету М. Станчев відзначив, що з дванадцяти полків, які брали участь у визволенні Болгарії в 1877-1878 рр. сім були українськими [9]. Українські дослідники П. С. Сохань і В. Н. Жук зауважили, що у складі Дунайської російської армії в ході визволення Болгарії брали участь десятки тисяч воїнів – вихідців з українських губерній, оскільки територія України була одною з головних баз формування цієї армії. Також у складі Дунайської армії перебувало 7 400 болгарських добровольців, участь яких, значною мірою забезпечило, Одеське болгарське настоятельство. Переважно мешканцями Полтавської Чернігівської, Київської, Таврійської, Херсонської, Катеринославської та Харківської губерній було укомплектовано цілу низку піхотних полків, що брали участь у цій війні. Вже в перших боях за Свіштов, при форсуванні Дунаю, загинуло 800 воїнів, багато з яких були вихідцями з України. Тільки уродженців Полтавщини, які служили в 53-му Волинському, 54-му Волинському та 55-му Подільському піхотних полк, загинуло в цих боях понад 200 чоловік [8, с. 67, 68]. О. С. Сидоренко, зауважив, що лише в 1877 р. на фрон-

тах Російсько-турецької війни загинуло близько 458 уродженців Чернігівської губернії [7, с. 360]. У серпні 1877 р. на горі Шипка відбулася одна з вирішальних битв російсько-турецької війни 1877-1878 рр. У ній чи не найбільш активну участь взяли 35 Брянський і 36-й Орловський полки, що були укомплектовані населенням, мобілізованим з Полтавської губернії та 4-я стрілецька бригада, у складі котрої перебували вихідці з Херсонської губернії. Також в боях за найвищу точку Шипкинського перевалу брали участь підрозділи 14-ї піхотної дивізії в складі 54-го Волинського, 55-го Подільського та 56-го Житомирського полків, що теж переважно були укомплектовані українцями.

Йосип Варфоломійович Шевченко

У цій дивізії воював племінник Тараса Шевченка – Йосип Варфоломійович Шевченко, разом з майбутнім корифеєм українського театру Миколою Карповичем Тобілевичем (Садовським). Під час боїв за перевал вони обидва були поранені, а також відзначені георгіївським хрестом 4 ступеня. У подальшому, Йосип Шевченко навіть був призначений комендантом нішнього болгарського міста Благоевград, про що свідчать матеріали місцевого краєзнавчого музею [3]. У боях за Шипку брав участь і був смертельно поранений молодший брат видатного українського письменника Панаса Мирного – Юрій (Георгій) Рудченко який, згідно вислову іншого свого брата І. Рудченка, заплатив своїм життям за свободу слов'ян [8, с. 70]. Доречі, Микола Тобілевич, який пішов до-

бровольцем на фронт відразу після закінчення Єлисаветградського реального училища, брав участь практично у всіх найбільших битвах на території Болгарії – в переправі через Дунай, обороні Шипкинського перевалу, а наприкінці війни дійшов до самого Константинополя. Був представлений до офіцерського чину. Однак Микола Тобілевич не спокусився військовою кар'єрою, а повернувшись на Батьківщину зайнявся сімейним захопленням – театром.

Микола Карпович Тобілевич

У боях за болгарське місто Котел, в складі 13-го Нарвського гусарського полку, було поранено племінника Миколи Гоголя Миколу Бикова, якого за особисту хоробрість у російсько-турецькій війні було нагороджено іменною золотою зброєю [8, с. 71]. А в боях за Плевен, брали участь 31-я піхотна дивізія укомплектована жителями Харківської губернії, 33-я піхотна дивізія укомплектована жителями Катеринославської та Херсонської губерній, 1-а піхотна бригада укомплектована жителями Полтавської області. Чимало етнічних українців було й серед командного складу російської армії. А саме, українцями були: командир 123-го Козловського полку генерал Максим Богацевич (полк був укомплектований жителями Харківської губернії); командир 131-го Тираспольського полку полковник Михайло Власенко (полк був укомплектований жителями Київської губернії); командир 40-ї артилерійської бригади генерал Павло Гарковенко; начальник арти-

лерії Кавказького фронту генерал Федір Губський; командир дивізіону 16-ї артилерійської бригади полковник Василь Гудима; начальник інтендантського управління Дунайської армії генерал Віктор Івашко; флігель-ад'ютант імператора Олександра II полковник Микола Косач; командир 35-го Брянського полку генерал Олександр Липинський; командир 47-го Українського полку полковник Немиря; командир 1-ї артилерійської бригади полковник Олександр Онопрієнко; командир 7-го Ревельського полку полковник Олексій Писанка та начальник артилерії чорногорської армії полковник Ілля Філіпенко. Не лише українське походження, а й українську свідомість мав і один з видатних учасників цієї війни – генерал Михайло Драгомиров. За свідченням очевидців, він навіть вживав українську мову в побуті та підтримував зв'язки з київським громадськими товариствами. Всього ж, згідно історичних даних, в цій війні взяло участь близько 110 тис. етнічних українців, що дорівнює 45% всього особового складу армії яка діяла на Дунайському та Кавказькому напрямках. Смертю хоробрих також, на думку істориків, полягло близько 12 тис. українців. Всі ці факти вказують на значний внесок багатьох націй, які входили до складу імператорської армії. Що в свою чергу нівелює «великий російський міф» про «звільнення Болгарії Росією, і єдності всього православного світу». Міф, суть котрого полягає в тому, що Кремль навмисне ховається за «великоросійською» вівіскою й розмиває інші народи, що входили до складу імперії припідносячи себе на перший «історичний план» [3]. Саме тому цілком справедливим є той факт, що Посольство України висловило своє обурення з приводу того, що під час урочистостей з нагоди 140-річчя битви на горі Шипка було здійснено брудну провокацію у вигляді демонстрації прапору самопроголошеної, терористичної й злочинної, так званої «ДНР». За словами Посольством України М. Балтажи. Такі дії слід оцінювати як знущання над пам'яттю українських воїнів і дійсних ополченців, які принесли свободу на болгарську землю провокацію [6]. А. Колобов відзначив, що своєрідною відповіддю на провокацію, що сталася в Болгарії в день святкування 140-річчя визволення країни від османського іґа, стала позиція президента РБ Румена Радева. Той, поклавши вінки до пам'ятника Свободи подякував народам, які входили до складу російської армії (поляки, українці, румуни, фіни, білоруси, латвійці та чорногорці) [3].

Визначний внесок у переможне завершення російсько-турецької війни 1877-1878 рр. належить військовим медикам, які брали активну участь у розгортанні лазаретів, лікарень, в

організації санітарних загонів і потягів. Добровольцями відправилися на фронт багато випускників медичних факультетів Київського, Новоросійського та Харківського університетів. Були мобілізовану в діючу армію та знаходилися безпосередньо на фронті 25 членів київського товариства лікарів, а решта 30 надавали допомогу пораненим і хворим у військових госпіталях, лазаретах і санітарних потягах. У низці міст України вже з перших днів війни було організовано курси сестер милосердя, після закінчення яких медсестер відправляли безпосередньо до місця військових дій. З початком російсько-турецької війни 1877-1878 рр. у Кременчуці було сформовано кілька тимчасових госпіталів, які відтак вирушили на Балкани. Згодом, ці 50-й, 63-й і 66-й кременчуцькі госпіталі було розміщено в Свіштові. На їх основі було сформовано головну перев'язувальну базу з сортувальним відділенням і етапним пунктом. Тут було надано допомогу понад 100 тис. хворим і пораненим. Загалом у діючу армію для надання допомоги хворим і пораненим воїнам прибуло 1 650 лікарів, близько 2 300 медичних сестер, 7 800 санітарів. Їх очолювали такі видатні представники медицини, як Н. І. Пирогов, М. І. Скліфосовський, С. П. Боткін, В. М. Бехтерева та ін. [8, с. 73]. Іще 29 серпня 1876 р. з Чернігова в напрямку Болгарії вирушив санітарний загін. Адаже у шпиталях та лазаретах з перших днів війни не вистачало медичного персоналу, тому влада стала заохочувати до служби у військовому відомстві на час війни вільно практикуючих повітових медичних та аптечних фельдшерів без чину й вільно практикуючих ветеринарних фельдшерів у віці до 50 років. Харківське окружне воєнно-медичне управління пропонувало усім вільно-практикуючим фельдшерам на випадок відрядження їх до воєнно-тимчасових закладів діючої армії видавати щомісячне жалування у розмірі 50 крб. і по 100 крб. підйомних кожному на рівні з нижчими чинами армії [7, с. 360]. Однак, тисячі військових медиків зазнали поранень і хвороб. А сотні з них загинули.

«Докторський пам'ятник» у сквері «Докторський сад»

У самому центрі Софії, знаходиться «Докторський пам'ятник» – у сквері, названому в честь нього – «Докторський сад». Він присвячений лікарям, фармацевтам, фельдшерам, сестрам милосердя та санітарам, які загинули на території Болгарії під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Цей монумент являє собою чотиригранну піраміду з білих кам'яних блоків, на яких викарбувані імена 529 (згідно болгарських даних) медиків. Причому, над кожною з чотирьох сторін пам'ятника зафіксовано місця, де загинуло найбільше число медичних чинів – Мечка, Плевна, Шипка й Пловдив. Прізвища лікарів написані з обома ініціалами, фармацевтів, фельдшерів, сестер милосердя – з одним, а санітарів – без них.

Монумент з іменами 529-ти медиків

П. С. Сохань і В. Н. Жук звернули увагу, що на «Докторському пам'ятнику» викарбовано багато прізвищ медиків – уродженців України: О. І. Симонов, С. Гуменюк, Д. Коваль, Ф. Козак, Х. Мельниченко, М. Шевченко, І. Шульга та інші [8, с. 73]. Також нами прослідковано українську ідентичність таких загиблих медиків, як: А. Алексеєнко, М. Божин, З. Бравий, О. О. Вівсяний, Д. Галата, В. А. Дзюба, В. А. Звіринський, Є. Іващенко, І. А. Кисіль, Ф. Кривенчук, С. Онойко, І. Майба, І. К. Малешко, Ф. Мороз, В. Ремарчук, Л. Середа, І. Сосна, С. Стоян, В. К. Тищенко, В. Ткаченко, К. Ткачук, Є. Бойченко, А. Чекаленко, Т. Шеремет, С. Яценко та ін. Хоча їх, насправді, значно більше.

«Докторський пам'ятник». Фото В.Калоянова

Український народ активно включився в кампанію по збору коштів на санітарно-медичні та інші потреби, для поранених, хворих солдатів і їх сімей. Допомога з боку населення була найрізноманітнішою: безкоштовні перевезення військових, що направлялися на Балкани. Також – постачання продуктами й грошовими коштами (пожертвування) та речами: лазаретів, поранених і хворих в лікувальних установах; перевезення від залізничної станції до лікарні, утримання за рахунок сільських та міських громад поранених та одужуючих воїнів, надання допомоги сім'ям загиблих і поранених солдатів [8, с. 73, 74].

29 лютого 2008 р. в Київському палаці ветеранів з ініціативи товариства «Україна-Болгарія», Української федерації товариств зв'язків з зарубіжними країнами та Київського історичного товариства відбулася Міжнародна конференція, присвячена укладенню Сан-Стефанському мирному договору (3 березня 1878 р.). Відкриваючи конференцію, Президент товариства «Україна-Болгарія», академік Ю. Сєдих зазначив, що балканська війна 1877-1878 рр. була однією із визначних подій кінця XIX ст. і її наслідки не втрачають свого історичного значення й нині. Марний договір відкрив Болгарії та іншим балканським народам шлях до свободи та національної незалежності. Свободу Болгарії виборували й українці, що перебували у складі військових частин, які мали назву українських міст: Київський, Сумський, Охтирський, Ніжинський, Одеський, Маріупольський, Чернігівський полки, а також чисельні козацькі формування. Понад 200 тисяч осіб загинуло на цій війні. Сотні воїнів померли від ран у Київському військовому шпиталі і зна-

йшли вічний спокій на Звіринському цвинтарі у Києві. Ми їхні нащадки, завершив свій виступ Ю. Сєдих, носії цієї пам'яті і повинні зрозуміти, що історію не можна переписувати, її слід вивчати, знати та робити належні виставки. Не були забути прізвища легендарних генералів Базилевського, Розова, Косьмачевського та інших офіцерів – героїв Шипки і Плевна, які заховані на Лук'янівському цвинтарі у Києві [1].

У цілому слід підсумувати, що український народ активно взяв участь російсько-турецькій війні 1877-1878 рр., адже боротьба болгар свою свободу була надзвичайно близька по духу українцям з огляду на імперський гніт з боку Росії. Ідея визволення Вітчизни від чужого панування надихала українських добровольців, можливо навіть з перспективою продовження боротьби їх предків за визволення України. Саме тому цей рух заслуговує на увагу з огляду на реалії сучасної російсько-української війни. Адже нині українська нація веде запеклу боротьбу за власний суверенітет і збереження своєї ідентичності.

Що ж до значення «Докторського пам'ятника» в Софії, то глибоко символічним є той факт, що вже в наш час на території Вінницького медичного коледжу імені академіка Д. К. Заболотного відкрито єдиний в Україні пам'ятний знак медичним працівникам – учасникам Революції гідності, АТО та ООС.

Джерела та література:

1. Ванін Ю. Свободу Болгарії виборували й українці // Український форум. – № 5-6. – 2008. – С. 10.
2. Калоянов В. Предизвикани размисли след прочитане на ръкописа (предговор). В: Стефанов, С. Пред олгара на отечеството. – София: Изд. Македония-прес, 1995. – С. 6.
3. Колобов А. 140-летие освобождение Болгарии от османов: украинский вклад: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://inforesist.org/140-letie-osvobozhdenie-bolgarii-ot-osmanov/>
4. Немирович-Данченко В. И. Скобелев: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://az.lib.ru/n/nemirovichdanchenko_w_i/text_0040.shtml
5. Николов И. Юбилей на Освобождението ни и зад него... Патриарх Кирил дойде като смирен монах, а си тръгна като разгневен политик. – България-Македония, 2018. – № 2. – С. 19.
6. Посольство України обурене через прапор «ДНР» на урочистих заходах у Болгарії: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/08/29/7070240/>
7. Сидоренко О. С. Участь населення Чернігівської губернії у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. // Сіверщина в історії України. – Вип. 6. – 2013. – С. 359-362.
8. Сохань П. С. Участь народних мас України у визволенні Болгарії / П. С. Сохань, В. Н. Жук // Український історичний журнал. – 1978. – № 2. – С. 66-75.
9. Станчев, М. Присъединяването на Крим е подготвяно с години. – Животът днес, бр. 10 (183), 15-21 март 2016 г. [София]. – С. 7.
10. Toynbee A. Study of History. – Oxford and N. Y., 1939. – Т. VI. – С. 192.
11. Wright Q. Study of war. – Chicago, 1942. – V. 1. – P. 110-111.

УДК 355.484

Ярема Кваснюк, м. Івано-Франківськ.

ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ З ПРИКАРПАТТЯ В СКЛАДОВІЙ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ДОНБАСІ.

Анотація. Стаття написана з метою вшанувати пам'ять наших краян – військових капеланів Івано-Франківщини, які від початку російської агресії на сході України, коли на передовій ще не було психологів, а волонтерський рух лише зароджувався, наші земляки релігійні служителі у камуфляжній формі вже були серед бійців. Їм вдалось створити особливий феномен, поєднавши в собі ролі постачальників, психологів та душпастирів. Актуальність статті полягає в тому, що громадяни нашої держави мають знати своїх героїв, не тільки воїнів – захисників України від збройної агресії а й людей, які підставили своє плече військовим в нелегкий час.

Ключові слова: антитерористична операція, зона операції ООС, військові капелани.

Після початку російської агресії на сході України, менше ніж за рік слово «капелан» увійшло в лексику українців. Коли на передовій ще не було психологів, а волонтерський рух лише зароджувався, релігійні служителі у камуфляжній формі вже були серед бійців. Їм вдалось створити особливий феномен, поєднавши в собі ролі постачальників, психологів та душпастирів. Не стояли осторонь і душпастирі з Прикарпаття. Про декількох з них, які підтримували морально-психологічний дух наших бійців на передовій в найважчі періоди бойових дій йдеться у цій розповіді.

Військовий капелан – в українському війську нова, а по суті забута професія, яку з 2014 року почали освоювати українські священники. На фронті ці люди воюють не зброєю, а словом – підтримують солдатський дух, знають усі проблеми хлопців, їхні страхи та розчарування, розраджують у найважчі хвилини. У перші найважчі й найкровопролитніші періоди російсько-української війни саме капеланів найбільше чекали на передовій. Священники з Прикарпаття добровільно несли капеланське служіння в зоні АТО: перебуваючи з добровольцями й військовими в окопах іздаючи на блокпости, здійснюючи душпастирську опіку у військових госпіталях.

Одним з них був капелан Івано-Франківської митрополії УГКЦ, настоятель парафій Кадобна та Завадка неподалік від Калуша **отець Володимир Олійник**.

Військовий капелан о. Володимир Олійник під час чергової ротації, травень 2014 р.

Для отця Володимира не вперше було працювати з військовими. У 1998 році він їздив військовим капеланом у військову частину в Очаків, де за його ініціативою встановили і освятили хрест, а згодом збудували капличку. До цієї частини він їздив до 2002 року, здійснюючи духовну опіку над військовослужбовцями. Вперше на буремний Схід я поїхав у травні 2014 року – розповідає о. Володимир, - був капеланом у третьому батальйоні 24-ї окремої механізованої бригади. Чи боявся я їхати туди? Звісно, що так. Але внутрішній голос підказував: «Мусиш їхати. Ти повинен бути там». А коли потрапив до частини, побачив вояків, котрі чекали на мене, відчув себе немов удома». [1] А далі були капеланські будні. До речі, перший престол військової церкви солдати змайстрували з ящиків з під боєприпасів, обрусом стало чисте простирадло. І так він два тижні відслужив в польовому храмі. Зранку та ввечері Служби Божі, а в день праця та молитва з вояками. Як каже отець Володимир, на війні людина дуже швидко стає зрілою душею. Війна змінює людей, вони все частіше покладають на-

Військовий капелан о. Володимир Олійник здійснює польовий обряд, травень 2014 р.

дію на Бога й потребують духовної поживи. І коли поряд священник перебуває як духовний наставник, завжди разом з вояками – на блокпосту, в бліндажі, їдальні чи обговорює реальну ситуацію, або розкаже веселу історію, щоби розрадити, то мимоволі зріднюється з ними. Головне, щоб не фальшивив, не хитрував і себе вище за них не ставив. [5]. «От звечора я лиш з ними розмовляв, а назавтра мені доводилося відправляти їх на вічний спокій. Це було найгірше і для інших бійців, бо всі вони стають там товаришами. Ті рани ніколи не можна загоїти, але розраду священник дає». [6] Отець Володимир Олійник ще не раз побував на Сході. Хоч і не молодий уже, проте завзятість і бадьорість, щира любов до України допомагали йому нести слово Боже там де його потребували.

Військовий капелан Даниїл Сікора, зима 2014-2015 р.

У зоні бойових дій Богу і Україні служив отець-десантник з Івано-Франківська **отець Даниїл Сікора**. Родом він зі Львова, але живе в Івано-Франківську. Він монах і священник висиліянин монастиря Христа Ціря, що на Майзлях в передмісті Івано-Франківська. В зону АТО біля Маріуполя отець Даниїл в черговий раз приїхав в червні 2015 року. Це було вже не перше його відрядження – взимку він місяць пробув у Слов'янську, де нацгвардійці дали йому позивний «монах». «Чому я поїхав знову? Після повернення до Івано-Франківська всередині мене ніби прокинувся якийсь внутрішній голос, який твердив: «Поїдь!» - розповідає священник. До того ж я холерик, не можу довго сидіти на одному місці, отримав дозвіл від департаменту військового капеланства, сів на поїзд «Львів-Маріуполь і поїхав». [6]

Отець Володимир Олійник серед військовослужбовців в зоні бойових дій.

Отець Даниїл Сікора біля польової каплиці, червень 2015 р.

Отець Даниїл – греко-католик, але він вважає, що на війні це не принципово, бо перед Богом усі рівні. Щоранку Службу Божу він правив в імпровізованій каплиці з армійського намету, який вже о восьмій нагрівався від сонця так, що в середині була майже сауна. Тому служба розпочиналася о 6:30 ФОТО 5.

Крім духовних потреб армійців, отець по можливості допомагав і матеріально. Через відділення «Нової пошти» отримував посилки з Івано-Франківська на своє ім'я. Волонтери відправляли натільну і постільну білизну, цукерки, печиво. Усе це священник роздавав солдатам. Непосидючий характер монаха-десантника, ще не раз приводив його на буремний Схід.

Капелан Даниїл Сікора освячує фронтовий бліндаж на передовій зима 2014-2015.

Медичний капелан **отець Орест Путько** вперше душпастирював у військовому польовому госпіталі в Луганській області з 2 по 29 липня 2014 року. Він капелан Івано-Франківської обласної клінічної лікарні, одружений, має трьох дітей і семеро онуків. Згадуючи свою службу на Сході, отець Орест кожний раз намагається переосмислити особисті враження від пережитого: «Мені не звикати до людських смертей, я багато бачив їх у лікарнях, але коли дивишся на людей з розпанаханими черепами, то важко переносити внутрішній біль, непередбачуваність людської трагедії і трагедію втрати людськості. Стає страшно за людей, які страждають, гинуть і гублять свої душі в тій м'ясорубці російського молоха. У той час щодня було трое-четверо поранених. Були хлопці з осколковими й кульовими пораненнями, контузіїми, опіками, простудними захворюваннями, посттравматичними стресовими розладами».

Під час перебування в зоні бойових дій о. Ореста Путька вразило недотримання міжнародних норм щодо поранених російськими терористами й так званими сепаратистами. На перших порах військовий шпиталь і зверху на наметах, і з боків мав позначки червоного Хреста, то дуже швидко довелось їх зняти. Виявилось, що червоний хрест для нелюдів став чудовою мішенню, по якій вели прицільні обстріли, повторилося те, що було на Майдані. Друга біда — лихослів'я, на початках вуха в'янули від матюків наших солдатів та офіцерів. Правда, за місяць перебування троє священників-капеланів трохи змінили ситуацію.

Щодня після підйому у шпиталі священники відправляли Службу Божу. Ніхто нікого до відправи не примушував – хто хотів, той приходив. Потім йшов до поранених, які потребували душпастирської опіки. З 130 поранених, які лікувалися за час його перебування в шпиталі, він з багатьма потоваришував. Головним у душпастирських бесідах він вважає зберегти тактовність, не нав'язуючи свою думку. Це дуже важлива духовна практика в екстремальних ситуаціях, не оминаючи кожного нового пораненого. На його думку в стосунках капелана й військовослужбовця важливо завжди бути готовим відкрито обговорювати будь-які теми.

– «Війна довго не відпускає і добрих і злих... Бо вона – не легка прогулянка. Напевно, буду пам'ятати до смерті багнюку, яку місив при першому виїзді на блокпост: я стою в берцях по кісточки в ній, йде проливний дощ, від артилерійських залпів закладає вуха, техніка рие окопи, а в багнюці лежать двоє наших убитих вояків. Загинули від розриву артилерійського снаряду...» [5]

Військовий капелан Роман Залєвський (справа) і голова Громадської ради Прикарпаття Мирослав Римаренко в музеї «Герої Дніпра» під час презентації 2-го тому Книги пам'яті військовослужбовців ЗСУ, які загинули захищаючи суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України. Січень 2017 р.

Розповідаючи про військових капеланів з Прикарпаття не можна обминути увагою **отця Романа Залєвського**, координатора військових капеланів Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ. Отець Роман душпастирює в Ганнусівці. Є також головою комісії Тисменицького деканату в справах мирян. Одружений, дружина Іванна, педагог за фахом в усьому допомагає і підтримує свого чоловіка. Разом виховують виховують доньку Соломію. Він сам вважає: «Направду братом є той, хто завжди підкладе своє плече. Через війну на сході з'явилося священне капеланство. Багато священників зголосились бути поруч саме на добровільних засадах. Там де перебувають люди є потреба у священнослужителі, тим більше у тому місці, де їм загрожує смертельна небезпека. Тому «присутність священника у зонах військових формувань та військових частинах є вкрай важлива».

З початком російської агресії отець Роман був наймолодшим за віком військовим капеланом, самовідданою працею на душпастирській ниві заслужив авторитет серед військових побратимів, серед людей, які його знають, по праву став координатором військових капеланів Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ. Можна назвати багато добрих справ отця Романа Залєвського. А підклав він своє плече українським воякам у найскладніший період влітку 2014 року.

Як сам він розповідає: «Спочатку як приїхав у розпорядження військової частини, вражали написи на блокпостах: «Добро пожаловать в ад!». Були такі моменти, що допомагав медсестрам носити поранених, будував бліндажі, носив воду. Згадую один важкий день, коли до госпіталю прибуло 16 військових.

Жив я в одному наметі з вінницькими лікарями – харизматичні й віддані своїй справі люди. Капелани служили просто неба, вставали о п'ятій, о шостій – Служба Божа. Після розводу на сніданок першими йдуть солдати, а не командир. З 9.20 ми робили обхід, уділяли таїнства, зокрема Сповідь та Єлеопомазання, молилися й розмовляли з пораненими.

Сьогодні є багато диспутів на капеланства, але я вважаю, що коли людина дивиться у вічі смерті, то тема богословських диспутів відходить далеко на задній план. Коли один із солдатів запитав мене: «Якого ви, батюшка, патріархата?», комбат, випереджуючи мої слова, запитав його: «А Бог якого патріархата?»

На відміну від капеланів в арміях європейських країн, які виконують свою місію за наперед складеними правилами і приписами, українським військовим капеланам доводилося брати на себе обов'язки, які далеко виходили за межі капеланства: від політичних інформацій до корегування психологічних станів поране-

Образ Ісуса Христа найдорожча для капелана о. Романа Залецького робота, тому, що вона фронтowa, створена в окопі на Донбасі.

них. Не дивлячись на те, що отець Роман неодноразово перебував в зоні бойових дій на сході України. Найбільше йому запам'яталися перші дні

– «Перші два дні мого перебування в зоні АТО молитися було надзвичайно важко — враження били через край і сльози навертались на очі. Ці дні я взагалі нічого не їв. Навіть командир звернув на це увагу, мовляв, на війні посту немає. Розумів це, але те, що бачив навколо – крики, кров, біль, – було серйозним випробуванням для психіки, тож їсти не хотілося. Молитва на вервиці стала єдиним виходом з цього стану. Але я тут хотів би згадати про іншу щирю молитву, про яку розповів мені поранений молодий вояк з дитячими очима. «Нас, батюшка, як «градом» накривали, то я тільки «Отче наш» молився», – розповідає. Я запитую його: «А як молився «Отче наш»? – «Отче наш, Отче наш, Отче наш». Так я почув найщирішу молитву до Господа. Хто не вірив у Бога, там став віруючим, хто мав сумніви, – їх полишив, особливо коли наші хлопці виривались із військових веремій, вони отримали величезне досвідчення Божої присутності в їхньому житті. Мені довелося розмовляти з солдатами із Кіровограда, Луганська, Черкаса, з Волині, Чернівців, зі Львова, з інших міст і сіл. І що підносить кожне серце – між вояками надзвичайно шляхетне відчуття однієї великої жертвовної родини, а незабутні братерські стосунки між ними словами не описати, це просто потрібно відчуті. [3]

Отець Роман Залевський ще й творча обдаро-

вана людина. У вільні від своїх обов'язків хвилини тимчасового затишшя на лінії фронту просто в окопі вишиває. Саме цим улюбленим заняттям у вільні від духовного спілкування з бійцями хвилини гармонійно доповнює своє перебування на передовій у розташуванні українських військ о. Роман Залецький. Під час однієї з чергових фронтowych ротаций вишив образ Ісуса Христа. Ту вишиту ікону він подарував волонтеріві, голові ГО «Народна рада Прикарпаття» Мирославу Римаренку, який також не раз привозив на східні рубежі нашої держави допомогу військовикам.

Спричинилася до Романового захоплення вишиванням його мама – вихователька дитячого садка znana в місті вишивальниця Ірина Залевська. Ще під час його навчання в Івано-Франківському вищому професійному художньому училищі №3. Не залишав свого захоплення Роман Залевський і під час навчання в духовній семінарії у 1996-1999 рр.

У 2014-му, коли почалася російська агресія проти України, о. Роман уперше вирушив як капелан на схід. І як тільки випадала вільна хвилинка, брав до рук голку й кольорові нитки.

Захоплення вишиванням допомагає отцю Роману забути про важкі епізоди війни, згадки про які до того ніяк не хотіли відступати з його пам'яті, тримаючи в постійній душевній напрузі. 16 травня 2019 року на Міжнародний день вишивки в Тисмениці була відкрита виставка робіт військового капелана, на яке зібралося багато гостей. Прийшли на відкриття виставки волонтери, побратими о. Романа по священничій службі в українських військах на Донбасі штатний капелан 114-ї бригади тактичної авіації Повітряних сил ЗСУ о. Віталій Кузьмін, парох церкви Св. Миколая м. Тисмениці о. Володимир Гринишин, а також священник із с. Сільця о. Василь Смицнюк.

На сході України о. Роман, побував уже в шести ротациях, кожна – по 25-35 днів.

Відповідаючи на запитання, в чому він вбачає, так би мовити, квінтесенцію свого капеланського обов'язку, о. Роман задумливо мовив:

– Перебуваючи серед захисників України, найкраще розумієш, чому Бог покликав тебе до священства, чому дав тобі таке призначення – бути військовим капеланом. Уважно вислуховую кожного із хлопців, котрі перед боєм чи вже після нього хочуть вилити мені, священникові, свою душу, отримати відповіді на питання, що їх хвилюють, і передовсім, звісна річ, про сенс нашого буття у цьому земному світі. На війні набагато контрастніше, ніж у цивільному житті, окреслюєш для себе у взаєминах з оточенням біле і чорне, там набагато менше фальші й лицемірства – їх зазвичай бійці розпізнають одразу». [3]

Протоієрей УПЦ КП Микола Мороз. 2015 рік.

Не можу обминути увагою, ще одного військового капелана митрополичого протоієрея Миколу Мороза – сина мого багаторічного старшого товариша – настоятеля Храму Всіх святих землі всіх Українського в Калуші, декана Калуського благочиння Православної церкви України (ПЦУ) митрополичого **проієрея Григорія Мороза**.

На думку отця, зараз такий час коли люди, здебільшого акцентують увагу на матеріальному, а не духовному. Це один із кроків до розуміння світу і себе в ньому. З часом вони починають розуміти, що матеріальне дає багато можливостей, але берє велику жертву: час, стосунки з рідними, близькими, крах своїх моральних пересторог. Коли люди жертвують матеріальним заради духовного – йдуть по дорозі до Бога. Коли навпаки – служать, за словами Христа, Мамоні. А двом богам служити не можливо. ФОТО 9.

Про служіння Богові: «З одного боку християнство закликає любити ворогів, пробачати, з іншого – є інститут військового капеланства. Найбільша чеснота християнства – самопожертва. І священники-капелани жертвують собою. Адже там, на передовій, стоять люди, і їм потрібна й духовна зброя. Адже тим, котрі дивляться через приціл автомату, як помирає інша людина, дуже важко. І треба допомагати солдатам перейти це випробування. Для цього і потрібне капеланство».

На запитання чи можна благословляти на ві-

йну, освячувати зброю? Отець Микола відповів: «Благословення має бути в кожній справі. І всяка річ, якою людина користується, освячується. Але це освячення і благословення на захист, а не на те, щоб людина приносила скорботу іншій людині. Так, можливо, ця річ принесе смерть іншій людині, тій, котра переступила десятую заповідь».

Захисник Батьківщини використовує зброю яка вбиває. Фактично це людина, котра забрала життя в іншій людині. Але для цього є сповідь, причастя, розкаяння. Більше того, ми маємо розуміти, що навіть у юриспруденції є так звані пом'якшувальні обставини. Є і в релігії. Зокрема поняття епітимія – духовно-виправна міра, спрямована на виправлення людини, вона – засіб допомоги людині в боротьбі з гріхом. Епітимія застосовується і до тих, хто був на війні. Це – відлучення від причастя на певний час. Адже, щоб приступити до причастя, треба себе змінити в кращий бік.

Треба розуміти, що на захист Батьківщини ставали і монахи, і священники. Але Господь благословляє на оборону, а не на напад. Оборона Батьківщини – це обов'язок і громадянина, і християнина». [4]

Дуже складне питання допомоги тим, котрі повертаються з війни. Микола Мороз вважає, що нема загального рецепту. Тільки індивідуальний підхід до кожного. Адже комусь вистачить і розмови, а комусь треба, щоби минули роки, час стер біль спогадів.

Сестра Симеона спілкується з пораненим у військовому шпиталі. 2014 р.

Не повною була би розповідь без кращої половини – жінок.

Саме такою є **сестра Симеона** з Прикарпаття, яка змінила чернечу сукню на військовий одяг. Девіз капеланів – «Бути поруч», і байдуже, чи віриш ти в Бога чи ні. Їхнє завдання – підтримати й допомогти в найважчі миті.

Піти добровольцем в зону АТО сестра Симеона з вирішила у 2014 році, після того, як у збитому терористами українському вертольоті загинув її двоюрідний брат. У військ-коматі, побачивши, що психолог Надія Довганюк є монахинєю Симеоною Довганюк, від її послуг відмовилися. За порадою знайомого священника

з добровольця вона вирішила перекваліфікуватися на капелана. Сестру призначили психологом і капеланом у шпиталі в Черкаському – закритому військовому містечку на Дніпропетровщині, усього за кілька десятків кілометрів від війни.

Перші місяці у військовій частині для монахині із 20-річним досвідом психолога стали справжнім пеклом. Поранених везли і вдень, і вночі. Робочий день Симеони тривав по 24 години: її викликали серед ночі, аби заспокоїти і втихомирити бійця, поки лікарі готують операційну. Сестра тримала за руку в найважчі хвилини, а коли наставало затишшя, протирала залиту кров'ю підлогу (адже поранені тоді лежали і в коридорах), підбирала гранати та набої у приймальній і несла їх у відповідну кімнату, а потім зачинялася у своїй келії-кабінеті і плакала. Переломний момент сестрі відкрив очі і на те, що не тільки поранені потребують її допомоги. У Черкаському дислокувалися і військові, які проходили навчання і звідти вирушали в зону АТО. Більшість із них були мобілізовані, але до того ніколи не воювали і не мали жодного бойового досвіду.

Симеона приходила до них не як монахиня, а як психолог. Тоді вона вперше за 20 років зняла свою чернечу сукню і вдягнула військовий одяг. На полігоні не розповідала про Бога, та й завдання було інше: вона піклувалася про тих чоловіків і хлопців, в очах яких бачила страх. Сестра розповідала про стрес, як із ним боротися, що боятися не соромно, і всі ці сотні мобілізованих її слухали. ФОТО 10.

Там у формі вона була психологом. Але багато хто з бійців дізнався, що вона монахиня. І

лише з їхньої ініціативи вона починала говорити про Бога, або ж виконувала свої безпосередні обов'язки капелана. Сестра Симеона як монахиня не може сповідати, відпускати гріхи та уділяти інші таїнства, як це роблять священники-чоловіки, але вона готує людину до цього. [7] Симеони Довганюк, яка невизнає фальші, завоювала довіру пацієнтів шпиталю. Щоразу в розмові з ними вона не соромиться сказати, що для неї честь говорити з тими, хто є обраним захищати її країну. ФОТО 11.

24 травня 2017 р. Українська військова делегація – 130 військовослужбовців і капеланів з України, учасників 59-го міжнародного військового паломництва до Люрда (Франція), взяла участь у загальній аудієнції із папою Франциском. Була серед них і сестра Симеона.

Джерела та література:

1. Євгенія Ступ'як. Священник їде в АТО/ Євгенія Ступ'як// «Репортер» 2014. – 21 листопада
2. Іван Бондарев. На війні до Бога ближче. Про монаха-десантника з Івано-Франківська /Іван Бондарев// «Репортер» - 2015. – 10 липня.
3. І вишив капелан в окопі образ Ісуса/ Іван Гаврилович// газета «Галичина». 27.05.2019. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://galychna.if.ua/analytici-i-vishiv-kapelan-v-okopi-obraz-isusa/>
4. о.Микола Мороз: «Матеріальне дає багато можливостей, але бере велику жертву»// Вісті Калушани [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://visti.kalush.com.ua/articles/category/society/2016/01/01/14078/view>
5. Капелани Прикарпаття в зоні АТО. [Електронний ресурс]Режим доступу: <http://www.parallelii.if.ua/news/46527.html>
6. Отець Володимир Олійник: «Я вірю, що премога буде за Україною, якщо є такі мужні солдати і такі самовіддані капелани, яких я зустрічав на Сході»// «вісті Калушани» - 2015. – 21 серпня.
7. Бути поруч: Сестра Симеона з Прикарпаття змінила чернечу сукню на військовий одяг. <https://zak.depo.ua/ukr/prikarpate/buti-poruch-sestra-simeona-z-prikarpattya-zminila-chernechu-suknyu-na-viyskoviy-odyag-20170720609269>

Сестра Симеона - Надія Довганюк Довганюк на аудієнції із папою Франциском. 24 травня 2017 р.

УДК 355.4 (477) АТО «2014»: 623.093

Кукурудза Андрій (Рівне)

Використання військового автомобіля Гамві (HMMWV - M1097A2) силами ЗСУ в АТО 2014 року

На початку російської агресії взимку-весною 2014 року чи не єдиною наглядною (зовнішньою) ознакою хоч якоїсь співпраці ЗСУ із силами НАТО була наявність в українській 95 ОДШБр американських військових автомобілів Гамві (HMMWV - M1097A2). Закордонні довоєнні видання теж обов'язково підкреслювали факт володіння 95-ю бригадою американськими військовими машинами, знову ж таки як символом співпраці Україна-НАТО [6, с. 486]. Бойові дії на Донбасі дозволили побачити українцям військовий автомобіль Humvee не тільки на параді до Дня незалежності України, але й в умовах захисту рідної землі.

Актуальність дослідження полягає у важливості вивчення бойових особливостей і техні-

ки українських армійців в умовах продовження російської агресії. Досягається вона вузькістю піднятої теми, поєднанням свідчень учасників бойових дій та опублікованих матеріалів. Дослідження бойового використання Гамві в АТО, тим більше її початкової стадії в 2014 році, практично відсутнє, за винятком окремих Інтернет публікацій, або ширших статей присвячених колісній техніці ЗСУ [4].

Отож завданням статті є висвітлення використання українськими військами бойової машини Humvee, тобто HMMWV (the High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle – високомобільного багатоцільового колісного транспортного засобу), повноприводного військового автомобіля американської компанії AM General. При-

HMMWV - M1097A2 в АТО 2014 Р. Фото автора.

кметно, що автомобілі Гамві, які починали АТО і протидіяли російській агресії в 2014 році, суттєво відрізняються від наступних автомобілів HMMWV, переданих Україні союзниками в 2015 році та пізніше, що і буде відображено у статті. Також завданнями статті є встановлення втрат серед машин Humvee, випадків їх бойового використання та досвіду бойових дій.

Бойова служба військових багатоцільових автомобілів Гамві в українських силах почалася після того, як у 2001 ЗСУ отримали від США 40 автомобілів HMMWV у модифікації M1097A2. Тобто передані були автівки базового шасі для другого покоління HMMWV – алюмінієва дво-місна кабіна та відкрита платформа [8] (В Інтернеті навіть розміщено номери військових автомобілів взятих на озброєння в 2001 році, частина з них підтверджується застосуванням в 2014 р. [8; 3]). В цих бойових машинах застосувалася колісна формула – 4x4. Двигун дизельний V8 GM 6.2L потужністю 160 к.с., або V8 GM 6.5L потужністю до 195 к.с., автоматична чотиридіапазонна коробка передач GM 4L80-E з двоступеневою роздавальною коробкою. Максимальна швидкість M1097A2 відповідно до характеристик становить 113 км/год (70 миль/год). Українське командування мало своє бачення використання цих машин. Вони почали готуватися для використання у місії KFOR та вперше були випробувані українськими військовими в Косово. Для цього Гамві пройшли модернізацію на Львівському бронетанковому заводі [8].

Машини було легкобороньовано шляхом обладнання броньованим модулем вагою в 1200 кг. Споряджена маса автомобіля досягла 3800 кг. Бронезахист прикривав M1097A2 в лобовій частині з вітровим склом, яке екіпаж міг закривати захисними кришками, не виходячи з машини. Екіпаж становив 5 чоловік, корисне навантаження до 370 кг. Для дій у темний час доби встановили прилад нічного бачення з інфрачервоним прожектором. Машини були обладнані радіостанцією P-130M і танковим переговорним пристроєм P124 [8].

На частину переданих американських машин M1097A2 встановлювався 12,7-мм кулемет НСВ «Утьос» з круговим сектором обстрілу (з прицілом K10-T). В броньованій версії на станку зверху кабіни, в кузовному варіанті на спеціальній метровій тумбі. Озброєння складало радянський крупнокаліберний кулемет, прийнятий на озброєння ще в 1972 році. Кулемет може вести тільки автоматичний вогонь, подача набоїв здійснюється з металевої стрічки ємністю 50 патронів калібру 12,7 (12,7#108 мм) як з правого, так і з лівого боку [7, с. 180]. Ця зброя добре зарекомендувала себе ще під час війни в Афганістані та перебуває на озбро-

Санітарний Гамві в колоні в напрямку Криму березень 2014 р. Кадр з Youtube

Тентований Гамві перевозить вантаж бригади в напрямку Криму березень 2014 р. Кадр з Youtube

єнні ЗСУ. В Інтернеті є згадки про встановлення на довоєнні Гамві крупнокаліберних кулеметів ДШКМ. Але світліни місії KFOR [1, с. 4-7], а також кадри Гамві на службі аеромобільних військ 2001-2014 рр., як і свідчення українських десантників показують озброєння американських машин саме кулеметами «Утьос», а не ДШКМ (які з'являться на Humvee тільки починаючи з 2015 року). Прикметно, що і в США на Humvee ставляться також кулемети саме калібру 12,7 - це триствольний кулемет Gescal-50. А от на румунські машини Humvee як і в Україні встановлюють кулемети ДШКМ.

В плані озброєння відчутним недоліком першої поставки групи Гамерів до України стало надходження найпростішої їх версії M1097A2. На це шасі окрім крупнокаліберного кулемета нічого іншого поставити було неможливо (ні ПТРК, ні інших вогневих засобів). Таким чином, навіть українські модернізації M1097A2 могли лише легко озброїти бойову машину.

Гамві в 2014 році. Внизу під Слов'янськом та зверху на Світлодарській дузі. Фото автора

Кулемет калібру 12,7 мм, розміщений в модернізованих М1097А2, не став ефективним засобом боротьби з противником через свою слабку вогневу міць та особливо легку броню автівки. Те ж стосується позиції стрільця з крупнокаліберного кулемету «Утьос». Чи то в броньованій версії, чи в кузовному варіанті стрілець залишався надзвичайно незахищеним, неприкритим під час ведення вогню. Він міг бути легко уражений противником, а вести прицільний вогонь в умовах бездоріжжя теж з його позиції під час руху дуже складно [5]. Кулемет в броньованій та кузовній версіях кріпився на двох відмінних штативах, але в обох випадках він міг бути ефективним лише для відсічі ворога з найлегшим піхотним озброєнням. Наявність в противника будь-якого важкого озброєння (що й показав досвід АТО) робила з М1097А2 прерасну вразливу мішень [5]. Бронювання М1097А2 навіть після львівської модернізації залишалося слабким. Машина залишилась легкоброньованою. Захистити екіпаж броня могла максимум від вогню з ПКМ. Решта важкого озброєння не залишала бойовій машині шансів для виживання. Недаремно десантники про всяк випадок навішували на дверцята Гамві в умовах АТО звичайні броне-

жилети, щоби захиститись від бокового вогню противника.

Як і сама 95 ОДШБр її бойова техніка була відразу залучена до протидії російській агресії та проведення АТО в 2014 році. Спочатку сили бригади опинилися біля Кримського перешийку в Херсонській області, а згодом на Донбасі [5]. Автомобіль Гамві і далі залишався військовим транспортним засобом, який відразу вирізняв 95-у бригаду десантників від інших частин Збройних сил України. В Інтернеті розміщено відео 9.03.2014 року яке показує пересування сил та засобів бригади з Житомирської області на південь України. Кадри демонструють наявність в колоні автомобілів Гамві [3]. Ці кадри показують можливість Гамві в перевезенні вантажів в тентовому варіанті машини, а також санітарний варіант машини [3].

Виходячи зі своїх характеристик Гамві під час бойових дій 2014 року М1097А2 за характером своїх завдань відповідав тільки завданням перевезення особового складу. Екіпаж бортової машини М1097А2, окрім водія, старшого машини та кулеметника міг бути довантажений ще 5-6-ма десантниками. В знаменитий рейд 95-ї бригади проти російського вторгнення до України в серпні 2014 року, Гамві було взято (на думку учасників військового рейду) тільки через велику кількість ушкоджених БТР, яких вже просто не вистачало [5]. В цілому, як показують фото та відеоматеріали десантники використовували три варіації автомобіля М1097А2: броньований варіант з кулеметом «Утьос», кузовний варіант теж з кулеметом «Утьос» та санітарна машина з відповідно нанесеним зображенням червоного хреста [3; 8].

Щодо втрат військових машин Гамві доволі детальну інформацію надають військові форуми Інтернету з додаванням фотографій [9]. Але ця інформація потребує додаткової перевірки та

95 ОДШБр 2014 р., скоріш за все бійці 13 бат. Фото з Інтернету

Гамві підбитий орінтовно біля Маринівки. Фото з Інтернету

коментарів учасників подій.

Так втрата автомобілів Humvee все ж підтверджується в боях біля Степанівки та Маринівки. А от що світлина, яка показує знищення української військової техніки обстрілом «Градів» (зокрема як видно двох автомобілів Гамві) та прив'язується до Слав'янськ є сумнівні [5]. Це теж можуть бути втрати зі Степанівки, яка зазнавала в серпні 2014 року жахливих обстрілів РСЗВ з території Росії. Ще одним не підтвердженим втраченим автомобілем Гамві є автомобіль спалений обстрілом з російських РСЗВ в районі с.Солцеве Старобешівського району разом з іншою технікою в серпні 2014 року [9]. До втрат 2014 року можна віднести і автомобіль Humvee львівської модернізації, захоплений російськими військами біля Дебальцевого на блокпості Хрест під час Дебальцевої операції 2015 року [9] (оскільки машина належить до того ж типу Гамві - М1097А2). Цю машину, ймовірно, міг втратити 2 батальйон 95 бригади, який там воював у цей час [5]. Як же саме використовувалися військові машини Humvee в умовах бойових дій. Цікаву інформацію про практичне використання Гамерів в українській армії надають десантники контрактники 95 ОДШБр., ветерани АТО. Зокрема відзначається в першу чергу те, що американська бойова машина не зовсім підходила для бойових дій на сході України проти російського агресора. Ще тільки отримавши машини в 2001 році українськими бійцями, була відзначена незручність для екіпажа під час використання Гамера в умовах бездоріжжя. Тобто за умов пересування дорогами машина більш менш комфортна. А ось під час руху полями і тд. вона особливо незручна для бойового екі-

Підбитий Гамві десантників під Степанівкою

Дві машини Гамві та два Газ-66 знищені російським обстрілом РСЗВ під Степанівкою

пажу, який перекидається в кузові або кабіні як у вантажівці. Доповнює цю характеристику також вразливість американського двигуна до складних умов використання, погана прохідність, машина доволі легко глохла, мотор особливо «капризував» [5].

Розподіл Гамві в 95 бригаді на початку АТО був різним. Найбільше їх, за приблизними розрахунками, отримав 13 окремих аеромобільний батальйон – приблизно по 10 машин на роту. 2 батальйон бригади мав для порівняння тільки дві М1097А2, по кілька машин мали розвідвзвод, взвод забезпечення. У своїх підрозділах військові машини і розпочали бойові дії [5]. Світлина оприлюднені в Інтернеті дозволяють

З низу до верху фото Гамві 2014 року, початку 2015 р. та найновіших поставок до ЗСУ України. Фото з Інтернету

припустити, що окремі автомобілі Гамві використовувалися не тільки десантниками, але й іншими силовиками. Зокрема Гамві зі специфічним бортовим написом «Чпокер» який охороняє на фото колону місії ОБСЄ приписується спецпризначенцям Альфи (див. ілюстр.). Десантниками автівки широко використовувалися для охорони перевезення боєприпасів, руху вантажівок, колон частин постачання, підтримки та патрулювання ділянок між блокпостами в різних секторах АТО. Використання М1097А2 в штурмових діях (адже машини перебували на озброєнні десантно-штурмової бригади) в 2014 році в ході АТО не могло принести конкретної користі [5]. Особливо якщо підкреслити, що його єдиним озброєнням залишався крупнокаліберний кулемет «Утьос» калібру 12,7 мм. Наявність американських військових машин, які використовує НАТО, в ЗСУ та їх поява на сході України мала у першу чергу психологічне значення, як символічна підтримка боротьби українців від демократичного світу. Бойові автівки використовувалися у всіх бойових діях де залучалася 95-а ОДШбр: блокада Слов'янська та бої

Гамві в АТО. Фото з Інтернету

Десантники в кузові Гамві в АТО. фото з Інтернету

Перше застосування Гамві в АТО - блокада Слов'янська травень 2014 р. Фото автора

під ним в травні-червні 2014 р., бої під Сніжним влітку 2014 року, в рейді по українсько-російському прикордонні в Донецькій області в серпні 2014 року та ін. В бойовому плані характер війни не відповідав бойовим можливостям модифікації М1097А2, навіть в броньованій модернізації. Причиною цього стала поставка на Донбас Росією впродовж весни-літа 2014 року всього спектру важкого озброєння, яке не повинно бути присутнім в зоні проведення АТО як такої. Натомість московські загарбники, як і у всіх розв'язаних Росією конфліктах на пострадянському просторі 90-х рр. XX ст. та початку XXI ст., спрямували до зони бойових дій важке озброєння у великих кількостях. Наявність у російських бандформвань та російських військових частин значної кількості танків, БМП, протитанкового озброєння зробили легкоброньований М1097А2, завданням якого є патрулювання доріг, вразливою ціллю для противника і небезпечним засобом перевезення українського особового складу. Навіть на світлинах підбитих та ушкоджених М1097А2 видно їх легку вразливість. На світлинці, яка прив'язується до боїв у Степанівці, де 95 ОДШбр воювала на початку серпня 2014 один з українських Гамві був знищений російським агресором [9] пострілом скоріш за все з РПГ під час звільнення села [5].

Фото цієї підбитої техніки широко висвітлювалось в мережі Інтернет. На світлинці, яка прив'язується до боїв у Маринівці, Гамер повнечено стрілецькою зброєю [9]. А фото локалізоване як Слав'яносербськ показує два спалених вогнем реактивної артилерії автомобілі Humvee [9]. Досвід десантників учасників бойових дій та наявні фото підбитої техніки М1097А2 в 2014 році ще раз підтверджують різницю в характеристиках цих машин та пізніших американських броньованих автомобілів М1114, які потрапили до ЗСУ починаючи з 2015 року. Останні в публікаціях оцінюються як машини, що «...забезпечують високу прохідність, надійність і живучість...» [4, с. 185]. Отже, Humvee які використовувалися ЗСУ в 2014 році були значно слабшими від отриманих Україною 2015-2017 рр. машин М1114. Зокрема на М1114 відразу було встановлено комплект бронювання FRAG (Fragmentary Armor) та захищену башточку MCTAGS (Marine Corps Transparent Armored Gun Shield) [9], що усувало вразливість стрільця і посилювало живучість машини. В М1114 та наступних модифікаціях американці врахували і усунули всі вади військової автівки виявлені в попередніх бойових діях [2]. Тобто в 2014 році М1097А2, які використовувалися ЗСУ, вже були застарілими і наші військові на собі від-

Український військовий біля кулемета Утьос на завданні в Косово на машині Гамві. Фото з видання Камуфляж

чули недоліки однієї з перших розробок Гамві. За результатами ведення бойових дій українські сили в 2014 – поч. 2015 р. втратили підбитими приблизно 5 машин (про них є хоч якісь фото підтвердження) ще одна машина дісталася загарбникам цілою.

Таким чином, серед арсеналу технічного озброєння та військових засобів сил АТО автомобілі Humvee єдині вирізнялися своїм не радянським походженням. Споглядання цих американських військових автовок не на параді на Хрещатику, а в зоні бойових дій мимоволі особливо привертало увагу і військових, і мирних мешканців. За умови потреби особливої підтримки від демократичного світу українським військовим і державі навіть малоефективні Humvee хоча б справляли враження цієї підтримки з боку НАТО у важкі для українців дні весни-літа 2014 року. Також прикметно, що в період 2015-2020 рр. через допомогу США Україні в боротьбі проти російської агресії кількість автомобілів Гамві різних модифікацій в українських силах значно зростає як і їх бойове використання. Зміниться озброєння автівки з кулемета НСВ «Утьос» на кулемет ДШКМ. Хоча практична ефективність використання американських військових автомобілів в 2014 році, коли ЗСУ здійснювали активні наступальні, штурмові операції, звільняли українську землю від окупанта, виявилася малоефективною, а самі вони не підходили до характеру бойових дій.

Джерела та література:

1. Бабаков С. Место службы – Косово // Камуфляж. – 2008. – червень (66). – С. 4-7.
2. Бронированный: возрождение американского Humvee. – реж. доступу до сайту: <https://www.kolesa.ru/article/teper-bronirovannyj-novaya-zhizn-amerikanskogo-humvee>
3. Колонна с Киева на Крым! 9 марта. – реж. доступу до сайту: <https://www.youtube.com/watch?v=Ea6E0EOXc10>
4. Русло П., Костюк В., Калінін О., Варванець Ю. Бойове використання та відновлення автомобільної і бронетанкової техніки у протидії російській агресії в зоні АТО на сході України // Війна на Донбасі. 2014-1017 рр.: зб. Наук. Праць за матеріалами III Всеукраїнської наук. Військ.-істор. Конф., 19 квітня 2018 р. / Нац. Військово-історичний муз. України. - К., 2018. - С.185-191.
5. Спогади старшого солдата 95 ОДШБр, учасника бойових дій записані автором статті.
6. Чуприн К.В. Вооруженные силы стран СНГ и Балтии: справочник. – Минск: Современная школа, 2009. – 832 с.
7. Шунков В.Н. Вооружение пехоты. – Минск, Попурри, 2001. – 576 с.
8. НММВВ. – реж. доступу до сайту: <https://uk.wikipedia.org/wiki/НММВВ>
9. НММВВ (Humvee) на Юго-Востоке Украины. – реж. доступу до сайту: <https://lostarmour.info/vehicles/item.php?id=10869>

УДК 355.404.4: 623.746.-519

Всеволод НЕМЧЕНКО, Наталія ГАРАЩУК, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЧАТОК ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНОГО АВІАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ PD-1 ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ НА ДОНБАСІ (до 5-річчя першого бойового польоту)

Анотація. У статті проаналізовано необхідність та передумови створення безпілотного авіаційного комплексу PD-1. Коротко, без розголошення інформації з обмеженим доступом, висвітлено підготовку першого екіпажу та ряд моментів першого бойового застосування комплексу році під час бойових дій на Донбасі. Розкрито загальні результати бойового застосування комплексу PD-1 у 2015 році та їх відображення у фотографіях та символіці.

Ключові слова: антитерористична операція, безпілотний авіаційний комплекс, безпілотний літальний апарат, повітряна розвідка, розвідувальні дані.

Однією з особливостей бойових дій на Донбасі у 2014-2019 рр. стало активне застосування протиборчими сторонами безпілотних авіаційних комплексів (далі – БпАК). Таке обопільне використання цих сучасних авіаційних засобів трапляється чи не вперше в історії воєн і збройних конфліктів від часу озброєння військ такими засобами. Безперечно БпАК вже призвели до суттєвих змін у тактиці ведення бойових дій та застосуванні підрозділів наземних військ.

Ведення бойових дій підрозділами Збройних Сил України в районі проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей (далі – АТО), особливо в умовах її активної фази 2014-2015 років, характеризувалось швидкоплинністю зміни бойової обстановки та необхідністю оперативного збору розвідувальних даних. Загальновідомо, що ефективність планування та ведення бойових дій в значній мірі залежить від наявності достовірної інформації про противника.

Економічним та ефективним інструментом добування даних в умовах проведення АТО стали розвідувальні БпАК. Їх бойове застосування довело, що вони є засобами, які найбільш оперативно ведуть розвідку та передають отримані дані про об'єкти в тилу противника та його дії. До того ж, застосування БпАК дало можливість без втрат серед бійців розвідувальних груп своєчасно отримувати дані про противника для подальшого їх аналізу та планування бойових дій.

Від початку проведення АТО значні зусил-

(фото 1)

ля керівництва розвідувального органу Міністерства оборони України (далі – МО України) були спрямовані на оснащення БпАК підрозділів спеціальної розвідки, а також розвідувальних взводів батальйонів і рот бойових бригад для суттєвого підвищення їх розвідувальних спроможностей. Так, вже з травня 2014 року, завдяки потужній волонтерській допомозі, розвідники отримали та почали застосовувати безпілотні комплекси в районі проведення АТО. Розрахунки (оператори), які їх застосовували, діяли безпосередньо у складі підрозділу. Фактично, то були різноманітні комерційні коптери, наприклад S-1000 (фото 1), які виявляли обстановку перед «своїм» переднім краєм (БпАК класу поля бою). Однак для розвідувальних підрозділів такі комплекси виявились мало придатними. Коптер міг використовуватися для вивчення об'єктів у більш-менш спокійній обстановці при відсутності активних динамічних дій, наприклад, навколо блок-посту, перед взводним опорним пунктом тощо, мав малий радіус дії та короткий термін розвідувального польоту.

У той же час, штаб АТО у своєму розпорядженні мав підрозділи повітряної розвідки, на

озброєнні яких перебували БпАК радянського виробництва 1970-1980 років: оперативно-тактичний ВР-2 "Стриж" (з літальним апаратом Ту-141) та тактичний ВР-3 "Рейс" (з літальним апаратом Ту-143). Проте, розгорнуті російсько-окупаційними військами в захоплених районах Донецької та Луганської областей сучасні комплекси ППО та РЕБ, встановили над цими територіями складну польотну зону, практично закрити для цих розвідувальних безпілотних літальних апаратів (далі – БпЛА). До того ж, вказані безпілотні комплекси мали на БпЛА суттєво застаріле бортове обладнання, що робило їх застосування практично неефективним. Відтак з початку 2015 року довелося відмовитися від подальшого використання в районі проведення АТО морально та технічно застарілих БпАК "Стриж" і "Рейс". До того ж, слід зазначити, що з серпня 2014 р. в АТО українська бойова авіація, у тому числі розвідувальна, проти російсько-окупаційних військ не застосовувалась.

Тобто, питання отримання штабом АТО видової розвідувальної інформації про противника у оперативно-тактичній глибині побудови його бойових порядків та об'єкти на окупованих територіях залишилось відкритим.

На початку 2015 року група волонтерів та ентузіастів, яка об'єднала свої творчі зусилля, утворивши ТОВ «Укрспецсистемз», за підтримки активних представників громадянського суспільства Всеукраїнського центру волонтерів "Народний проект", розробила та виготовила на замовлення розвідувального органу МО України БпАК планерного типу для ведення аерофото- і відеозйомки у радіусі до 80 км, що отримав назву "People's drone" – PD-1.

Комплекс PD-1 на початку квітня 2015 року включав в себе (фото 2): безпілотний літальний апарат, наземний пункт управління, транспортний засіб (автомобіль) та необхідне для

(фото 2)

обробки інформації, підготовки звітних документів і життєзабезпечення екіпажу допоміжне обладнання.

На той час комплекс пройшов лише тестування на застосування у простих метеоумовах, при плюсовій температурі повітря, при відсутності будь-яких радіоелектронних завад під час польоту. При цьому висота польоту не перевищувала 300 метрів, а сам літальний апарат постійно перебував під візуальним спостереженням із землі при дальності від точки старту до 500 метрів. Про польоти на спроектовану відстань у 80 км у тодішніх умовах й гадки не було.

Фахівцями з авіамодельного спорту у досить короткі терміни, через крайню необхідність у такому БпАК в районі проведення АТО, була проведена підготовка першого екіпажу комплексу PD-1, зміст якої включав в себе:

- підготовку пілота-оператора щодо спроможності не втратити літальний апарат на зльоті та при посадці, керування польотом апарату у ближній зоні;
- підготовку техніки щодо передпольотної підготовки комплексу та обслуговування БпЛА після польоту;
- підготовку оператора-дешифрувальника щодо планування польоту та роботи із бортовим обладнанням і цільовим навантаженням.

Через суттєвий брак часу та об'єктивну відсутність у розробників досвіду щодо планування бойового застосування PD-1 і роботи комплексу у складних метеоумовах, а також ряд інших важливих практичних питань під час підготовки екіпажу не розглядалися. Фактично, перший екіпаж БпАК PD-1 мав лише теоретичні знання та певне уявлення про планування розвідувально-польоту на заявлену виробником відстань.

Окремо слід зупинитись на класифікаційних моментах комплексу PD-1 (початку 2015 року). Так, згідно ДСТУ В 7371:2013 "Техніка авіаційна військової призначеності. Апарати літальні безпілотні" БпАК PD-1 класифікувався, як: тактичний (за групою); автономний (за рівнем функціональної самостійності); наземний (за місцем базування); багаторазовий (за кількістю застосувань). БпЛА зі складу комплексу: малий (за максимальною злітною масою); середньовисотний (за максимальною висотою польоту); середньошвидкісний (за максимальною швидкістю польоту); середньої тривалості (за тривалістю польоту); комбінований (за типом системи керування польотом); одновигунний (за кількістю двигунів) із двотактним двигуном внутрішнього згорання (за типом двигуна в силовій установці) із засобами спостереження (за типом цільового спорядження). До останніх належали тепловізор і відеокаме-

ра, змонтовані у гіростабілізуючому підвісі, та планова фотокамера.

Додатково, за класифікацією, прийнятою у МО України, БпАК PD-1 визначався як розвідувальний (за функціональним призначенням), а БпЛА зі складу комплексу: літакового типу (за аеродинамічною схемою) із поршневим двигуном (за типом двигуна) літакового зльоту й посадки (за їх способом).

У травні 2015 року безпілотний авіаційний комплекс PD-1 розпочав свою бойову роботу у реальних умовах ведення бойових дій на Донбасі. Перший екіпаж на чолі з офіцером Н. був призначений від одного із структурних підрозділів розвідувального органу МО України. Екіпаж виконував бойові завдання з розвідки та проводив дослідну експлуатацію комплексу. Організаційно, екіпаж входив до одного з підрозділів розвідки, що безпосередньо підпорядковувалось командувачу АТО.

Перші тренувально-випробувальні польоти PD-1 відбулись після здійснення екіпажем багатокілометрового маршу в район проведення АТО. Місцем запуску БпЛА був краматорський аеродром. Проведені польоти підтвердили теоретичні розрахунки виробників щодо комплексу, його готовність до бойового застосування за призначенням в межах визначених характеристик і показали готовність екіпажу до виконання реальних бойових завдань. При цьому, експериментально було визначено, що в світлу пору доби можна здійснювати два польоти (враховуючи час на відновлення необхідного ресурсу).

Буквально одразу після тренувально-випробувальних був проведений перший бойовий політ, що відбувся 10 травня 2015 року. Місцем запуску БпЛА став краматорський аеродром, який був найбільш зручним для виконання першого бойового завдання – ведення повітряної розвідки району міста Горлівка. Час польоту склав майже дві години, а загальна довжина польоту – трохи більше 150 км. В результаті бойового завдання (фотографування об'єктів та місцевості, що здійснювалось з висоти 900 метрів) було виявлено розташування: восьми одиниць бойових броньованих машин та ряду об'єктів, прихованих під маскувальною сіткою, 25 одиниць військової автомобільної та іншої техніки.

Окрім того, отримані після польоту знімки дали можливість командувачу АТО мати оперативні детальні дані про:

- сім блокпостів, що обладнані дорожніми перешкодами та вогневыми позиціями;
- взводний опорний пункт, обладнаний вогневыми позиціями ствольної артилерії,
- польовий табір із обладнаними вогневыми позиціями на взвод;

(фото 3)

- місця розташування численних стрілецьких вогневих позицій та капонірів для військової техніки;
- стан мостів і ключових автомобільних доріг у місті, а також про ділянки доріг, що були перекриті штучними перешкодами.

Зазначені результати першого бойового польоту PD-1 отримали схвальні відгуки від командувача АТО, який через декілька годин після приземлення літального апарату та проведення екіпажем обробки доволі чисельного фотоматеріалу мав ці розвідувальні дані. Така практика зберігалась протягом усього терміну бойового застосування комплексу.

Перший політ став для противника непомітним, адже літальний апарат не піддавався з його боку впливу засобами ППО та РЕБ, а нашими підрозділами радіоелектронної розвідки (далі – РЕР) не була зафіксована активність противника під час польоту.

Однак, у окупованій частині Луганської області противник виявився більш пильним. Так, під час виконання бойового польоту по зворотному маршруту (висота – 900 м) БпЛА був виявлений візуальним спостереженням противника й обстріляний з землі стрілецькою зброєю. В результаті обстрілу літальний апарат отримав ушкодження хвостової частини фюзеляжу – це не вплинуло на виконання завдання та подальше застосування комплексу, адже після незначного ремонту в польових умовах літальний апарат продовжив бойові вильоти.

Згодом, нашими підрозділами РЕР був зафіксований обмін противником інформацією про проліт БпЛА PD-1. Так, літальний апарат був помічений спостерігачами противника під час перетинання PD-1 лінії зіткнення з нашою бою, тобто під час початку виконання бойового завдання (апарат здійснював зниження з висоти підльоту до висоти проведення фотозйомки). Вони прийняли його за свій БпЛА, ймовірно "Орлан-10", що повертався із завдання, про що й доповіли по-команді. Однак, після з'ясування помилковості такого припущення, що дало змогу безперешкодно виконати

(фото 4)

польотне завдання, командування противника видало команду на термінове ураження літального апарату, що вже повертався.

Цей випадок красномовно свідчить про те, що противник не мав жодних даних про появу в українських військах безпілотного авіаційного комплексу, здатного вести повітряну розвідку у глибині території, зайнятої російсько-терористичними військами.

Як зазначалось раніше, одночасно з виконанням вкрай важливих бойових завдань з розвідки екіпажем проводились й дослідна експлуатація БпАК PD-1, в ході якої експериментально доведені такі технічні характеристики:

- максимальний перевірений радіус польоту становив майже 100 км (за даними розробника – до 80 км);
- бортова апаратура БпЛА показала свою стійкість до завад сигналів супутникової наві-

гаційної системи GPS та сигналу управління гіростабілізуючим підвісом;

- тривалість виконання польотного завдання – майже дві години (максимальна – до трьох годин).

Окрім того, комплекс показав можливість проведення злітно-посадкових операцій при перевищенні в 1,5 рази заявлених тактико-технічних умов (щодо швидкості вітру) з урахуванням фахової підготовленості оператора-пілота.

При цьому, під час дослідної експлуатації екіпажем було уточнено ряд технічних можливостей та завдань БпАК PD-1, а саме:

- виявлення та ідентифікація об'єктів на відстані 45 км від місця запуску (висота 900–1500 метрів) в режимі реального часу суттєво ускладнені через неможливість апаратури передавати якісне зображення на таку відстань;
- передача відеоінформації з борта літального апарату може спостерігатися станціями радіотехнічної розвідки та РЕБ противника, що значно підвищує можливість викриття БпЛА під час польоту;
- використання комплексу для коригування вогню артилерії недоцільно через високу крейсерську швидкість (більше 100 км/год) БпЛА, його значний радіус розвороту та неможливість швидкого маневрування ним за допомогою пульта управління на значній відстані від місця запуску.

За результатами двомісячної дослідної експлуатації та бойової діяльності БпАК PD-1 був зроблений висновок, що комплекс доціль-

но обладнати єдиним цільовим навантаженням у вигляді фотокамери високої роздільної здатності, адже БпЛА може здійснювати політ на безпечній від вогню стрілецької зброї висоті 1500-3000 метрів на відстань, що значно перевищує дальність передачі відеоінформації.

БпАК PD-1 не мав у своєму складі спеціальної системи забезпечення запуску та посадки і був розрахований на автономне функціонування з виконанням БпЛА злітно-посадкових операцій “по-літаковому” на спеціально підготовлених злітно-посадкових смугах. Такі операції проводились на існуючих у районі проведення АТО аеродромах (краматорський, маріупольський та севєродонецький) та декількох колишніх аеродромах використання авіації в народному господарстві (фото 4).

За два місяці ведення повітряної розвідки комплексом PD-1 було виявлено та підтверджено розташування: більше 150 бойових броньованих машин і танків, декількох десятків артилерійських систем та мінометів на механічній тязі, більше двохсот одиниць автомобільної та військової техніки противника.

Командування АТО оперативно отримувало детальні схеми розташування та інженерного обладнання:

- майже півсотні блок-постів, більше двох десятків взводних опорних пунктів, майже десяти ротних опорних пунктів і позиції підрозділу (до роти) із бліндажами, капонірами та траншеями;
- більше десяти підготовлених вогневих позицій для ствольної артилерії;
- численні місця розташування підрозділів противника з розвинутою структурою функціонування та вогневими позиціями.

Під час одного з бойових вильотів наприкінці червня 2015 року вдалось сфотографувати змішану колону техніки противника (десять одиниць танків і бойових броньованих машин, 15 одиниць автомобільної та військової техніки), що проходила блок-пост на південному в'їзді у окупований Донецьк.

БпАК PD-1 за термін своєї “першої ротації” продемонстрував вдалі результати бойового застосування та свою нагальну потребу для ведення розвідки. Слід підкреслити, що на той час PD-1 був єдиним безпілотним авіаційним комплексом на все угруповання, яке діяло у складі сил АТО, з такими високими розвідувальними можливостями щодо оперативного та якісного вирішення завдань у глибині бойових порядків противника. Дослідна експлуатація комплексу підтвердила спроможність виконувати покладені на PD-1 завдання й необхідність у проведенні ряду доопрацювань, усунення зауважень і реалізації виробником рекомендацій.

(фото 6)

Таким чином, бойове застосування та дослідна експлуатація БпАК PD-1 у травні-червні 2015 року стали підґрунтям для його подальшого удосконалення та прийняття на озброєння у Збройні Сили України й постачання у війська. Модернізований та суттєво удосконалений БпАК PD-1М був продемонстрований на 24 серпня 2018 року на військовому параді у Києві (фото 5).

На згадку про бойове хрещення БпАК PD-1 командиром першого екіпажу офіцером Н. був розроблений нарукавний знак, що являв собою трикутник із усіченими зверху кутами (фото 6). Знак мав зображення: на передньому плані – сови, що тримає меч лезом до низу (елемент емблеми воєнної розвідки України), на задньому – крила із перехрестям гвинта літака та двох стріл, спрямованих по діагоналі згори до низу. Наруканий знак призначався для застосування на польовій формі, тому й мав: поле – в тон польового однострою, сова та меч захисного кольору, крила, стріли та гвинт – сірого.

(фото 5)

УДК 355.54.1

Олександр НІКІТЮК (Київ)
Геннадій СЛОБОДЯНИК (Київ)
Наталія КОПІЧКО (Київ)

ВІЙСЬКОВІ МЕДИКИ В ХОДІ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ (АТО ТА ООС)

Анотація. У статті висвітлена роль військових медиків в ході війни на Сході України (АТО та ООС), проведено узагальнений аналіз загибелі військово-медичних фахівців, огляд окремих героїчних вчинків та порядок шанування пам'яті загиблих військових медиків.

Ключові слова: військовий медик, лікар, фельдшер, санітарний інструктор, бойовий медик, герой України, народний герой.

Понад шість років на Сході України ведеться війна, яка з 14 березня 2014 року до квітня 2018 року носила назву АТО, а з 30 квітня 2018 року переформатована в Операцію об'єднаних сил зі зміною повноважень управління від Служби безпеки України, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Війна призвела до значних втрат, поранень та каліцтв не лише серед військовослужбовців, а й мирного цивільного населення. Особливу увагу у війні привертає робота військових медиків, які самовіддано працюють цілодобово, день за днем, без свят і вихідних, у будь-якому куточку нашої держави, рятують від смерті українських солдатів та офіцерів, а в районах бойових дій також надають допомогу місцевому населенню. Так вони роблять свій внесок у боротьбу народу України за свободу, незалежність та вільне майбутнє наших дітей.

Метою статті є висвітлення ролі військових медиків в ході війни на Сході України (АТО та ООС), проведення узагальненого аналізу та статистики загибелі військово-медичних фахівців, огляд окремих героїчних вчинків та порядок шанування пам'яті загиблих військових медиків.

Слід відмітити, що механічне скорочення посад у медичних підрозділах Збройних Сил України до кінця 2013 року призвело до деформації їх організаційно-штатної структури. Тому на початку проведення АТО, виявився ряд серйозних проблем, які негативно впливали на стан медичного забезпечення, своєчасності та якості надання медичної допомоги пораненим, а саме: низька укомплектованість підрозділів особовим складом; слабкі знання та практичні навички військовослужбовців у наданні самодопомоги (домедичної допомоги) на полі бою; не забезпеченість уніфікованими ін-

дивідуальними засобами медичного захисту та не вміння їх застосування; відсутність сучасних засобів розшуку поранених; відсутність броньованого санітарного транспорту для медичної евакуації; не відповідність оснащення медичної служби вимогам сучасності; відсутність єдиної системи управління і координації дій медичної служби та інші [5, с.16]. Однак, не звертаючи увагу на наявні проблеми військові медики з перших днів війни з гідністю виконують обов'язок з надання медичної допомоги нашим пораненим воїнам, інколи ризикуючи і власним життям.

Слід відмітити, що укомплектованість підрозділів особовим складом становила близько 90 %, у тому числі лікарями – близько 65 % [4, с.9]. Питання укомплектування підрозділів у 2014 році вирішувалося за рахунок проведення часткових мобілізацій військовозобов'язаних відповідно до указів Президента України [10, 11, 12]. В ці хвили мобілізації було мобілізовано і медичних фахівців. Однак, лише близько 30 офіцерів запасу медичної служби пройшли перепідготовку (навчання) в Українській військово-медичній академії (УВМА), значна частина медичного персоналу а саме: фельдшера, санітарні інструктори та стрілки-санітари відразу ж направлялася до військових частин або ж до добровольчих батальйонів для доукомплектування медичними фахівцями. Четверта ж хвиля мобілізації, яка була проведена в три черги у 2015 році, відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15/2015 [11], дозволила провести перепідготовку понад 500 лікарів та провізорів, офіцерів медичної служби запасу колективом УВМА, 46 % з яких відразу ж було направлено в зону проведення АТО [7, с.61]. З метою виправлення ситуації щодо укомплектування підрозділів санітарними інструкторами з травня 2015 року розпочато підготовку та перепідготовку санітарних інструкторів з числа мобілізованих на загальновійськових полігонах, а у вересні 2015 року створена медична навчальна рота у складі 169 навчального центру Сухопутних військ (снт. Десна), яка за перший рік свого існування підготувала близько 700 санінструкторів та стрілкових санітарів для ЗС України [6, с.95].

Дослідженням встановлено, що у перші роки проведення АТО укомплектованість медичної служби тактичних підрозділів військових частин ЗС України в зоні проведення операції відповідно до штатів санітарними інструкторами, санітарами і стрільцями-санітарами знаходилася в межах 48,9-53,3 %. Зазначені показники укомплектованості медичної служби ЗС України санітарними інструкторами не сприяли наданню пораненим особам своєчасної та якісної домедичної допомоги на догоспітальному етапі. За даними, поданими відділом медичного забезпечення штабу АТО потреба у підготовці санітарних інструкторів для сил АТО восени 2015 року становила близько 1700 осіб [1, с.21]. З початку проведення антитерористичної операції на Сході України військові медики самовіддано та інколи з ризиком для власного життя надавали допомогу пораненим українським військовослужбовцям. Через війну пройшли понад чотири тисячі лікарів, фельдшерів та медичних сестер. На жаль, не всі військові медики повернулися з поля бою, більше 200 отримали поранення. Проте на сьогодні загальна кількість загиблих лікарів та інших військово-медичних фахівців за 6 років війни достеменно невідома. Більш конкретно можемо сказати лише про загиблих в ході ведення бойових дій, але і сьогодні коли активні бойові дії не ведуться в зоні проведення ООС від обстрілів гинуть військовослужбовці, в тому числі і медики. На жаль, на сьогоднішній день ще є не обізнані тіла загиблих військовослужбовців, серед яких можуть бути і військово-медичні фахівці, також помирає медичний персонал, який приймав участь в АТО (ООС) та отримав поранення, контузії, психологічні травми. На кінець 2019 року ЗМІ подають інформацію щодо 89 осіб загиблих військових медиків, книга пам'яті висвітлює 97 осіб.

Проведений авторами аналіз загибелі військово-медичних фахівців за шість років війни на Сході України (на перше березня 2020 року) складає 104 особи, з яких:

- лікарів та помічників військових лікарів – 18 чоловік;
- фельдшерів та фармацевтів – 11;
- санінструкторів (старших бойових медиків) – 29;
- бойових медиків, стрільців-санітарів, санітарів, розвідників-санітарів, водіїв-санітарів – 46.

На жаль серед загиблих військових медиків є п'ятеро жінок-військовослужбовців, це: старша медична сестра, молодший сержант Сабіна Галицька, санітарні інструктори сержанти Ірина Шевченко та Клавдія Ситник, молодший сержант Наталія Хоружа та старший солдат Алла Вовк.

Солдат Максим Доник

Першим серед військових медиків, які загинули на Сході України у боротьбі з російсько-терористичними угрупованнями, був 26-ти річний солдат Максим Доник – медичний брат 87-го окремого аеромобільного батальйону 80-ї окремої аеромобільної бригади Високомобільних десантних військ Збройних Сил України, мобілізований до лав Збройних Сил України на початку квітня 2014 року.

Це сталося 17 червня 2014 року коли група бійців 2-ї роти 87-го окремого аеромобільного батальйону, до складу якої входив солдат Максим Доник, виїхала на трьох бронетранспортерах БТР-80 з міста Щастя Луганської області для надання допомоги бійцям добровольчого батальйону "Айдар", які вели бій з російсько-терористичними угрупованнями. В районі селища Металіст Слов'янського району Луганської області група десантників потрапила у засідку. В ході бою 9 військовослужбовців загинуло, в тому числі солдат Максим Доник [2].

8 липня 2014 року загинув перший офіцер медичної служби, капітан Дмитро Герасимчук, ординатор госпітального відділення медичної роти 30-ї окремої механізованої бригади Сухопутних військ Збройних Сил України. В зоні проведення АТО він перебував з травня 2014 року, виконував обов'язки начальника медичного пункту другої батальйонної тактичної групи, врятував десятки життів.

Завдяки зусиллям капітана медичної служби Герасимчука з поля бою та з блокпостів було вивезено 32 поранених бійців 30-ї окремої механізованої бригади, троє бійців батальйону "Айдар" та троє працівників міліції. 22 травня 2014 року поблизу міста Рубіжне Лу-

Капітан медичної служби Дмитро Герасимчук

ганської області підрозділ бригади потрапив у засідку. В ході бою двоє військовослужбовців загинули, шестеро отримали поранення. Капітан медичної служби Дмитро Герасимчук разом з товаришами, які організували медичне забезпечення колони, надали першу медичну допомогу пораненим та відвезли їх в місцеву лікарню міста Рубіжне. Однак виїхати з міста медику з товаришами не вдалося, так як воно уже було заблоковане бойовиками. Не маючи змоги повернутися до свого підрозділу їм довелося ночувати в Рубіжному, у невідомому місті. Завдяки кмітливості капітана медичної служби Дмитра Герасимчука військовослужбовці провели ніч в безпеці, а пізніше їм не тільки вдалося виїхати, а ще й вивезти поранених з міста та переправити їх санітарним вертольотом до шпиталю.

8 липня 2014 року базовий табір 2-ї батальйонної тактичної групи 30-ї окремої механізованої бригади зазнав артилерійського обстрілу незаконних збройних формувань в районі села Весела Гора Слов'янського району Луганської області. Один з артилерійських снарядів розірвався над наметом, де проживав особовий склад медичного пункту. Внаслідок вибуху капітан медичної служби Дмитро Герасимчук отримав важке осколкове поранення в голову, від якого помер [3].

Найбільших втрат військові медики зазнали у серпні 2014 року. Внаслідок бойових дій на протязі одного місяця загинули 22 військово-медичних фахівців. Серед них: старший ординатор медичного відділення капітан медичної служби Сергій Рокіцький та лікар-хірург рядовий Владислав Ковальов, п'ятеро фельдшерів:

старшина Степан Усс, старший сержант Андрій Аболмасов, молодший сержант Віталій Петрович, старший солдат Федір Романов і солдат Олександр Сивий, шість санінструкторів: сержант Олександр Пасічник, молодші сержанти Тарас Стельмах та Ігор Троценко, старший солдат Олексій Тарасюк, солдати Дмитро Панченко та Ярослав Тендітник. А також дев'ять санітарів: сержант Юрій Сагайдак, молодший сержант Антон Цедік, старший солдат Павло Коваль, солдати Олег Бондарчук, Роман Крадожон, Артем Кузяков, Олександр Мочалов, Павло Пугачов і Михайло Романович.

Військові медики показують вражаючі приклади самовідданості та героїзму. Один з них молодший сержант Ігор Зінич, який за мужність та героїзм, проявлені при обороні Донецького аеропорту, рятував життя пораненим в умовах, коли їх неможливо було звідти вивезти, під постійними обстрілами. Лише в період з 16 по 19 січня він надав кваліфіковану медичну допомогу та фактично врятував не менше п'яти десятків своїх побратимів. Ігор Зінич боровся за життя кожного з товаришів, перебуваючи в небезпеці для власного життя під шквальним вогнем і постійними обстрілами. Його і самого було поранено, але він залишався в Донецькому аеропорту фактично до останніх днів оборони "українського Сталінграда". [14].

Герой України молодший сержант Ігор Зінич

Молодший сержант Ігор Зінич (позивний "Псих") загинув 20 січня 2015 року під завалами в новому терміналі аеропорту, який підступно підірвали проросійські бойовики. Медик протримався там рекордні 34 доби.

Слід відмітити, що перед тим як відправлятися на війну Ігор сказав мамі: "На війні багато хто вмирає від травм, бо не завжди поряд є медик. Я не можу сидіти тут, коли потрібен там"[17]. Він загинув, але з честю та гідністю до останнього виконав свій медичний обов'язок рятувати життя.

Сержант Клавдія Ситник

Станом на перше березня 2020 року останнім загиблим медиком в зоні проведення ООС є старший бойовий медик механізованої роти 93-ї окремої механізованої бригади 33-річна сержант Клавдія Ситник, яка 1 лютого нинішнього року під час доставки медикаментів на позицію потрапила під ворожий обстріл взводного опорного пункту зі станкових мінометів в районі Новотошківки Луганської області та отримала множинні осколкові поранення, несумісні з життям.

За мужність та героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та клятві Гіппократа в ході війни на Сході України понад 400 фахівців військово-медичної служби нагороджено орденами, 68 з них посмертно. Серед військових медиків, хто навечно закарбував свої імена у літопис нашої держави є 39 осіб нагороджених українською недержавною нагородою Орденом "Народний Герой України", з яких семеро посмертно. Серед на-

родних героїв 9 жінок. Всього ж Орденом "Народний Герой України" з моменту його заснування нагороджено – 289 осіб.

Вшановуючи пам'ять військових медиків, які загинули внаслідок російської агресії на сході України встановлюють пам'ятні знаки. Одним з перших таких пам'ятний знак за ініціативи командування та військовослужбовців 59-го Військового мобільного госпіталю було встановлено та 25 травня 2018 року урочисто відкрито у місті Северодонецьк на Луганщині на території госпіталю.

Пам'ятний знак військовим медикам у м. Северодонецьку

На відкритті знаку та вшануванні пам'яті загиблих військових медиків були присутні представники органів цивільно-військового співробітництва, державної та місцевої влади, громадських організацій Северодонецька, волонтери та представники духовенства.

Начальник 59 військового мобільного госпіталю підполковник медичної служби Андрій Телефонко у своєму виступі на відкритті пам'ятного знаку зазначив, що захід є важливим елементом патріотичного і духовного виховання та єднання Збройних Сил України і населення Донбасу. Адже на рахунок представників найгуманнішої професії з моменту російської ескалації на сході держави – тисячі врятованих життів. Однак, починаючи з 2014 року понад 60 військових медиків загинули, рятуючи життя своїх бойових побратимів та місцевого населення.

Меморіальна дошка на території 61-го військового мобільного госпіталю м. Маріуполь

Для кожного з них на першому місці була Клятва Гіппократа та військової обов'язок. І відкриття пам'ятного знаку є не тільки даниною пам'яті полеглим, а й нагадуванням кожному з нас про те, що свій професійний обов'язок ми повинні виконувати і за себе, і за тих, хто загинув борючись країну від російського агресора [6].

8 жовтня 2018 року в Маріуполі, було відкрито пам'ятну стелу на честь українських військових медиків, які загинули під час Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил з написом "Військовим медикам, які загинули в бою за Незалежність України". Меморіал розташований на території 61-го військового мобільного госпіталю. На пам'ятнику розташовується меморіальна дошка.

На території Вінницького медичного коледжу ім. академіка Д.К. Заболотного 19 червня 2019 року відкрито єдиний в Україні, як зазначають ініціатори, пам'ятний знак медичним працівникам – учасникам Революції гідності, АТО та ООС. Авторами триметрового монумента стали брати Роман та Андрій Оврахи. За основу вони взяли символи медицини – хрест, усередині якого змія, що обвивається навколо амфори. На ньому також розташовані барельєфи – ілюстрації професійної діяльності медиків.

Пам'ятний знак медичним працівникам – учасникам Революції гідності, АТО та ООС в м. Вінниця

Як зазначив начальник відділу у справах ветеранів війни та учасників бойових дій управління соціальної підтримки та державних гарантій Департаменту соціальної та молодіжної політики Вінницької обласної державної адміністрації Андрій Грачов, подібних цьому пам'ятному знаку в Україні немає [15].

Під час відкриття пам'ятного знаку присутні згадали загиблих медиків, серед яких - випускники Вінницького медичного коледжу Михайло Вашеняк, Сергій Рокіцький і Дмитро Герасимчук, випускник Гайсинського медичного коледжу Станіслав Менюк та випускник Погребищанського медичного коледжу народний герой України Сергій Кацабін.

На території Національного військово-медичного клінічного центру "Головний військовий клінічний госпіталь" 9 грудня 2019 року відбулось урочисте відкриття пам'ятного знаку "Обличчя війни" (фото 8), присвяченого військовослужбовцям медичної служби, які загинули, рятуючи життя захисників України в районі проведення бойових дій.

Фото 8. Пам'ятний знак "Обличчя війни" на території Національного військово-медичного клінічного центру "Головний військовий клінічний госпіталь" м. Київ

Ініціатори створення пам'ятника: очільник автомобільної служби військово-медичного центру капітан Юрій Сліпчук і ветеран АТО, волонтер Ігор Сімутін.

Як зауважив капітан Юрій Сліпчук: "Завдяки спільним зусиллям нашого колективу та значної підтримки керівництва центру з'явився цей образ – бойового санітарного авто УАЗ-3962, прославленого під назвою "Таблетка". На її борту, під ворожими обстрілами, перебували двінадцять водії та лікарі, які з усіх сил рятували наших воїнів. На твердому граніті закарбовані імена героїв сучасності, які склали голови за Україну, і яких ми завжди пам'ятатимемо!" [7].

Для медиків стало звичним витягувати поранених просто з-під вогню, проскакувати поміж вибухами. Однак для бойовиків-терористів, які не мають елементарної гідності та людяності ста-

ло звичкою відкривати вогонь по машинах з червоним хрестом. Коментуючи обстріл санітарного автомобіля Збройних Сил України першого липня 2019 року поблизу селища Водяне на Донбасі, в результаті якого від поранень померла медик санітарний інструктор сержант Ірина Шевченко спеціальний представник Державного департаменту США з питань України Курт Волкер заявив, що: "Медики ніколи не повинні ставати ціллю під час бойових дій". Командування Об'єднаних сил наголошує, що обстріл санітарних автомобілів є порушенням міжнародного законодавства та норм міжнародного гуманітарного права. Підступний обстріл санітарного автомобіля з боку російських окупаційних підрозділів є черговим свідченням того, що окупанти не дотримуються жодних міжнародно-правових норм.

Отже, з перших днів війни, у складний, для України час військові медики з гідністю мужньо і професійно виконують завдання на Сході нашої країни, під ворожими кулями і снарядами надають медичну допомогу нашим воїнам, днями не виходять з операційних, рятуючи життя своїм бойовим побратимам. Завдяки їх відповідальній та напруженій праці збережено життя тисячам поранених та травмованих військовослужбовцям. Для військових медиків завжди були, є і будуть актуальними такі чесноти, як доброта, гуманність, жертвовність, благородність і відданість Вітчизні. Виконуючи військовий обов'язок та Клятву Гіппократа з надання медичної допомоги пораненим воїнам загинули більше сотні військово-медичних працівників. Вшановуючи пам'ять військових медиків, які загинули внаслідок російської агресії на Сході України встановлюють пам'ятні знаки, майже усім загиблим встановлено пам'ятні дошки на будинках, в школах, медичних училищах, коледжах, вищих медичних навчальних закладах, їх іменами увічнюють пам'ять у назвах вулиць.

Низький уклін всім лікарям, середньому медичному персоналу та бойовим медикам, які знаходяться в горнилі бойових дій, і роблять все можливе, щоб пораненим та травмованим була надана своєчасна та висококваліфікована допомога.

Джерела та література:

1. Бадюк М.І., Рудинська С.М., Микита О.О., Фурдик В.Д., Ковида Д.В. Обґрунтування організації підготовки військовослужбовців із надання домедичної допомоги у Збройних Силах України. Україна. Здоров'я нації. 2016. № 4/1 (41). С.18-23.
2. Доник Максим Вікторович. Український меморіал. Пам'яті героїв, що загинули за Україну. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/donik-maksim-viktorovich/> (дата звернення: 23.02.2020)
3. Герасимчук Дмитро Миколайович. Український меморіал. Пам'яті героїв, що загинули за Україну. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/gerasimchuk-dmitro-mikolajovich/> (дата звернення: 18.02.2020)
4. Жаховський В.О., Лівінський В.Г., Кудренко М.В., Мельник І.П. Медичне забезпечення Антитерористичної операції: Воєнно-медична доктрина України як інструмент формування єдиного медичного простору. Україна. Здоров'я нації. 2015. № 1 (33). С.7-14
5. Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти: збірник наукових праць / за заг. ред. Академіків НАН України Цимбалюка В.І. та Сердюка А.М. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». 2016. – 316 с.
6. На Луганщині відкрито пам'ятний знак військовим медикам, які загинули на сході України URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/05/25/na-luganshyni-vidkrito-pamyatnij-znak-vijskovim-medikam-yaki-zagynuli-na-shodi-ukraini/> (дата звернення: 15.02.2020)
7. На території київського шпиталю відкрили пам'ятник військовим медикам, які загинули на війні URL: <https://novynarnia.com/2019/12/10/u-shpitali-kiyeva-vidkriti/> (дата звернення: 15.02.2020)
8. Нікітюк О.В. Значення військово-медичної підготовки військовослужбовців за досвідом АТО. Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: збірник матеріалів ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2018 р. К.: НУОУ, 2018. С. 92-96.
9. Нікітюк Олександр, Слободяник Геннадій, Копичко Наталія. Діяльність Восьмих курсів перепідготовки офіцерів медичної служби запасу (січень-вересень 2015 рр.) Війна на Донбасі. 2014 – 2016 рр. [Текст]: зб. наук. праць за матеріалами ІІ Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 20 квітня 2017 р. / Нац. військ.-істор. муз. України. К., 2017. С.60-64
10. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17.03.2014 р. № 303/2014 Дата оновлення: 18.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014> (дата звернення: 25.02.2020)
11. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 06.05.2014 р. № 454/2014 Дата оновлення: 07.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454/2014> (дата звернення: 25.02.2020)
12. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 21.07.2014 р. № 607/2014 Дата оновлення: 24.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607/2014> (дата звернення: 25.02.2020)
13. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 14 січня 2015 року № 15/2015 Дата оновлення: 20.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/2015> (дата звернення: 25.02.2020)
14. Віталій Стечишин, Валентин Шевченко. Герой України медик-кіборг Ігор Зінич був справжнім героєм, медиком від Бога. Спогади бойових побратимів. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/15/geroj-ukraini-medik-kiborg-igor-zinich-buv-spravzhnim-geroem-medikom-vid-boga-spogadi-bojovih-pobratimiv/> (дата звернення: 20.02.2020)
15. У Вінниці відкрили пам'ятний знак медикам, які загинули на Майдані й в АТО. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2724342-u-vinnici-vidkriti-pamatnij-znak-medikam-aki-zagynuli-na-majdani-j-v-ato.html> (дата звернення: 15.02.2020)
16. У зоні ООС загинула військовий медик. URL: <https://www.depo.ua/ukr/war/uzoni-ooos-zaginula-vijskoviy-medik-202002011105815> (дата звернення: 17.02.2020)
17. Ясинская Віка. Мама Героя України, санінструктора Ігоря Зінича: "Коли в новинах сказали, що підірвали термінал, я одразу зрозуміла, що це кінець, хоча Ігор тоді був ще живий" URL: https://censor.net.ua/ua/resonance/3077418/mama_geroya_ukrayiny_saninstruktora_igorya_zynicha_koly_v_novynah_skazaly_scho_pidirvaly_terminal_ua (дата звернення: 20.02.2020)

УДК 069.15(477)

Олександр Очеретяний (м. Київ)

РОЛЬ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВИСТАВКОВОГО ПРОЕКТУ «УКРАЇНСЬКИЙ СХІД»

Анотація. Розглянуто значення процесу передачі родинних цінностей в системі підготовки потенційного захисника України. Представлено його позитивні наслідки на прикладі життєвих історій героїв проекту «Український Схід».

Ключові слова: війна на Сході України, війна на Донбасі, Український Схід, родинна педагогіка, передача досвіду, захисник України, Національний музей історії України у Другій світовій війні.

В умовах коли відбуваються бойові дії на Донбасі, музей, що розповідає про війну не може зупинитись на здійсненні виключно ознайомлювальної функції. Сьогодні він покликаний повною мірою забезпечити досягнення виховного ефекту внаслідок знайомства з експозиційним простором. В Національному музеї історії України у Другій світовій війні відвідувач має можливість достатньо глибоко відчувати атмосферу сучасної війни. Ще під час Революції Гідності співробітники Меморіалу почали збирати артефакти та інформацію щодо неї. Коли розпочалась війна на Сході України цей процес було продовжено [5]. Спираючись на багаторічний досвід опрацювання воєнних матеріалів, фахівці музею змогли підготувати ряд виставкових проектів присвячених сучасній війні, останній з яких було відкрито під назвою «Український Схід» 28 вересня 2019 р. [13]. Вищезгадані проекти стали не лише своєрідним пам'ятником учасникам сучасної війни, а й вдалим комунікативним майданчиком [5]. Під час проведення екскурсій в експозиції проекту за основну мету ставиться презентація прикладів гідного виконання службового обов'язку для якомога ефективнішого впливу на свідомість майбутнього захисника [6, 132]. Але варто врахувати, що досить часто музей виступає у якості місця проведення сімейного дозвілля. Це особливо прослідковується на вихідних. В такі моменти головним завданням музейників виступає надання вдалого меседжу, щодо подальшої реалізації виховання потенційного захисника всередині родини.

Нині у просторі виставки представлені експозити багатьох бійців, чії життєві історії відображають позитивні наслідки реалізації функцій родинної педагогіки. В центральній компо-

зиції розміщено матеріали представника військової династії майора Андрія Кизила, якому посмертно було присвоєно звання Героя України та звання Народного Героя України одночасно. На момент загибелі в двадцять три роки займав посаду заступника командира 1-го механізованого батальйону 72-ї окремої механізованої бригади.

В 2014 р. після завершення навчання в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у віці двадцяти одного року прийняв командування роту. [2]. Андрій став яскравим представником того покоління офіцерів, якому сам дав влучну розгорнуту характеристику: «Наше покоління не бачило мирної служби в армії. Ми бачили тільки бойову. І це є основою розвитку нашої армії» [1]. Витоки формування особистості військовика Андрія Кизила беруть свій початок з того, що його батько і дід були професійними військовими. Окрім безпосереднього спостереження військової служби в дитинстві, він повсякчас чув розповіді про пращурів [9], зокрема й про прадіда Гурія Степановича – фронтового шофера відзначеного орденом Червоної Зірки [3] та медаллю «За відвагу» [4]. Окрім цього змалку привчався до праці, за життя згадував: ««Бери накидай картопельку», – казав мені дідусь, щойно я навчився ходити» [9] Андрій бачив, що офіцерська служба його батька припала на роки розформування українського війська, але це не зупинило його у виборі професії і у п'ятнадцять років він вступив до Київського військового ліцею імені Івана Богуна [9]. Тоді в юні роки самостійно обрав свій шлях, яким гідно пройшов до кінця свого короткого життя. Дідусь Микола Гурійович Кизило згадував під час музейного заходу про вихованого в його родині Героя: «Скільки б я його не питав – він завжди відповідав, що у нього все добре. Він любив свою справу, вбачав у цьому своє покликання. Скільки б його не вмовляли повернутися, він завжди казав: «Я люблю свою справу, я люблю свою країну. Я ніколи не покину хлопців на передовій». Але він покинув. Я дякую Богові за те, що він послав мені таких онуків, а тих, що йому сподобались – забрав до себе» [12]. На момент загибелі Андрія Кизила його синові Артемові було лише вісім місяців.

Нині тато став прикладом для наслідування не лише для нього, а й для всіх патріотично налаштованих співвітчизників.

Народний Герой України Євген Подолянчук, командир групи 3-го окремого полку спеціального призначення, був ровесником Андрія Кизила, коли також віддав життя за Батьківщину під час боїв за Донецький аеропорт 14 вересня 2014 р. Значну роль у вихованні його як патріота відіграла Національна скаутська організація України «Пласт». Разом з тим мали вплив на формування його особистості родинні перекази про пращурів, зокрема учасника Другої світової війни радіотелеграфіста Сутула Федора Лукича [7], який, як і дід Андрія Кизила, був нагороджений орденом Червоної Зірки [10] та медаллю «За відвагу» [11]. За своє недовге життя Євген встиг не лише покомандувати у війську, а й виховувати у «Пласті». Активіст організації Валерій Гавриленко охарактеризував його у цій ролі: «Женя був терплячим і щирим вихователем, гарним методистом-інструктором, що, на жаль, не бачила самозакохана пластова старшина... як людина Женя - просто справжній українець ХХІ століття...» [8].

На прикладі борців за незалежність України виховувався боєць 90-го окремого аеромобільного батальйону Володимир Васильович Небір, відомий під позивним «Доктор Хаос». За словами десантника про вояків Української повстанської армії йому розповідав дід. Ці розповіді іноді відігравали ключову роль у прийнятті важливих життєвих рішень. Вони загалом наштовхнули юнака стати військовим – всупереч волі матері він у тринадцятирічному віці вступив до Прикарпатського військово-спортивного ліцею-інтернату, а далі до Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Завдяки високому рівню патріотичного виховання Володимир, нехтуючи військовою кар'єрою і полишивши навчання за півроку до випуску, став активним учасником Революції Гідності. Потім брав участь у волонтерській діяльності, згодом обороняв Донецький аеропорт, в 2015 р. відновився на навчанні. Під час музейної зустрічі з колегами-курсантами дав настанову: «Зі свого бойового досвіду хочу вам сказати одне — вчіть все, чому вас навчають, читайте все, що можете прочитати. Війна не пробачає жодної помилки» [14].

Представлені приклади, як і багато інших історій героїв виставкового проекту «Український Схід» дають можливість зайвий раз нагадати старшим членам сім'ї про важливість родинної педагогіки, адже їм найпростіше здійснювати систематичний вплив на формування моральних цінностей та відповідної поведінки дитини.

Джерела та література:

1. В Авдіївці загинули бійці з Черкащини. Згадати кожного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/49924-v-avdiyivtsi-zaginuli-bijtsi-z-cherkaschini-zgadati-kozhnogo>
2. Кизило Андрій Олександрович // Генеральний довідковий каталог НМІУДСВ.
3. Кизило Гурій Степанович 1910. – URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie31700753/
4. Кизило Гурій Степанович 1910. – URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie35430965/
5. Очеретяний О.О. Музейний проект «Український Схід» як майданчик для комунікацій у національному музеї історії України в Другій світовій війні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/31.10.2018/pdf/VIM_21_2018-132-141.pdf. – С. 132-141. – Назва з екрана.
6. Очеретяний О.О. Виставковий проект «Український Схід» як допоміжна складова у виховному процесі захисника України // Українське військо: сучасність і ретроспектива: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 1 грудня 2017 р. – К.: НУОУ, 2017. С. 132-133
7. Подолянчук Євгеній Петрович // Генеральний довідковий каталог НМІУДСВ.
8. Подолянчук Євгеній Петрович «Жека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/19/podolyanchukof.htm>
9. Слобода Л. Військова династія, що виростила Героя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna-uman.com.ua/index.php/novyny/item/327-viiskova-dynastiia-shcho-vyrostyla-heroia>
10. Сутуло Федор Лукич 1914. – URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie31472676/
11. Сутуло Федор Лукич 1914. – URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie36866879/
12. У Національному музеї історії України у Другій світовій війні відбувся захід, присвячений пам'яті Героя України Андрія Кизила – «Політ «Орла»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245223400
13. Український Схід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.warmuseum.kiev.ua/_ua/_other_projects/ato/ato_projects/expositions/
14. Шануємо героїв, пам'ятаємо кожного! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.univ.kiev.ua/page/news/1/view/201>

УДК 364-322:355.41]+[821.161.2'276.5:355.097.2]](477-11)"2014/2018"

Тарас Перегінчук (м. Одеса)

«ОЧІ ВІЙНИ», «КІКІМОРИ» ТА «ШКАРПЕТКИ ПЕРЕМОГИ»: ГІБРИДНА ЛЕКСИКА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Досліджується діяльність військових волонтерів як нове соціальне явище в українському суспільстві під час бойових дій на сході України 2014-2020 рр. Мета статті: розгляд витоків та одного із видів волонтерської допомоги – постачання деяких військових приладів та військового спорядження. Для етнологів та дослідників усної історії актуально і важливо також простежити, як волонтерство впливає на самоорганізацію українських громадян і яку роль у психології солдатів відіграє військовий сленг.

Ключові слова: військовий волонтер, військові прилади, лексика.

Військові прилади та військове спорядження. Українське суспільство активно відреагувало на агресію Російської Федерації щодо України створенням волонтерського руху. На добровольчих засадах активістами вирішувався широкий спектр питань — від суто військових до гуманітарних: не лише безпосередня організація добровольчих збройних формувань, забезпечення їх військовою уніформою, продуктами, автомобілями, надання матеріальної допомоги підрозділам Збройних сил України, але й засобами військового захисту, розробкою безпілотних літальних апаратів і програмного забезпечення для Збройних сил, дитячою підтримкою бійців на фронті листами і малюнками, створенням центрів з допомоги та адаптації пораненим і демобілізованим бійцям, внутрішньо переміщеним особам.

Вивчаючи змістовне наповнення інтернет сайтів на дану тематику, в архівах рубрики «Нагальні потреби» сайту Координаційного центру волонтерів Олександрії знаходимо цікаві дописи за 2016 рік. Так, 22.06.2016 волонтер цього центру Ірина Кабанова нагадує про необхідність придбання одного із військових приладів – лазерного далекоміра на 100 км для розвідника 81-ої бригади, а в дописі від 16.03.2016 волонтер Олександр Жмурко пише, що терміново потрібні рації, окуляри тактичні, бінокль, маски тактичні, рукавички тактичні, ліхтарі тактичні, водостійкий чохол на карту, планшет з GPS-навігатором, маскувальна сітка 10x10, а також палатки на 2-х осіб та надувні матраци [4].

Спостерігаючи за дописами більш раннього періоду, ми знаходимо у дописі від 25.04.2015

психологічний образ виживання наших солдатів під час бойових дій – «очі війни»:

«Бійцям потрібні очі війни. Сьогодні на фронті вкрай важка ситуація. Ворог готується до наступу. Наші вояки повинні бути в повній бойовій готовності. Хлопцям дуже потрібна оптика. Прилади – це очі, вуха, броня це життя кожного бійця. Прийшов до нас батько нашого земляка Андрія, який несе службу у 72-ій мотострілковій бригаді. Хлопці дуже-дуже просять допомогти придбати тепловізор та прилад нічного бачення» [4].

У соціальній мережі Facebook ми крок за кроком простежуємо становлення і розвиток діяльності волонтера А. А. Радченко, яка 27 грудня 2014 р. описує військові прилади та військове спорядження, що його постійно відвозить в селище Піски Ясиноватського району Донецької області. Так, 28-ма одеська бригада отримала тоді прилади нічного бачення, військові біноклі та два потужних генератори на 3500кВт [8].

А волонтери із ГО «Рада громадської безпеки» у своєму звіті за березень – травень 2016 року зазначають, що 6 квітня вони відправили персональну посилку в батальйон «Азов» – бінокль, тактичні рукавички тощо, а 2 квітня цього ж року – відправили бійцю планшет, необхідний для виконання бойових завдань [2]. Набагато ширший спектр військових приладів ми виявляємо у звітах за 2014-2015 роки Благодійного фонду допомоги армії «Повернись живим»: тепловізор Pulsar XD 50S, тепловізор Pulsar HD 38S, автотепловізор 65 лінза, тепловізійний приціл Pulsar Apex XD38, коліматорний приціл BOM3 P1*42 з базою кріплення CQR type AK-v1gp black, монокуляр Arsenal 8x42 з компасом, рації Vertex VX231 з підсиленими акумуляторами, планшет Samsung Galaxy Tab 3 Lite 7.0 VE 8GB Black, захищений ноутбук 14.31. Terra Industry та акумулятори до них типу AA(LR6) Sanyo Eneloop 2000 mA [11].

Подаючи на своєму сайті аналіз діяльності волонтерських організацій, Міністерство інформаційної політики України наголошує на особливій специфіці роботи фонду «Повернись живим», яка полягає в безпосередніх прямих контактах із командним і особовим складом військових частин та в контролюванні достав-

ки вантажів від складу до солдат [1]. Але загалом діяльність волонтерів Благодійного фонду допомоги армії «Повернись живим» поширюється не лише на придбання спеціального військового обладнання (тепловізори, прилади нічного бачення, далекоміри, рації, снайперські приціли тощо), вони ще й упроваджують системні програмні рішення (напр., тактичний програмно-апаратний комплекс керування артилерійським вогнем ГС «АРТА», розрахунково-графічний комплекс «Броня» для танкових підрозділів), а також фонд проводить навчальні програми для саперів та інше. Такі проекти спрямовані на підвищення професійного рівня нашої армії, збереження життя військових і здатні реально впливати на хід бойових дій [11].

Подібний перелік засобів військового спорядження простежуємо і в діяльності об'єднання волонтерів «Народний тил», які також закуповують коліматорні та оптичні приціли, рації, ліхтарі, тактичні маски, тепловізори, навіть, сталю Сітку рабицю, щоб потім обмотувати нею приварені на БТР-и кронштейни (захист від гранатометів), але, на відміну від інших, вони додатково закуповують автомобілі-позашляховики та обладнані реанімобілі, про що розповідає на сторінках інтернет видання «Українська правда. Життя» один із засновників об'єднання Роман Синіцин. Спільно з іншими волонтерськими проектами об'єднання організовує виробництво розгрузок, підсумків, спальних мішків тощо. Наприклад, виробники приносять триточковий ремінь, тактичний ремінь або вогнегасник протестувати. Або, навчилися вже виготовляти дефіцитні кріплення – планку Піккатіні, і також просять протестувати. На автомат Калашникова без такого кріплення нічого не поставиш – ні приціл, ні ліхтарик, ні цілевказувач. Спочатку вони коштували 400 гривень, а зараз ціна доходить до тисячі. Але, нарешті, з'явилися волонтери, які просто налагодили їх виробництво [10].

Окремого дослідження заслуговує постійна фінансова та матеріальна допомога від фізичних та юридичних осіб із української діаспори, а також перекази із Європи, США, Канади, Південної Америки та Австралії. Отримані грошові внески одразу спрямовуються на закупівлю обмундирування, теплої форми та взуття, оптичних приладів, тепловізорів, планшетів, засобів зв'язку тощо [6].

Одним із актуальних засобів військового спорядження залишається і досі маскувальні сітки на танки та БТР-и та кікімори для українських снайперів. Багато волонтерів та волонтерських організацій активно підхопили процес плетіння сіток, про що ми можемо простежити, наприклад, у соціальній мережі Facebook. Так,

на своїй сторінці волонтер із київської громадської організації «Волонтерський рух Батальйон Сітка» Світлана Юсипенко повідомляє, що більше тисячі людей 22.08.2015, напередодні Дня незалежності взяли участь в плетінні сіток. В результаті, майже 500 кв метрів було сплетено за 7 годин, і одразу передано дві готові сітки в підрозділі 79-тої бригади, а через тиждень – ще десять сіток були передані у 81-ий аеромобільний батальйон... [12].

Переселенці зі Сходу, заручившись допомогою київських волонтерів, також долучились до процесу доброчинності. Під час огляду новин 30.10.2014, наприклад, на телеканалі з різноманітним програмним наповненням для чоловіків «2+2», спостерігаємо, як вони стали плести кікімори для снайперів, аби ті зникали з поля зору ворога. Лише за три тижні жінки виготовляють 20 маскувальних костюмів-кікімор і передають їх у зону АТО українським військовим. Фабричні костюми коштують 600-800 гривень. І їх колір, стверджують волонтери, геть не підходить до степової місцевості Сходу. Опісля першого подарунка українським солдатам надійшло сотні прохань зробити нові костюми. Жінки працюють зранку і до пізньої ночі, а на виготовлення одного костюма витрачають кілька днів і десять мішків, вартість одного мішка становить 5 гривень [3].

Доволі відчутною та незвичайною була акція одеської волонтерки Т. А. Скапровської та створеної нею групи небайдужих «Сотні Далії Северин». Учасники цієї групи навіть придумали емоційно насичену назву – «Шкарпетки перемоги». Вони просили людей приносити шкарпетки лише з натуральної матерії, бажано темного кольору, до яких волонтери приточували свої записки: «Мужній воїн! Нехай тебе бережуть наші шкарпетки», «Любий захисник, я пишаюсь твоїм героїзмом». І таких записок «Сотня Далії Северин» уже відправила більше 180 тисяч» [7, с. 208]. Усі записки були написані вручну та розмальовані різними аплікаціями та малюнками, що мало за мету підбадьорити бійців на передовій. У наданому автором статті інтерв'ю волонтерка Т. А. Скапровська свідчить, що були поодинокі випадки після відступу наших частин, коли сепаратистам потрапляли на очі ці шкарпетки із записками. «Їх це так бісило. Вони телефонували з такими погрозами. Розказували, як вони захоплять Одесу, як вони мене першою будуть показово вішати, вбивати, розривати. Ці погрози були постійні, потім, майже відразу, закидали коктейлями Молотова вікна нашого офісу» [7, с. 208].

Чималу роль у психології бійців відіграють протонародна вимова та військовий лексикон спеціальної термінології. На цю тему вже іс-

нують окремі науково-популярні розвідки. Так, зокрема, словничок такого військового сленгу зробила спробу дослідити та укласти Карина Бевзюк, учениця гімназії в смт Ріпки. Свою роботу вона успішно захистила в Малій академії наук. А вже згодом волонтери надрукували календар з такими словами-новотворами, а гроші від реалізації продукції були витрачені на допомогу армії. Наведемо декілька зразків таких виразів:

балабаси – волонтерські смаколики,
мультик – універсальне камуфляжне забарвлення,
нора – бліндаж [9].

Інформаційне агентство Міністерства оборони України «АрміяINFORM», що постійно подає ексклюзивні коментарі, аналітику, оперативну інформацію, інтерв'ю та фоторепортажі з місця подій, також долучилося до такої роботи. Його співробітники зібрали Мінісловник військового сленгу, до якого увійшли нові фронтіві вирази і традиції шифрування телефонних переговорів:

«Дашка» – 12,7-мм стінковий кулемет Дегтярєва-Шпагіна (ДШК),
«Ксюша» – протитанкова гармата або автомат АКСУ,
«Наташка» – вантажний «Урал»,
«Сапог» – танковий противотанковий гранатомет СПГ-9,
«Муха» – ручний протитанковий гранатомет,
«Глаза, ночнік» – прилад нічного бачення,
«Бобри» – інженерний підрозділ (постійно в дії, не сидять на місці, а щось будують)
«Єноти» – десантники (вони такі ж смугасті) тощо [5].

Отже, військове волонтерство яскраво продемонструвало здатність українського народу до швидкої самоорганізації населення в екстремальних умовах життя. Ми розглянули процес забезпечення наших захисників військовими приладами та військовим спорядженням завдяки невтомній праці волонтерів.

Джерела та література:

1. Волонтерські організації. Міністерство інформаційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/content/volonterski-organizacii.html>
2. Звіт ГО «Рада громадської безпеки» за березень – травень 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rgb-ua.com/zvity/zvit-rgb-zaberezen-traven-2016-r>
3. Кікімори та сітки для солдатів плетуть волонтери по всій країні. – 30.10.2014./ ТК «2+2» (відео) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2plus2.ua/spetskor/kikimori-ta-sitki-dlya-soldat-pletut-volonteri-po-vsiy-krayini-389007.html>
4. Координаційний центр волонтерів Олександрії. Архіви рубрики «Допомога військовим». – 01.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helparmy.com.ua/action>
5. Мінісловник військового сленгу: «муха», «покемон», «улітка» / АрміяINFORM – інформаційне агентство Міністерства оборони України. 20.08.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/about-us/>

6. «Народный тыл» – для украинской армии. – 02.08.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sensor.net.ua/resonance/296398/narodnyy_tyl_dlya_ukrainskoyi_armii_ii_bezumnyy_den_odnoyi_volonterskoyi_brigady
7. Перегінчук Т.М. Волонтерська допомога та харчування військових (2014 – 2017 рр.) // Вісник аграрної історії. – Вип. 29-30. – К., 2019. – С. 208.
8. Радченко Аліна. Пески. - 27 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/alina.podolyanka>.
9. Словник новітнього воєнного сленгу зібрала десятикласниця з Ріпкинської гімназії. – 16.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cn.suspilne.media/news/13973>
10. Титиш Галина. Воїни добра. Роман Сініцин. Українська правда. Життя. – 30.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/volunteers/2014/10/30/182940/>
11. Що ми робимо. Благодійний фонд допомоги армії «Поверніть живим». Звіти: 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.savelife.in.ua/about.html>
12. Юсипенко Світлана. Маскувальна сітка для Армії руками волонтерів. – 22.08.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.facebook.com>

УДК 359:355.244.1 (477)

Ігор Підпригора (м. Київ)

СУТНІСТЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Метою роботи було з'ясування особливостей гібридної війни в розрізі їхнього можливого впливу на інформаційно-пропагандистське забезпечення у Військово-Морських Силах Збройних Сил України в 1992-2014 роках. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні історичного, системного, цивілізаційного, конфліктологічного, інформаційного підходів та загальнонаукових методів [1].

Встановлено, що особливістю гібридної війни є перетворення на зброю традиційно невоєнних засобів впливу та поєднання чи взаємне проникнення їх з суто воєнними засобами. Важливою складовою гібридної війни є протистояння в інформаційній сфері у вигляді інформаційних та психологічних операцій. Це дало підстави стверджувати про проведення РФ в період 1992-2014 рр. «гібридної війни» проти України, яка безпосередньо торкнулася українських Військово-Морських Сил. Зроблені теоретичні узагальнення сприятимуть кращому розумінню чинників впливу на інформаційно-пропагандистське забезпечення у Військово-Морських Силах Збройних Сил України.

Ключові слова: гібридна війна, російсько-українська війна, інформаційні операції, психологічні операції.

Вступ. Після агресії РФ проти України та окупації нею Криму набув широкого поширення термін «гібридна війна», з яким сьогодні пов'язують саме російсько-українську війну. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних вчених дає підстави стверджувати, що гібридна війна певним чином відрізняється від класичних збройних конфліктів через особливе поєднання невоєнних і воєнних засобів протистояння [2-11].

Тому автор визначив собі за мету дослідження особливостей гібридної війни як можливого чинника впливу на інформаційно-пропагандистське забезпечення у Військово-Морських Силах Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Класичною філософією війни завдяки своїй універсальності стала теорія Карла фон Клаузевіца. Вона найбільш яскраво розкрила природу війн та їх складові. Ключовим в цій теорії, на нашу думку, є визначення «Війна – це акт насильства, мета якого примусити супротивника виконати нашу волю» [13]. Вершину досліджень Клаузевіца складають його висновки про зв'язок політики з насильницькими засобами. В цих поло-

женнях та висновках підкреслюється, що війна є не самостійним актом, а частиною суспільних відносин і головним чином політики. Війна залежить від політичних відносин, завжди витікає з політичного становища і викликається політичними мотивами. Політика має вирішальне значення для встановлення масштабів війни, для вибору способів ведення воєнних дій, впливає на інтенсивність збройної боротьби та засоби досягнення перемоги. Однак результати війни залежать не від політики, а саме від результатів збройної боротьби.

Завдяки теорії Клаузевіца найбільш яскраво розкривається природа двох світових воєн та частково локальних конфліктів другої половини ХХ століття. Однак в нових умовах протистояння, характерних для другої половини ХХ – початку ХХІ століття, традиційні війни як військове зіткнення двох держав або блоків з певними політичними цілями, почали відходити в минуле. Результат війни перестав залежати від результатів збройної боротьби, а в більшій мірі залежав від невоєнних засобів (зокрема політики). Підтвердженням цьому є погляди на природу війни Реймона Арона, що зародилися в епоху «холодної війни». Якщо за Клаузевіцем війна є продовженням політики іншими засобами, то за Ароном в нових умовах вже політика стала продовженням війни іншими засобами. Але ці дві думки в цілому тотожні, оскільки вказують на поєднання насильницьких і не насильницьких засобів для досягнення цілей війни. Для часів «холодної війни» характерними були стратегічне залякування, ідеологічне протистояння, підривна діяльність (застосування недержавних чи квазімілітарних збройних угруповань) [13].

Американський теоретик стратегії стримування часів «холодної війни» Дж.Кеннан висунув концепцію політичної війни, сутністю якої було застосування усіх невоєнних засобів, які є у розпорядженні держави, для досягнення національних цілей [5, с.28].

Особливого значення посіла підривна діяльність. Фактично після ІІ світової війни держави практично стали втрачати монопольне право на ведення війни збройними засобами У збройних конфліктах другої половини ХХ століття успішно діяли «армії без держав», а та-

кож різного роду терористичні та екстремістські організації, поступово формуючи новий (вже гібридний) чинник ведення війн майбутнього – квазімілітарний. Характерним стало застосування підривної діяльності екстремістами і різного роду терористичними організаціями для досягнення своїх цілей у боротьбі з більш потужними противниками – державами. На нашу думку, саме тероризм як різновид підривної діяльності став тим асиметричним чинником, який дозволив невеликим мобільним терористичним організаціям завдавати відчутних ударів (як фізичних, так і іміджевих) більш сильним супротивникам, таким як СРСР, США чи Ізраїль. З'явилися теорії асиметричної, терористичної, кримінальної, заколот-війни [5, с.26].

Нову сферу протистояння – інформаційну, окреслила теорія «інформаційного суспільства» Елвіна Тоффлера. Вирішальною умовою переваги держави у збройній боротьбі стала інформаційна війна. Були розроблені й апробовані на практиці теорії інформаційно-технічних (мережоцентричних) та інформаційно-психологічних війн. В західних державах ці концепції на початку 1990-х років ХХ століття лягли в основу доктрин ведення війни [14, с. 212-214]. Теорія зіткнення цивілізацій Самуеля Гантінгтона вказала на можливість виникнення цивілізаційних (ціннісних, смислових) конфліктів, джерелом є боротьба різних ідентичностей [15].

Отже, теорії політичної війни, інформаційного суспільства та зіткнення цивілізацій окреслили нові погляди на війну. В сучасній війні діапазон ненасильницьких засобів має тенденцію до збільшення. Тому перетворення на зброю традиційно невоєнних засобів та їх поєднання чи взаємне проникнення з суто воєнними засобами є ключовим для визначення сутності гібридної війни.

Вважаємо, що саме переважання невоєнних засобів боротьби зумовили зародження теорії «гібридної війни». Адже з часів закінчення «холодної війни» та блокового протистояння суто військові чинники втратили свою першорядну значущість, поступаючи, з одного боку, економічним та політико-соціальним (інформаційним, психологічним, соціальним) вимірам, а з іншого – суміжними із суто військовими складовим (квазімілітарними).

Зазначимо, що на сьогоднішній день відсутнє єдине тлумачення поняття «гібридна війна». Осмисленням природи та сутності війн нового типу займалися як вітчизняні вчені, так і закордонні спеціалісти.

Військовий аналітик Ф.Гоффман, теоретик концепції гібридної війни, який увів цей термін до широкого обігу, виходив з тези про наявність

спадковості у війнах всіх часів, на основі якої спробував сформулювати нові узагальнені характеристики конфліктів сучасності. На його думку, з часом посилюється тенденція до взаємного проникнення і взаємопосилення різних аспектів війни – суто воєнних і невоєнних (політичних, економічних, соціальних, психологічних, інформаційних), стирається чітка межа між державними та недержавними учасниками конфліктів, а також їх неоднаковими збройними потенціалами. [11].

На думку В.Горбуліна, гібридна війна – це поєднання в діях держави-агресора мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних засобів, ядерного шантажу для досягнення власних політичних цілей. При цьому вчений зазначає, що гібридна війна не є формою бойових дій, а новим видом глобального протистояння, який прийшов на зміну «холодної війни» в умовах зміни політичного світоустрою [5, с.15-16].

Український політолог Є.Магда гібридну війну розуміє як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний з військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Перетворення на зброю (weaponization) відбувається не тільки в медійній сфері. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка наносить ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни. В концептуальному плані гібридна війна за поглядами Є.Магда - це прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом застосування комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права. Російсько-грузинська війна, анексія Криму і збройний конфлікт на Донбасі демонструють, що гібридна війна пов'язана не стільки з окупацією території противника, скільки з прагненням підірвати його структуру управління зсередини, зруйнувати інфраструктуру, придушити волю до опору [16, с.4-5].

Досвід ще одного українця Євгенія Дикого вказує на постійне поєднання військових і невійськових засобів, що ставить і перед армією, і перед службами безпеки нетипові для них політичні завдання. Одним з головних уроків, які українці витягли з російської агресії, є те, що відбити її можна тільки спільними зусиллями всього суспільства, причому військовим, поліції, спецслужб, журналістам і громадським

активістам необхідно діяти скоординовано і синхронно. Тільки така взаємодія дає шанс на перемогу над противником, який в «традиційному» військовому відношенні значно сильніший за рахунок матеріальних ресурсів і чисельності армії [17, с. 11-14].

Характер гібридної війни розкривається в поглядах вищого військово-політичного керівництва Російської Федерації. Голова Генерального штабу РФ генерал Валерій Герасимов писав на початку 2013 року: «Збройні конфлікти, в тому числі ті, які пов'язані із так званими кольоровими революціями, показали, що процвітаюча держава протягом декількох місяців або навіть днів може перетворитися на сумний збройний конфлікт, поринаючи в хаос, гуманітарну катастрофу та громадянську війну. Самі правила війни істотно змінилися. Використання невійськових методів для досягнення політичних і стратегічних цілей в деяких випадках виявляється набагато продуктивнішим, ніж застосування сили...» [10].

Для розуміння сутності гібридної війни важливою є думка колишнього радника НАТО, генерал-майора у відставці Франка ван Каппена, що «гібридна війна – це змішування класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань. Держава, яка веде гібридну війну, підтримує відносини з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, зв'язок із якими повністю заперечується. Ці виконавці можуть здійснювати такі речі, які сама держава здійснювати не може, тому що будь-яка держава зобов'язана слідувати конвенціям про закони сухопутної війни, домовленостям з іншими державами. Усю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань» [7].

В інформаційно-психологічному вимірі гібридна війна є війною консцієнтальною (війною за свідомість). Терміни «консцієнтальна війна» та «консцієнтальна зброя» увів в ужиток Юрій Громико – російський фахівець з теорії свідомості, директор Інституту випереджаючих досліджень імені Е. Л. Шіфферса. Суть війни полягає в тому, що в результаті інформаційно-пропагандистських впливів у людини руйнують саму здатність робити вибір та самовизначатися. У результаті консцієнтальної війни певні типи свідомості мають бути знищені, перестати існувати. А носії цих типів навпаки можуть бути збережені, якщо вони відмовляться від форм свідомості [18].

Ще однією інформаційно-психологічною особливістю гібридної війни є створення паралельних реальностей для різних категорій громадян завдяки застосуванню інформаційної блокади та інформаційного вакууму [5, с.57, 273; 29]. Це, на нашу думку, найбільш яскраво

проявилось під час анексії Криму, коли українські військові перебували в реальності війни, в той час як цивільне населення півострова жило мирним життям, а українське суспільство лише усвідомлювало необхідність мобілізуватися [19]. Тут слід відзначити переплітання чи взаємне проникнення інформаційно-психологічного та соціального факторів гібридної війни.

Власне соціальна особливість війни виявляється у застосуванні керованого хаосу – попереднього конструювання, планування та організації протестних акцій, в яких приймає участь місцеве населення, яке фактично є «м'якою» зброєю в руках агресора. Мова йде про масові процеси, коли до політичних антиурядових виступів залучаються певні прошарки місцевого населення. В першу чергу стимулюється «п'ята колона» з числа місцевої еліти, бізнесменів, політичних діячів і рухів, які мають вплив на громадську думку в районі бойових дій [20]. Економічна особливість гібридної війни полягає в обмеженні поставок певних товарів та економічний шантаж. Яскравим прикладом є «газові війни» Російської Федерації проти України та Білорусі. Іншим прикладом є дестабілізація і керований хаос в конкурентних російським сировинних регіонах світу, перш за все на Близькому Сході, що зумовлює ріст цін на енергоносії та збільшення обсягів їх імпорту зі стабільної Росії. Високі ціни на сировину (особливо енергоресурси) означають послаблення економіки країн Європейського Союзу, який перебуває в залежності від російських поставок [21, с.7-8].

Особливості застосування збройних сил у гібридній війні висвітлює концепція «війни трьох кварталів». Її суть полягає в тому, що сучасний військовий має бути готовим до того, аби в одному кварталі вести загальновійськовий бій, у другому здійснювати поліцейські функції, а в третьому – виконувати гуманітарні місії. В розрізі цього дії «зелених/ввічливих чоловічків» у Криму навесні 2014 року в своїй основі можна звести саме до цієї моделі, однак не в просторовому, а часовому, до того ж зворотньому її вимірі. З'явившись в якості виконавців квазігуманітарної місії (забезпечення прав російськомовного населення), вони поступово перейшли до виконання функцій квазіполіцейських (забезпечення проведення «референдуму»), а потім – і квазімілітарних (силове нав'язування виконання результатів «референдуму») [22].

Висновки. Отже, виходячи з наведеного вище вважаємо, що особливістю гібридної війни є перетворення на зброю традиційно невоєнних засобів впливу та поєднання чи взаємне проникнення їх з суто воєнними засобами. Важливою складовою гібридної війни є протистояння

в інформаційній сфері у вигляді інформаційних та психологічних операцій.

Впродовж 1992-2014 років Росія і Україна перебували в стані латентного цивілізаційного конфлікту [4; 23], який в певні періоди (у 1992-1993, 2003 та 2014 рр.) міг перерости у відкрите збройне протистояння. Характерним для цього конфлікту було широке застосування РФ проти України для досягнення своїх цілей усієї сукупності наявних у неї невоєнних засобів (політичних, економічних, інформаційних, культурних, релігійних). Це дає підстави стверджувати про проведення нею в період 1992-2014 рр. «гібридної війни» проти України. В районах дислокації ВМС ЗС України (Криму та Одеській області) з боку РФ ця війна проводилася у вигляді інформаційних і психологічних операцій, що доцільно вважати чинником впливу на інформаційно-пропагандистське забезпечення у ВМС ЗС України.

Джерела та література:

1. Підпригора І. І. Інформаційно-пропагандистське забезпечення у Військово-Морських Силах Збройних Сил України (1992 – 2014 рр.): методологія дослідження. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (28 лютого 2019 року). Суми: ФОП Цюма С.П. 2019. 224 с. С.204-206. Режим доступу: <http://dspace.ineu.edu.ua/bitstream/316497/33157/1/%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202019.pdf>.
2. Певцов Г. В. Інформаційно-психологічна боротьба у воєнній сфері: монографія. Харків: Вид. Рожко С. Г. 2017. 276 с.
3. Гулай В. В. Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни як складової «гібридної війни» Російської Федерації проти України. Військово-науковий вісник. 2016. Вип. 25. С. 233-244. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2016_25_19.
4. Горбулін В. П. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. К.: НІСД, 2015. 132 с.
5. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. К.: НІСД, 2017. 496 с.
6. Сегеда С.П., Шевчук В.П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. Наука і оборона, 2019. № 1. С.31-35.
7. Ван Каппен Ф. Інтерв'ю на «Радіо Свобода». Режим доступу: <http://svoboda.org/content/article/25362031.html/>.
8. Gates R. M. A Balanced Strategy. Foreign Affairs. 2009. No. 1. Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/issues/2009/88/1>.
9. Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory: Monograph. USA, 2009. Режим доступу: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a513663.pdf>.
10. Герасимов В. Ценность науки в предвидении // ВПК, № 8 (476) за 27 февраля 2013 года. Режим доступу: <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>.
11. Hoffman, Frank G. «Hybrid Warfare and Challenges.» Joint Force Quarterly (JFQ), Issue 52, Forth Quarter 2009, pp. 34–39. <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>.
12. Клаузевиц К. фон. О войне. М.:Мидгард, 2007. 864 стр. Режим доступу: http://hrigui.usoz.ru/_ld/0/9_2Aw.pdf.
13. Арон Р. Мир і війна між націями. К.: МП "Юніверс", 2000. 688 с.
14. Тоффлер Э. Война и антивойна: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века. М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. 412 с.
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. 603 с.
16. Магда Е. В. Гибридная война: выжить и победить. Х.: Виват, 2015. 320 с.
17. Дижий Е. Гибридная война России: опыт Украины для стран Балтии. Литовская военная академия им. генерала Йонаса Жямайтиса. Вильнюс. 2016. 85 с.
18. Консциентальное оружие и консциентальные войны. Лекция Юрия Громыко. Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий.

19. Підпригора І. Весна 14. К.: ЦП "Компринт". 2017. 96 с.
20. Руццено І.П. Війна і соціологія. Оборонний вісник, 2014. №7. С.28-32.
21. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Фрагменты исследования Центра глобалистики "Стратегия XXI" в рамках проекта "Антарес". Киев. 2016. 61 с.
22. Полтораков О. Гібридна війна в контексті асиметричного світоустрою / Збірник наукових праць "Гілея: науковий вісник" випуск 100. С.258-260. Режим доступу: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=122>.
23. Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.

УДК 359:355.244.1 (477)

Ігор Підпригора (м. Київ)

Сергій Соколюк (м. Київ)

ІНФОРМАЦІЙНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В РАЙОНАХ ДИСЛОКАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В 1992-2014 РОКАХ

Анотація. Метою роботи було з'ясування характеру діяльності Російської Федерації в районах дислокації Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі ВМС ЗС України). Встановлено, що діяльність РФ в районах дислокації ВМС ЗС України впродовж 1992-2014 рр. мала усі ознаки інформаційних і психологічних операцій та безпосередньо впливала на процес створення й розвитку інформаційно-пропагандистського забезпечення у ВМС ЗС України. Метою цих операцій була дестабілізація суспільно-політичної обстановки в районах дислокації ВМС ЗС України та створення сприятливих умов для застосування військ. Об'єктами впливу стали особовий склад ВМС ЗС України та місцеве населення. Інформаційні та психологічні операції РФ були складовою гібридної війни проти України, яка велася впродовж усього досліджуваного періоду й переросла в активну фазу в лютому-березні 2014 р.

Дослідження інформаційних і психологічних операцій як чинника впливу на інформаційно-пропагандистського забезпечення у ВМС ЗС України (зокрема їх спрямованості і наслідків) та врахування історичного досвіду сприятиме розвитку системи інформаційної роботи в умовах російсько-української війни, що й обумовлює актуальність даної доповіді.

Ключові слова: інформаційні операції, психологічні операції, інформаційно-пропагандистське забезпечення, Військово-Морські Сили Збройних Сил України, гібридна війна, російсько-українська війна.

Після проголошення Україною незалежності та з початком створення нею власних ВМС в районах дислокації склалася надзвичайно напружена обстановка, яка впродовж тривалого періоду (1992 – 2014 рр.) формувалася переважно під впливом різних за характером і напрямками дій Російської Федерації, і безпосередньо впливала на процес створення й розвитку інформаційно-пропагандистського забезпечення у ВМС ЗС України. Ця діяльність розпочалася у вересні 1991 р. шляхом створення і підтримки проросійських політичних сил, а також цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на командування і особовий склад Чорноморського флоту з метою недопущення його переходу до Збройних Сил України. За свідченнями В.Безкоровайного, 17 вересня 1991 року на військовій раді флоту офіцерам ЧФ було окреслено майбутні ро-

сійські перспективи, що призвело до розшарування особового складу на «українців» та «росіян» [1].

Період 1991-1993 років характеризується намаганням РФ підпорядкувати собі увесь ЧФ колишнього СРСР і не допустити створення на його базі ВМС України. Для цього керівництво РФ пішло на відкриту політичну конфронтацію з Україною (так звану «війну указів»). Також було здійснено безпосередній вплив проросійського командування ВМФ СНД на тодішнього командуючого ЧФ адмірала І. Касатонова [1, 2]. Фактично з 3 по 9 січня 1992 року ЧФ перебував в підпорядкуванні України [3]. Однак відсутність особистої роботи керівництва України з командуючим ЧФ і активна робота з ним керівництва РФ призвели до того, що вже 10 січня 1992 року І.Касатонов зайняв проросійську позицію, заборонив складання присяги на вірність Україні та будь-яку інформаційну роботу в цьому напрямку.

В подальшому зусилля РФ спрямовувалися на протидію складання особовим складом військових частинах і кораблів ЧФ присяги на вірність народу України шляхом дезінформації, залякування особового складу і адміністративного тиску з боку командування ЧФ, а місцями прямого застосування військової сили [2]. Базування ЧФ було використано РФ як платформу для дестабілізації суспільно-політичної обстановки в районах дислокації ВМС ЗС України. Зокрема вже в середині січня 1992 року в Севастополі пройшли мітинги з вимогою надання Криму незалежності, підпорядкування ЧФ спільному командуванню СНД та з закликами до військових моряків не приймати присягу на вірність Україні. До цих заходів за вказівкою командування ЧФ було долучено військово-вослужбовців флоту [4, с.34-35].

Діяльність російських політичних та громадських діячів спрямовувалася на дестабілізацію суспільно-політичної обстановки в районах дислокації ВМС ЗС України та здійснення інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЧФ. Зокрема, саме після приїзду О.Руцького 3 квітня 1992 року на півострові активізувався процес підготовки референдуму щодо статусу Криму [4, с.35-36, 41-43]. В Криму активно діяли проросійські політичні сили, які

координували свою діяльність з командуванням ЧФ (зокрема через прес-центр флоту) та підтримували зв'язки з проросійськими парамілітарними організаціями (зокрема донськими та кубанськими козаками) [4, с.89].

Також базування ЧФ використовувалося РФ для ведення розвідувальної діяльності проти ВМС України, яка розпочалася в квітні-травні 1992 року [4, с.253]. Розвідувальні структури ЧФ слугували прикриттям для діяльності представників ГРУ РФ в Криму. З початком розподілу ЧФ і поширенням сепаратистських настроїв в Криму ГРУ здійснювало на півострові спеціальну пропаганду, зокрема в штати деяких кримських газет вводилися фахівці спецпропаганди ГРУ, після чого матеріали газет починали носити антиукраїнську спрямованість [4, с.255-256]. Крім того, з метою розпалу міжетнічної ворожнечі та створення масових безпорядків російські спецслужби організували провокації стосовно кримськотатарського населення [4, с.257-259].

Після створення ВМС України зусилля РФ зосередилися на затягуванні переговорного процесу щодо розподілу ЧФ з метою продовження його перебування в Криму й зниження майбутнього потенціалу ВМС ЗС України. Одночасно продовжувався прямий морально-психологічний тиск на військовослужбовців ВМС ЗС України (затримання і побиття військовослужбовців російськими патрулями, напади на військові частини з застосуванням зброї).

З 1993 року з метою створення сприятливих для себе умов в питанні розподілу ЧФ РФ починає чинити економічний тиск на Україну через борги за газ [5, с.116-117]. Завданню Україні економічних збитків сприяла й відмова командування ЧФ в виділенні ескорту для супроводження суден Дунайського пароплавства до колишньої Югославії, внаслідок чого з жовтня 1993 року Україна була вимушена припинити рейси торгових суден в цей регіон [4, с.182-183]. В умовах економічного тиску на Україну негативний вплив на морально-психологічний стан особового складу ВМС України мало підвищення РФ в односторонньому порядку грошового забезпечення військовослужбовцям ЧФ у 1993 році та розподіл побудованого в Севастополі житла виключно серед військовослужбовців ЧФ.

Зниженню військово-морського потенціалу України в майбутньому сприяло здійснення командуванням ЧФ в односторонньому порядку без погодження з Міністерством оборони України передачі до складу ВМФ РФ окремих кораблів, підрозділів чи матеріальних засобів [4, с.141]. З метою недопущення переходу військових частин ЧФ до складу ВМС ЗС України, прийняття особовим складом присяги на

вірність народу України командування ЧФ вдавалося до проведення демонстраційних дій чи до прямого застосування військ. Також дії командування ЧФ спрямовувалися на підлив довіри місцевого населення до українських ВМС [4, с.182-183].

В період 1994-1997 років дії РФ спрямовувалися на дестабілізацію суспільно-політичної обстановки в районах дислокації ВМС ЗС України, підтримку проросійських сил з метою зміни статусу Автономної Республіки Крим, затягування процесу розподілу ЧФ, недопущення переходу військовослужбовців ЧФ до складу ВМСУ, зниження майбутнього потенціалу ВМСУ, проведення розвідувальної діяльності, підлив міжнародного авторитету України як морської держави.

РФ всіляко стримувала процес розподілу ЧФ з метою пролонгації його перебування в Криму і відтермінування початку плати за оренду, при цьому розформовуючи військові частини й активно розпродаючи землі та майно. Кораблі, які планувалися до передачі ВМС, активно експлуатувалися понад встановлені норми та в подальшому відправлялися на ремонтні заводи, де через відсутність коштів та запасних частин простоювали й розграбовувалися. Комплектування цих кораблів екіпажами здійснювалося за залишковим принципом і переважно особовим складом з низьким рівнем професійних якостей [4, с.209-213].

Діяльність командування ЧФ (в тому числі агітаційна і пропагандистська робота серед особового складу ЧФ та цивільного населення) фактично сприяла приходу до влади в Криму в 1994 році проросійських сил на чолі з Ю.Мешковим.

Підлив авторитету України як морської держави, довіри до неї міжнародного співтовариства, зниження потенціалу українських ВМС здійснювався шляхом руйнування системи навігаційного забезпечення судноплавства у Чорному морі, руйнування берегової інфраструктури ЧФ поза межами Криму та несанкціонованої передислокації кораблів і частин ЧФ на територію РФ [4, с.184-185]. Також Україна могла стати заручником агресивної російської політики і бути втягнутою в конфлікт з третьою стороною через залучення на початку 1995 року підрозділів морської піхоти ЧФ до бойових дій на території Чечні. Крім того, у 1997 р. РФ було апробовано технологію перешкоджання проведенню на території Криму міжнародних навчань за участю ВМС України шляхом організації протестних акцій проросійських політичних сил та місцевого населення.

Після початку участі ВМС у програмі ПЗМ у 1994 році значно активізувалася розвідувальна діяльність ЧФ проти України [4, с.253].

Домінування в інформаційному просторі районів дислокації ВМС ЗС України російськомовних і проросійськи спрямованих засобів масової інформації сприяло підтримці та поширенню проросійських настроїв [4, с.223-228]. У 1995 році між двома флотами почали заострюватися ціннісні й ідеологічні протиріччя. Знаковою стала заява командування ЧФ напередодні святкування 50-ї річниці Перемоги, що військовослужбовці, які прийняли присягу на вірність українському народові, не мають морального права віддавати військовій почесній загиблим у війні 1941-1945 років [4, с.237].

Затягування процесу розподілу ЧФ ускладнювало економічну обстановку й створювало соціальну напругу серед цивільного населення. До того ж з 1997 р. РФ посилювала економічний тиск на Україну [4, с.287, 292-293-183].

В період 1998-2005 років діяльність РФ спрямовувалася на утримання домінування в інформаційній сфері України та районів дислокації ВМС ЗС України. Цей період відзначився налагодженням двосторонніх відносин в питаннях військово-морського співробітництва після розподілу ЧФ. Починаючи з 1997 р. проводилися українсько-російські військово-морські навчання «Фарватер миру». Також з 1998 по 2005 р. ЧФ РФ разом з ВМС ЗС України постійно брав участь в навчаннях «Сі Бриз» [6, с.46].

Не дивлячись на потепління двосторонніх відносин, восени 2003 р. між Україною та Російською Федерацією виник конфлікт навколо острова Тузла, що міг перерости у збройне протистояння. Впродовж 20 вересня – 23 жовтня 2003 року РФ було здійснено спробу порушити державний кордон з Україною в Керченській протоці, проведено військові навчання на полігонах Криму і Таманського півострова з відпрацюванням питань висадки морських десантів, розпочато зосередження військ на Таманському півострові, здійснено спробу блокування Керченського порту кораблями ЧФ РФ з Новоросійської військово-морської бази. Вказані дії супроводжувалося інформаційною підтримкою з боку російських політиків та дестабілізацією суспільно-політичної обстановки в Криму проросійськими силами, зокрема проведенням мітингів біля будівель органів державної влади. Однак інформаційні заходи були недостатньо ефективними і не здійснили відчутного впливу на місцеве населення та військовослужбовців ВМС ЗС України (зокрема блокування військових частин ВМС ЗС України місцевим населенням не здійснювалося, а с особовий склад не опирався виконанню наказів щодо підготовки військових частин до застосування).

Також в цей період з боку РФ продовжував чинитися економічний тиск на Україну з метою

встановлення контролю над її газотранспортною системою та недопущення енергетичної незалежності України [5, с.118; 7, с.33-46].

Таким чином, діяльність РФ в районах дислокації ВМС ЗС України під час російсько-українського конфлікту навколо о.Тузла характеризувалася поєднанням воєнних, інформаційних, психологічних та економічних заходів. Перевага РФ в інформаційному полі районів дислокації ВМС та підтримка проросійських сил були складовими частинами операції з захоплення РФ частини України.

Помаранчева революція та поразка на президентських виборах у 2004 році В. Януковича, проголошення Україною курсу на вступ до НАТО, порушення Україною питань щодо умов оренди баз Чорноморського флоту РФ в Криму, намагання України встановити контроль за діяльністю та переміщенням кораблів і частин ЧФ у зв'язку з його застосуванням під час війни з Грузією у серпні 2008 року, вимога України щодо дотримання екологічних стандартів з боку ЧФ у місцях базування стали причинами посилення впливу РФ на райони дислокації ВМС ЗС України в 2004-2012 рр. [8, с.223-238]. На фоні зближення України з НАТО та погіршення українсько-російських дипломатичних відносин діяльність РФ спрямовувалася на зміцнення свого домінування в інформаційному полі України та безпосередньо Кримського півострова [9, 10]. У цей період РФ проводила активну діяльність із закріплення в українському інформаційному просторі вигідних смислів, що мали підготувати цільові аудиторії до подальшої збройної агресії, або ж стимулювати перехід певної частини населення на свою сторону супротивника під час активної фази протиборства» [11]. Характерним було використання тези про цивілізаційний розкол України по лінії «Схід-Захід», критичні коментарі щодо євроатлантичної інтеграції, висвітлення помилок «помаранчевої влади», тотальної дискредитації управлінського стилю та іміджу Президента України [12, с.387-388]. Повністю інтегрованою в загальну стратегію ліквідації української державності була російська культурна політика. Для ведення російської пропаганди в Україні широко використовуються не тільки засоби масової інформації, а й культурно-розважальна індустрія: кінематограф, шоу-бізнес, начебто неполітичні, «культурні» програми телебачення і радіомовлення, Інтернет тощо. Російська культурна експансія проти України здійснювалася свідомо і наполегливо, чому сприяла неефективність державної гуманітарної і культурної політики [13].

У результаті дестабілізації проросійськими силами в Криму обстановки навколо підготовки міжнародних навчань «Сі Бриз - 2006» було за-

вдано шкоди міжнародному іміджу України як держави, що не дотримується міжнародних договорів та зобов'язань. В подальшому Україна була змушена відмовитися від проведення цих навчань в Криму. Російська сторона з «політичних міркувань» участі у навчаннях у 2006 та 2007 роках не приймала [6, с.46].

Усвідомивши відсутність активної масової підтримки сепаратистських ідей, після подій навколо о.Тузла у 2003 р. Кремль зробив ставку на кримський криміналітет, який за підтримки проросійських політичних сил посилює свої позиції у владних структурах автономії. Дестабілізація суспільно-політичної обстановки в Криму здійснювалася також шляхом діяльності проросійських парамілітарних козацьких організацій. Козачі організації провокували сутички на етнополітичному ґрунті (наприклад сутички з активістами кримськотатарського руху в містах Судак, Бахчисарай, Феодосія, селищі Партеніт) [10, с.7].

В доповнення до інформаційно-психологічного тиску РФ посилює економічний тиск на Україну, зокрема з 1 по 4 січня 2006 року РФ припинила поставки Україні природного газу. З 1 січня 2009 року РФ призупинила, а з 6 січня повністю зупинила постачання газу в Україну. Синхронно із висуненням Україні нових вимог в енергетичній сфері, Кремль традиційно порушив і питання військово-політичні. Зокрема на початку квітня 2009 р., під час консультацій МЗС України та Росії щодо Чорноморського флоту, які відбувалися у Москві, Російська Федерація зажадала дозволу на додаткове розміщення в Криму підводних човнів, з чим не погоджувалася українська делегація. За результатами «газових війн» у 2009 р. Росія сформуєвала потужний інструмент тиску на Україну в енергетичній сфері та створила можливість для фінансового знекровлення її економіки [13].

Після обрання Президентом України В.Януковича діяльність РФ спрямовувалася на посилення домінування проросійських ЗМІ в інформаційному полі регіонів дислокації ВМС ЗС України. При цьому на фоні зниження політичної напруженості у відносинах двох держав РФ відійшла від стратегії прямого інформаційного тиску в українському інформаційному просторі та зменшила конфронтаційну риторіку стосовно України, що на думку вітчизняних фахівців являлося застосуванням більш гнучкої та небезпечної стратегії «смысловой війни» [12, с.387-388].

На фоні політичних поступок України в обмін на економічні вигоди – пролонгації перебування Чорноморського флоту РФ в Криму, проголошення Україною позаблокового статусу, – в інформаційному полі України (і особливо районів дислокації ВМС ЗС України) здійсню-

вався потужний російський державно-політичний і церковно-ідеологічний вплив з залученням представників РФ найвищого рівня. Очевидним наслідком такої діяльності стала думка жителів Криму про відсутність загроз Україні з боку Росії. При цьому більшість кримських респондентів були переконані, що для України існувала загроза з боку міжнародного тероризму (59%) і НАТО (51%) [14]. Дві третини (64,1%) жителів Криму (в Севастополі цей показник сягнув 90,3%) були впевнені, що угода про подовження перебування в Севастополі Чорноморського флоту Росії зміцнила безпеку на півострові [15]. Безпосередній смисловий вплив на особовий склад українських ВМС здійснювало відновлення проведення з 2010 р. двосторонніх навчань з ЧФ РФ, спільне відзначення знаменних дат і проведення парадів військ на території Криму.

Угодою між головою СБУ і директором ФСБ від 19 травня 2010 року було фактично легалізовано діяльність російських спецслужб в Україні й повернення їх до Криму [8, с.340].

Період 2013 - початку 2014 рр. відзначався повним домінуванням російського медійного продукту в українському інформаційному полі [5, с.73]. В інформаційному полі районів дислокації ВМС ЗС України частка російськомовного медіапродукту була переважаючою [16]. Задеклароване у 2012 році у Военній доктрині твердження про те, що збройна агресія проти України в середньостроковій перспективі є мало ймовірною, сприяло ідеологічному розгубленню та створювало почуття безпечності у населення держави та особового складу Збройних Сил. Позаблоковість та відмова від вступу України до НАТО, попри покращення на певний час політичних та економічних відносин з Російською Федерацією, не припинило формування образу українців як ворогів серед населення РФ. В Україні ж аналогічні процеси як адекватна відповідь на вороже ставлення сусідньої держави, не відбувалися. Несформованість образу ворога в свідомості військовослужбовців ВМС ЗС України в подальшому стала одним з негативних чинників і сприяла зрадництву певної частини військовослужбовців ВМС ЗС України [17].

В 2013 році фахівці відзначають посилення розвідувальної діяльності РФ в районах дислокації ВМС ЗС України [8, с.340]. Також на Україну здійснювався економічний тиск з боку РФ. Зокрема 14 серпня 2013 року РФ повністю блокувала український експорт на свою територію [7, с.33-36].

20 лютого 2014 року почалася окупація Кримського півострова збройними силами Російської Федерації. Введення військ на територію Криму відбувалося з дозволу вищих орга-

нів влади РФ під надуманим приводом захисту російськомовного населення. При цьому російські війська уникали відкритого збройного протистояння і були задіяні для блокування військових частин ВМС, їх ізоляції на території півострова. Одним з найважливіших завдань російських військ було захоплення органів влади та об'єктів інформаційної інфраструктури з метою інформаційного і психологічного тиску на населення Криму і особовий склад ВМС ЗС України. З реалізацією цього завдання інформаційна блокада стала головним інструментом здійснення потужного негативного інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад військових частин ВМС ЗС України. Об'єктами негативного інформаційно-психологічного впливу були в першу чергу особи, які приймають рішення – командири військових частин та офіцери, їх сім'ї, а також особовий склад та місцеве населення в районах дислокації. З огляду на перебування АР Крим під впливом російського інформаційного поля у певній частині українських військових було створено штучне уявлення про законність їх переходу на сторону РФ [17]. Ще одним напрямком інформаційно-психологічного впливу на українських військовослужбовців та їх командирів було зацікавлення їх високим грошовим забезпеченням та перспектива забезпечення житлом [18, с.300].

З метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в районах дислокації ВМС ЗС України російською стороною було застосовано підривні соціальні технології, що проявлялися в організації акцій з залученням місцевого населення та місцевих парамілітарних формувань, які здійснювали пікетування та блокування військових частин [19]. Також здійснювався опосередкований психологічний вплив через членів сімей військовослужбовців. В умовах окупації відбулося соціально-психологічне роз'єднання населення півострова через різне ставлення до подій і ослаблення соціально-психологічних зв'язків військовослужбовців з соціальними групами, що визначали суспільну думку і настрої в країні в цілому і в регіоні зокрема. Мала місце відсутність розуміння продовження опору військ з боку місцевої влади, що вже де-факто співпрацювала з окупантами, та частини місцевого населення.

Негативний інформаційно-психологічний вплив на особовий склад ВМС ЗС України з боку РФ призвів до значного зниження морально-психологічного стану військовослужбовців, їх дезорієнтації та переходу до збройних сил РФ. Про це зокрема свідчать результати оцінювання особового складу підрозділу, в якому автор проходив службу [20].

Діяльність в районах дислокації ВМС ЗС Укра-

їни (в тому числі в інформаційному полі) здійснювали й інші держави, зокрема США та Румунія. Однак, на думку вітчизняних фахівців, інформаційні зусилля Румунії спрямовувалися на дискредитацію України на міжнародній арені як держави, яка порушує права національних меншин, і не змогли забезпечити повне інформаційне домінування. Дії США та інших держав-членів НАТО були спрямовані на поглиблення співпраці з ВМС ЗС України й створення сприятливих умов для інтеграції ВМС ЗС України в структуру НАТО. Такі дії проводилися в рамках міжнародних домовленостей України і сприяли подальшому розвитку ВМС ЗС України. Вказану діяльність можна охарактеризувати як військові інформаційні операції з підтримки (Military information support operations, MISO) – особливий вид інформаційних операцій, які проводяться стосовно неворожих іноземних цільових аудиторій (зокрема стосовно союзників і нейтральних партнерів) для зміцнення партнерських відносин та вирішення широкого кола завдань (таких як стабілізаційні операції в районах ведення бойових дій, миротворчі й антипіратські операції, операції з надання гуманітарної допомоги, заходи міжнародного співробітництва у сфері безпеки) [21]. Вони сприяли розвитку ВМС ЗС України, а з початком російської агресії проти України у 2014 році мають тенденцію до посилення.

Висновки. Аналіз положень вітчизняних та зарубіжних нормативно-правових актів, поглядів та праць науковців і військових фахівців у сфері інформаційних і психологічних операцій дає підстави стверджувати, що діяльність РФ проти України в районах дислокації ВМС ЗС України впродовж 1992-2014 рр. носила усі ознаки цього виду операцій. Метою операцій була дестабілізація суспільно-політичної обстановки та створення сприятливих умов для застосування військ. Об'єктами впливу стали особовий склад ВМС ЗС України та місцеве населення. Інформаційні та психологічні операції РФ в районах дислокації ВМС ЗС України були головною складовою гібридної війни проти України, яка велася впродовж усього досліджуваного періоду й переросла в активну фазу в лютому-березні 2014 р. В свою чергу гібридна війна була складовою більш ширших за масштабами геостратегічної операції Російської Федерації з оволодіння акваторією Чорного й Азовського морів, стратегії ліквідації української державності та цивілізаційного конфлікту між Росією та Заходом [11, 22, 23, с.46-67].

Інформаційно-пропагандистське забезпечення у ВМС ЗС України в період 1992-2014 рр. спрямовувалося на формування, та підтримання морально-психологічного стану особового складу, недопущення чи зниження нега-

тивного інформаційно-психологічного впливу противника. Тому проведення РФ інформаційних і психологічних операцій в районах дислокації ВМС ЗС України було вагомим чинником негативного впливу на ІПЗ.

Джерела та література:

1. Безкорований В. Україна в пошуках свого морського менталітету. Воєнна історія, 2012. № 2(62). С.19-29.
2. Пляшечніков О. Часу на урочисті ритуали не було... Морська держава, 2012. №2. С.5-9
3. Лупаков Є. О. Ми випередили! Зауваги з приводу відродження Військово-Морських Сил України. Воєнна історія, 2012. № 2(62). С.12-18.
4. Савченко. Н. А. Анатомія необъявленної війни. К.: Українська перспектива, 1997. 344 с.
5. Магда Е. В. Гибридная война: выжить и победить. Х.: Виват, 2015. 320 с.
6. Шевченко В.О., Поспелов А.С. Національні інтереси України в контексті військово-політичної ситуації в Чорноморсько-Каспійському регіоні : аналітична доповідь. Одеса : Фенікс, 2011. 96 с.
7. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Фрагменты исследования Центра глобалистики "Стратегия XXI" в рамках проекта "Антарес". Киев. 2016. 61 с.
8. Гай-Нижник П. П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.
9. Про стан інформаційного простору Автономної Республіки Крим : Рішення Колегії Державного комітету телебачення і радіомовлення від 29.05.08. № 6/19. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=64968
10. Інформаційні виклики гібридній війні: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. За заг. ред. А. Баровської. К. : НІСД, 2016. 109 с.
11. Фурман І.І., Дузь-Крячченко О.П. Експансія Російської Федерації в Україні 1991-2014 рр. як складова загальної стратегії ліквідації української державності. Воєнно-історичний вісник. 2019. №4(34). С.46-67.
12. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибрані наукові праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.
13. Горбулін докладно проаналізував, як Росія роками готувалася до агресії проти України. Навіть масова культура - елемент війни. URL: https://texty.org.ua/fragments/65583/Gorbulin_dokladno_proanalizuvav_jak_Rosija_gotuvalasja-do-agresiji-proti-Ukraini
14. Проблеми безпеки Чорноморського регіону і Криму в оцінках експертів. Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. №4-5, 2011. С.20-26.
15. Ставлення жителів Криму до імовірних загроз та до питань, які мають значний конфліктний потенціал. Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. №4-5, 2011. С.28.
16. Егорова Л. Г., Чумичева М. А. Пространство печатных СМИ Крыма: концепция презентации. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 26 (65). 2013. № 3. С.110-119.
17. Куцька О. М. Причины, які призвели до "неактивності" військових частин Збройних Сил України в ході анексії Криму Російською Федерацією. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, 1-2 грудня 2016 р. К.: НУОУ, 2016. 161с. С.132-133.
18. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної» війни. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с. С.300.
19. Рущенко І.П. Війна і соціологія. Оборонний вісник, 2014. №7. С.28-32.
20. Підпригора І.І. Організація інформаційно-пропагандистського забезпечення підготовки і застосування 36 окремої бригади берегової оборони Військово-Морських Сил Збройних Сил України (за досвідом дій в ході анексії Автономної Республіки Крим та під час виконання завдань за призначенням після передислокації з тимчасово окупованої території). Анексія Автономної Республіки Крим та війна на Донбасі 2014–2015 рр. : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-історичної конференції, 23 вересня 2015 р. Національний військово-історичний музей України. К., 2015. 301 с. С.62-73.
21. Joint Publication 3-13.2. Military Information Support Operations. 07 January 2010 Incorporating Change 1 20 December 2011. URL: <https://jpsc.ndu.edu/>

Portals/72/Documents/JC2IOS/Additional_Reading/1C1_JP_3-13-2.pdf.
 22. Гай-Нижник П.П. Загострення навколо острова Коса Тузла 2003 р. як складова геостратегічної операції Російської Федерації щодо оволодіння акваторією Азовського моря та окупації-анексії Криму. URL: <http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc/2017doc.tuzla.php>.
 23. Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.

УДК 94

Наталія Примушко (м. Ніжин)

МІСЦЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ

Анотація. У статті розповідається про виставку «Герої не вмирають», присвячену воякам, які загинули, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, і продовжили літопис мужності й жертвовності 16-18-річних патріотів у бою під Крутами. Експонатами стали артефакти російсько-української війни, речі військовиків, документальні світлини, а виставка є одним з місць збереження пам'яті про юних героїв-добровольців.

Ключові слова: виставка, жертвовність, патріотизм, молодь, війна, агресія, фотоматеріали, юні герої,

Війна на Сході – трагічна й болюча сторінка сьогодення України. Щоб увіковічити пам'ять загиблих військовослужбовців, щоб масштаби трагедії відчували ті, кого вона не торкнулася, у великих містах і невеликих містечках нашої держави небайдужі люди створюють експозиції, присвячені цій темі. Такі виставки функціонують у Києві, Вінниці, Ужгороді, Чернігові, Одесі, Львові, Дніпрі, а також у Ніжині, Сновську, Звенигороді, Гуляйполі та ін.

Подібні виставки діють і за кордоном, зокрема в Нью-Йорку – виставка американської фотохудожниці про війну на Донбасі [4], у Лісабоні – благодійна виставка картин учасників АТО, які зазнали важких поранень [3], у Дубліні – ви-

ставка картин українських воїнів – ветеранів АТО [1].

У Меморіальному комплексі «Пам'яті героїв Крут» також діє тематична виставка «Герої не вмирають» у пам'ять про вояків, які загинули, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Покоління незалежності, виховане прикладом крутянців, проявилось майже через століття, восени 2013 р., коли патріотично налаштована молодь вишла на Майдан захищати європейське майбутнє України. Із більшою силою ці події повторилися в січні 2014 р. в Києві на вулиці Грушевського й у інших містах України в акціях протесту проти корупції та свавілля. Війна з російським агресором у 2014-2020 рр. також продемонструвала великий патріотизм сучасної молоді.

Ідею створення такої виставки ще на початку бойових дій 2014 р. подав заступник директора з наукової роботи Національного військово-історичного музею України Тинченко Ярослав. Саме тоді виникла думка продовжити літопис мужності й жертвовності 16-18-річних патріотів у бою під Крутами розповіддю про їхніх нащадків, які захищають суверенітет України в борні з російським агресором. Відтак було закладено початок формування колекції музей-

Обпалені війною артефакти російсько-української війни

Банер зі світлинами 76 юнаків.

них предметів, пов'язаних з подіями на Сході України.

Представлені на виставці матеріали зібрані співробітниками Національного військово-історичного музею України Нетьосов Павло, Бондар Леонід, Воловик Всеволод під час відряджень у зону проведення Операції об'єднаних сил, а згодом допомогли працівникам Меморіального комплексу «Пам'яті героїв Крут» розмістити автентичні експонати в окремому вагоні. Серед них обпалені війною артефакти

Каска кевларова і ляльки-мотанки – янголятка.

російсько-української війни: короб для патронів, фрагменти гранатометів «Фагот» та РПГ-7, хвостової частини пострілу РПГ, гільзи крупнокаліберних снарядів, корпус з вистріляного реактивного снаряду 9М22 від РСЗВ «Град», контейнери ПТУР 9К112 та ПТУР 9М113, гільза 100 мм від «Рапіри МТ-12», 125 мм міна уламково-фугасна, ящики для патронів, рештки розплавленого, посіченого осколками синьожовтого прапора. Не менш вражають своїм виглядом і речі військовиків: пошкоджений казанок для їжі, пробита кулями плита з бронезишета, понівечені металеві шоломи зразка 1968 р. та каска кевларова. Кожен із цих експонатів має свою історію.

На виставці експонуються й документальні світлини, на яких не спростовані свідчення російської агресії проти України: рештки бойової частини некерованої ракети «Град», підбитий російськими вояками БТЛБ, знищені ворожим вогнем позиції українських військ на Донеччині. Картину подій на Сході доповнюють фотоматеріали із зображенням території бойових дій, руйнувань і обстрілів бліндажів, контрольно-пропускних пунктів, інших будівель.

Особлива увага – юним героям-добровольцям: Тороповському Георгію і Наумову Вадиму. Інформацію про них та світлини розташовано на протилежних сторонах зали-вагона. Георгій – 17-річний активіст на Майдані, доброволець

Подарував музею – тубус реактивного протитанкового гранатомету РПГ-22.

батальйону «Кривбас», воював під Іловайськом, Савур-Могилою, Амвросіївкою, Вадим – боєць 3-го батальйону оперативного призначення МВС «Барс», що стояв на Майдані проти мітингувальників, а згодом – снайпер 1-ї бригади оперативного призначення, ніс службу на блокпостах під Слов'янськом, захищав позиції над р. Кальміус. На Майдані під час Революції Гідності хлопці були по різні сторони барикад, але з початку війни обидва захищали цілісність території України на її східних теренах, обидва загинули, обидва нагороджені орденами «За мужність» III ступеня (посмертно).

Ключовим в експозиції є банер зі світлинами 76 юнаків. Вражають дати народження: 1994, 1995, 1996, 1997 рр. Юні бійці віддали свої життя за незалежність Батьківщини 2014-2016 рр. за різних обставин: у бою під час виходу з оточення поблизу Іловайська та Новокатеринівки, у збитому терористами військово-транспортному літаку Іл-76, під час обстрілу з БМ-21 «Град» в районі Благодатного, штурму ворожих позицій поблизу Авдіївки, захищаючи позиції підрозділу в районі Широкиного, обороняючи аеропорти Луганська й Донецька, виконуючи бойове завдання. Імена цих героїв уже вписані в історію незалежної України.

Експозицію доповнює галерея дитячих малюнків, адресованих захисникам з побажанням здоров'я і миру, вірою в світле майбутнє. На малюнках надписи: «Повертайтеся живими», «Єдина країна – єдина нація», «Мир». «Україна єдина».

За роки війни експозиція поповнювалася дарунками відвідувачів музею. Є реліквії, привезені безпосередньо з передової. Так учасник бойових дій Вовкотруб Юрій з Хорошого Озера Борзнянського району подарував музею тубус реактивного протитанкового гранатомету РПГ-22, на якому зроблено написи маркером: «Вільна країна», «120 МПБ Держава», «Честь. Слава». Герашенко Олег із Григоро-Іванівки Ніжинського району передав до музею гільзу 12,7 мм крупнокаліберного патрона кулемета НСВ-127 «Утьос», відстріляну біля Пісок Яси-

Школярі на виставці «Герої не вмирають».

новатського району Донецької області. Учасники АТО залишили в музеї сухий пайок, який дають бійцям на передовій. А студенти I курсу Конотопського політехнічного технікуму поклали біля банера з фотографіями 18-19-річних добровольців ляльки-мотанки – янголятка, виготовлені власноруч. Це ніби символ пам'яті про бійців, які віддали життя за життя.

Протягом 2014-2018 рр. відвідувачі зверталися з проханням розмістити на виставці також інформацію про учасників бойових дій – уродженців Чернігівщини. Зокрема, учителі та учні ЗОШ № 10 Ніжина надали для музею фото та відомості про колишнього випускника Ткаченка Руслана, який загинув при виконанні бойового завдання 25 січня 2015 р. в зоні АТО в Донецькій області. Хлопця нагороджено орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

У 2018 р. співробітники Національного військово-історичного музею України виготовили стенди з інформацією про учасників війни – уродженців Чернігівщини. Так експозиція поповнилася відомостями про земляків, які обороняли територіальну цілісність та недоторканність України у 2014-2017 рр.: військовослужбовців 1-ї окремої гвардійської танкової бригади з Ніжина на захисті Луганського аеропорту, випускників Чернігівського ліцею з посиленою

Екскурсійна група відвідує виставку.

військово-фізичною підготовкою, які загинули у війні на Донбасі, чернігівських танкістів І-ї окремої танкової бригади під Логвиновим Бахмутського району Донецької області у двобою з російською п'ятою окремою танковою бригадою. Один зі стендів присвячений героям України з Чернігівщини: старшому сержанту 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар» Міхноку Олегу, нагородженому орденом «За мужність» І ступеня (помертньо) та Лоскоту Євгену, заступнику командира роти з озброєння І-ї окремої танкової бригади, якому присвоєно звання «Героя України» (помертньо). Зібрані разом ці історії відтворюють героїчні і трагічні події 2014-2017 рр., розповідають про участь різних військових формувань Чернігівщини в бойових діях на Сході України.

Щороку 29 січня експозицію доповнюють пересувні виставки: 2017 – Нетьосова Павла «Блокпост», 2018 – «Сіверщина: блокпост пам'яті», 2019 – «Блокпост пам'яті полеглих за Україну героїв Сіверщини», організовану представниками громадської організації «Єдина родина Чернігівщини» з Ніжина, Носівки, Чернігова [2]. Завдання виставки – не тільки зібрати, зберегти матеріальні свідчення, що вже стали історичними пам'ятками, а й ознайомити з ними широкий загал музейних відвідувачів, розповісти всій Україні і світу про мужність, звитягу й жертвність захисників нашої держави.

Протягом 2014-2019 рр. виставку «Герої не вмирають» відвідали 25000 громадян України і гостей нашої держави, було проведено 1550

екскурсій. Серед екскурсантів – туристичні групи дорослих, студентів, школярів, військово-службовці, ветерани та їхні родини, волонтери, переселенці, капелани, медики, журналісти. Вражені експозицією й гості з-за кордону: США, Канади, Аргентини, Англії, Ірландії, Франції, Німеччини, Фінляндії, Польщі, Словакії, Чехії, Латвії, Литви, Білорусі, Японії, Австралії. Екскурсанти вклоняються пам'яті юних захисників української державності. У світлі нинішніх подій в Україні відчувають велич подвигу захисників Крут. Виставку відвідали рідні й побратими загиблих. Неодноразово приїздили мама Наумова Вадима, мама і бабуся Ткаченка Руслана, поклали біля фотографій хлопців червоні троянди й гвоздики.

Знімальна група каналу ICTV готує репортаж.

Капелан Дмитрій Присяжний відслужив літію за душами загиблих юних захисників столітньої давнини і героїв сучасної війни.

Виставка стала об'єктом проведення різних заходів. У День державного Прапора України 2017 р. в Меморіальному комплексі «Пам'яті героїв Крут» було вручено нагороди учасникам АТО за мужність і героїзм, виявлені під час участі в антитерористичній операції на Сході України. З метою патріотичного виховання молоді викладачі й студенти інституту української філології Національного університету імені М.П.Драгоманова провели захід: «Вшануймо героїв України: Небесна Сотня – Студентська сотня». Капелан Дмитрій Присяжний, настоятель Свято-Покровської парафії УАПЦ з Боярки Київської області відслужив літію за душами загиблих юних захисників столітньої давнини і героїв сучасної війни.

Експозиція неодноразово була предметом зацікавлення журналістів, які готували цікаві репортажі, поєднавши історію крутян з далекого 1918 р. із нинішніми юними добровольцями. Це канали ICTV, Чернігівське обласне телебачення «Сівер», «Військове телебачення України». 2017 р. на території музею компанія «Гуд Монінг Дістрібьюшн» проводила зйомки епізоду сучасних подій, щоб зробити об'єктом до фільму «Крути 1918»: пов'язати війну з російським агресором нині з художньою розповіддю про історичні події під Крутами сто років тому. Показ кінострічки сприяв розширенню музейної аудиторії та слугував формуванню в громадян національно-патріотичних переконань. І бій під Крутами, і гібридна війна, яку різними засобами й методами веде Росія, стали символом героїзму та жертвності молодого покоління в боротьбі за незалежну Україну. Вони не піддаються забуттю, бо мученицьку смерть в ім'я України прийняла молодь. Герої-крутянці і сучасні патріоти довели: власну державу треба захищати зі зброєю в руках. Майбутнє покоління українських патріотів буде виховане на прикладах крутянців, подвигах героїв Небес-

ної сотні, військових героїв на Сході, волонтерів. Виставка – своєрідна платформа для пояснення перебігу подій та місце збереження пам'яті про учасників і свідків війни, простір для патріотичного виховання громадян.

Джерела та література:

1. В Дубліні відбулася виставка картин українських воїнів-ветеранів АТО // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2768083-v-dublini-vidbulasa-vistavka-kartin-ukrainskih-voiviveteraniv-ato.html>
2. У Крутах презентували виставку про загиблих героїв АТО з Чернігівщини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pivnich.org.ua/423-u-krutah-prezentovali-vistavku-pro-zagiblih-geroyiv-ato-z-cherngvshini.html>
3. У Лісабоні пройде благодійна виставка картин учасників АТО/ООС // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2849282-u-lisaboni-projde-blagodijna-vistavka-kartin-ucasnikiv-atoos.html>
4. У Нью-Йорку відкрилася виставка американської фотохудожниці про війну на Донбасі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2857574-u-nujorku-vidkrilasa-vistavka-amerikanskoj-fotohudoznici-pro-vijnu-na-donbasi.html>

УДК 355.45:351.86

Сергій Радзіковський (м. Львів)
Микола Середенко (м. Львів)

РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ У ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ ЩОДО ВІДБИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розглянуто історичні передумови виникнення феномену добровольчого руху під час відбиття Україною збройної агресії Російської Федерації (РФ), визначено особливості створення добровольчих формувань та їх роль у виконанні завдань у зоні проведення антитерористичної операції (АТО)/операції Об'єднаних сил (ООС) щодо стримування російсько-терористичних військ і відновлення територіальної цілісності країни, здійснено оцінку інтеграції добровольчих батальйонів у силові структури сектору безпеки і оборони держави (СБО). Проаналізовано основні напрями розвитку Збройних Сил (ЗС) України в умовах ведення гібридної війни на сході України.

Метою статті є дослідження ролі добровольчих формувань українського народу під час загрози суверенітету та територіальній цілісності держави. Актуальність запропонованого матеріалу полягає в обґрунтуванні необхідності підтримання українського війська на рівні, що забезпечує безумовне виконання завдань щодо захисту Батьківщини.

Ключові слова: добровольчі батальйони; збройна агресія; російсько-терористичні війська; територіальна оборона; військові частини (підрозділи) ЗС України; інші військові формування та правоохоронні органи; сектор безпеки і оборони.

Агресивна зовнішня політика РФ, в результаті якої були окуповані частини території Молдови – Придністров'я, Грузії – Абхазія та Південна Осетія, України – Крим і частина Донбасу, стала основною загрозою територіальній цілісності України та інших суверенних держав. Фактично Україна стала першою державою, проти якої розв'язана повномасштабна гібридна війна. Крім того, анексувавши цілий регіон та окупувавши частину території країни, у XXI столітті держава – постійний член Ради Безпеки ООН здійснила агресію проти сусідньої держави попри свої зобов'язання з підтримання миру та безпеки. Своїми діями РФ підтвердила відомий вислів щодо вартості “паперу”, підписаного росіянами, та зруйнувала існуючу систему міжнародних відносин, що утворилася в результаті переможного завершення Другої світової війни силами антигітлерівської коаліції.

Наприкінці лютого 2014 року керівництво України, вражене несподіваним і зухвалим нападом з боку “старшого брата” та відсутністю боездатного війська (внаслідок безвідповідальних реформ протягом попередніх років), не змогло організувати належної відсічі агресорові, що призвело до анексії Кримського півострова, втрати контролю над визначеними ділянками державного кордону України та проникнення в Донецьку та Луганську області російських найманців, а в серпні 2014 року – і регулярних військових формувань збройних сил РФ.

Завдяки відданості та героїзму особового складу ЗС України, новоствореної Національної гвардії (НГ) України та добровольчих батальйонів у ході оголошеної керівництвом держави у квітні 2014 року АТО частину території Донеччини та Луганщини, окуповану агресором, було звільнено. Але війна на сході нашої країни триває сьомий рік поспіль.

З метою вшанування героїчних зусиль наших добровольців, які стали на захист країни від російської навали, на державному рівні 14 березня відзначається свято – День українського добровольця [8, с. 6]. В цей день 2014 року перші 500 бійців-добровольців Самооборони Майдану прибули на полігон “Нові Петрівці” для формування першого добровольчого батальйону, з якого згодом був сформований 1-й батальйон оперативного призначення НГ України імені генерала Кульчицького. Разом з тим, держава заборгувала своїм захисникам у плані турботи про них. На початку АТО соціальний правовий захист на осіб, які належали до добровольчих формувань, не розповсюджувався. Незначні позитивні зміни в законодавстві України відбулися в 2015 році, але порівняно з військовослужбовцями соціально-правовий захист добровольців є недосконалим і потребує покращення [10, с. 148].

Історіографія та джерельна база дослідження. Джерельну базу дослідження складають офіційні документи: Укази Президента України, Закони України та Постанови Верховної Ради України; виступи та інтерв'ю керівного складу ЗС України, Міністерства внутрішніх справ (МВС) і НГ України; історична література; аналітичні огляди тощо.

Виклад основного матеріалу. Аналіз феномену сучасних добровольчих формувань українців, які у роки тяжких випробувань зі зброєю в руках стали на захист незалежності та територіальної цілісності України свідчить, що це явище має історичне коріння, а саме – відоме об'єднання Українських Січових Стрільців (УСС), яке виникло у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.). Частини УСС формувались в Австро-Угорщині переважно за рахунок благодійних внесків заможних громадян та за принципом комплектування були виключно добровільними. Під час збройних змагань Першої світової війни січовики набули відповідного військового досвіду, стали лідерами Листопадового чину та в подальшому брали активну участь у формуванні української армії під час Центральної Ради та Директорії. Після поразки визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) більшість лідерів УСС опинились у вимушеній еміграції або у більшовицьких таборах. Народна армія анархіста Нестора Махна (всю Першу світову війну просидів у Бутирській каторжній тюрмі) під час Громадянської війни наводила жах на генералів Білої армії, які з метою виправдання своїх поразок розповсюджували чутки, що Махно нібито – це переодягнений полковник німецького Генштабу [6, с. 334]. До речі, саме в армії батьки Махна широко застосування отримав такий винахід тактичної одиниці, як тачанка зі станковим кулеметом і десантом, що знайшла своє довге “життя” в лавах Червоної Армії. Логічним продовженням боротьби за незалежну державу стала діяльність Української повстанської армії (УПА) в часи Другої світової війни, яку сформовано у відповідь на жорстоку окупаційну політику гітлерівців (почали проводити відразу після захоплення України). Через УПА пройшло понад 100 тисяч осіб, а за участь у повстанському русі або його підтримку радянські каральні органи репресували понад 500 тисяч людей.

Сучасні українські добровольчі формування – сотні – були створені під час Революції Гідності учасниками Самооборони Майдану, починаючи з листопада 2013 року до кінця лютого 2014 року. Наприклад, четверта сотня носила назву “Козацька”, відповідно була заснована на традиціях українського козацтва, а восьма – “Афганська”, оскільки об'єднувала ветеранів афганської війни.

Анексія Криму РФ, виступ у Верховній Раді України тодішнього виконувача обов'язків міністра оборони України Ігоря Тенюха про відсутність в Україні боездатного війська спонукали патріотично мотивованих громадян до створення добровольчих батальйонів на базі діючих сотень Самооборони Майдану. 5 травня 2014 року Рада Майдану видала розпоряджен-

ня “Про основні завдання Самооборони Майдану в умовах російської агресії” [9, с. 1]. Проте, добровольчі батальйони формувалися не тільки в Києві, а й в інших містах України. З початком процесів дестабілізації суспільно-політичної обстановки в окремих східних і південних областях країни в березні – квітні 2014 року саме добровольці, які мали активну підтримку з боку населення та деяких відомих підприємців, допомогли стримати просування сепаратизму вглиб України. Пізніше добровольчі батальйони зіграли важливу роль на перших етапах бойових дій на Донбасі з російсько-терористичними військами так званих “ДНР” і “ЛНР” в той момент, коли ніхто з воєнних аналітиків не вірив, що Україні вдасться вистояти під натиском агресора. До кінця 2014 року на сході України нараховувалося 40 добровольчих батальйонів і 2 добровольчі штурмові роти.

Сьогодні немає сенсу вивчати значущість внеску військових частин (підрозділів) ЗС України та добровольців у боротьбу з російськими найманцями. По-перше, процес інтеграції колишніх добровольчих підрозділів в силові структури СБО держави фактично завершено. По-друге, більшість добровольчих батальйонів від самого початку війни формувались під егідою цих відомств. Ті ж добровольчі підрозділи, які спочатку діяли як недержавні збройні формування та фінансувались і забезпечувались за допомогою волонтерів або великих підприємців, що, в свою чергу, викликало у владних структурах занепокоєння щодо їх використання в якості “приватних армій”, в подальшому були легалізовані в інших військових формуваннях (ІВФ) і правоохоронних органах (ПрО) держави.

Відповідно, формалізація добровольчих батальйонів відбувалася за трьома напрямками. Перший. Батальйони територіальної оборони (ТрО), які створювалися у складі Міністерства оборони (МО) України (“Айдар”, “Донбас-Україна”, “Кривбас”, “Київська Русь” та інші). У кожній з областей України було створено щонайменше по одному батальйону ТрО, але в деяких областях існувало по два, а то і по три таких підрозділи. Ці підрозділи формувалися як на добровільній основі, так і шляхом мобілізації військовозобов'язаних. Восени 2014 року вони були переформовані на окремі мотопіхотні батальйони та включені до складу загальновійськових, танкових і артилерійських військових частин Сухопутних військ (СВ) ЗС України. Таким чином, відбулася повна інтеграція цієї категорії добровольців до складу військового відомства.

Другий. Батальйони спеціального призначення МВС України (“Київ-1”, “Дніпро-1”, “Золоті ворота” та інші), які створювалися як патрульні

підрозділи міліції. Вони майже відразу включилися в боротьбу з проросійськими сепаратистами. Ці підрозділи мали різну чисельність, структуру та озброєння, тому відзначається їхня схожість з іррегулярними формуваннями. Третій. Батальйони НГ України, до яких з осені 2014 року увійшли підрозділи громадсько-територіальної оборони. Кістяк цих підрозділів становили сотні Самооборони Майдану (батальйон оперативного призначення імені генерала Кульчицького), організації націоналістів “Соціал-національна Асамблея” та “Патріот України” (полк “Азов”), добровольці та резервісти з різних регіонів країни (батальйон “Крук”) і батальйон територіального захисту “Донбас”, який формувався на ініціативній основі, без попереднього узгодження з командуванням АТО та місцевою адміністрацією.

Окрему категорію становлять формування, які станом на сьогодні не побажали ввійти в підпорядкування силових структур СБО України. У першу чергу, це Добровольчий український корпус “Правий сектор” (ДУК ПС), його відгалуження – очолювана Дмитром Ярошем Українська добровольча армія (УДА) (бойова організація новоствореної партії “Державницька ініціатива Яроша (ДІЯ)”) та Добровольчий рух ОУН. До даної категорії можна також віднести чеченські загони, які воюють на боці України: батальйон імені Джохара Дудаєва та батальйон імені Шейха Мансура, а в складі 57-ї окремої мотопіхотної бригади СВ ЗС України діє штурмовий спецпідрозділ “Шалена Зграя”.

В кінці березня 2015 року всім нелегальним воєнізованим формуванням було наказано скласти зброю, а ДУК ПС отримав наказ покинути місто Маріуполь і зону АТО. “Правий сектор”, який вважав, що він уклав з МО України угоду щодо його присутності в зоні АТО, визнав цей наказ зрадницьким. Водночас, чимало бійців ДУК ПС підписали контракти з МО України. Так, в липні 2016 року бійці 1-ї окремої штурмової роти ДУК ПС перейшли на контрактну службу в 54-ту окрему механізовану бригаду СВ ЗС України. До цього, ще в серпні – вересні 2015 року з’явилися повідомлення, що частина ДУК ПС як штатний підрозділ перейшла на контрактну службу в Центр спеціальних операцій “Альфа” Служби безпеки України (СБУ). Після протистояння між ДУК ПС і поліцією в кінці 2015 року народний депутат і колишній лідер “Правого сектора” Дмитро Ярош покинув цю організацію. Він взяв із собою 5-й і 8-й батальйони ДУК ПС і створив із них вище згадану УДА. Саме ці підрозділи утримували позиції на околицях Авдіївки та в Широкіному (разом чисельність батальйонів становила до 600 бійців), а медичний підрозділ УДА “Госпітальєри” працював і досі працює по всій лінії фронту.

Наприкінці квітня 2018 року АТО на Донбасі отримала новий статус і назву – ООС. При цьому командування всіма військами (силами) перейшло від об’єднаного штабу СБУ до Генерального штабу (ГШ) ЗС України. А вже в липні виник конфлікт між керівництвом УДА і командувачем ООС генерал-лейтенантом Сергієм Наєвим, який заявив, що добровольці не можуть перебувати в зоні бойових дій і повинні залишити позиції. Під час зустрічі керівників сторін, в ході якої розглядалося питання входу добровольців до складу регулярної армії, результатів не було досягнуто, і 14 жовтня Дмитро Ярош оголосив про вихід із передової. Стосовно добровольчого батальйону “ОУН”, то питання реорганізації підрозділу в складі ЗС України спричинило розкол у лавах цього формування – частина бійців увійшла до складу новоутвореної 81-ї окремої десантно-штурмової бригади, інші залишилися у підпорядкуванні командира батальйону Миколи Коханівського (наразі оунівці, які воліли не вступати до офіційних силових структур, повернулися до активної громадської діяльності поза зоною бойових дій). До складу цієї бригади увійшли також деякі інші раніше незалежні добровольчі формування, такі як Закарпатський підрозділ спецпризначення “Карпатська Січ”, який тісно пов’язаний із політичною партією “Свобода”. Бойовий шлях цих підрозділів склався порізно. Наприклад, добровольчий батальйон НГ України “Азов” пізніше розрісся до розмірів полку, взяв активну участь у звільненні від бойовиків Слов’янська та Маріуполя в травні – червні 2014 року. В подальшому “Азов” продовжував захищати місто Маріуполь.

Під час трагічних для ЗС України подій під Іловайськом у серпні 2014 року разом з армійськими підрозділами у “котел” потрапили батальйони “Донбас”, “Дніпро-1”, “Світязь”, “Херсон”, “Миротворець”, “Шахтарськ”. Бійці цих підрозділів змушені були пробиватися з оточення, влаштованого регулярними військами російської армії, які вдерлися на територію України, щоб уберегти ДНР і ЛНР від повного військового розгрому [1, с. 10–13]. Існує думка вищого військового керівництва, що однією з причин катастрофи під Іловайськом є безвідповідальні дії 5-го батальйону ТрО “Прикарпаття”, який самовільно покинув свої позиції під Амвросіївкою, оголивши фланг українських сил. Мужність і стійкість виявили бійці армійських підрозділів і добровольчих батальйонів в лютому 2015 року під час найзапекліших боїв під Дебальцевим, зазнавши значних втрат від регулярних російських військ на своїй землі (показово, що бойові дії за Дебальцеве точилися саме під час мінських перемовин за участі перших осіб держав – учасниць).

Незважаючи на те, що більшість добровольчих батальйонів діяли самостійно, не завжди координуючи свої дії з керівництвом штабу АТО, вони виконували різноманітні функції і завдання в зоні проведення АТО: в багатьох випадках приймали на себе основний удар агресора, вели активні дії у наступі та зачищенні населених пунктів і звільнених територій, а також під час переходу до оборони та закріплення на рубежах на лінії розмежування. В усіх добровольчих підрозділах проходили службу українські патріоти. Їхні погляди та політичні переконання дещо відрізнялися, але головним об’єднуючим фактором стала боротьба з російською агресією. Створення добровольчих батальйонів дозволило стримати перші удари та дало час на реорганізацію армії. Наразі добровольчі батальйони в Україні є символом героїзму, відваги та професіоналізму. А для сепаратистів і російських ЗМІ – ворогом № 1 [3, с. 19].

Розгорнутий всією країною добровольчий і волонтерський рух від початку збройної агресії РФ надав можливість у надзвичайно стислі терміни виконати низку першочергових заходів, а саме: розгорнути на сході держави потужне оборонне угруповання військ (сил), зокрема в інтересах виконання завдань АТО; розробити Замисел застосування ЗС України, ІВФ і ПрО з урахуванням реальної воєнно-політичної ситуації та прогнозу щодо її змін; провести три хвили часткової мобілізації для підсилення бойового складу українського війська; організувати промислове виробництво засобів індивідуального захисту військовослужбовців, ремонт і відновлення озброєння та військової техніки (ОВТ) [7, с. 3].

Результатом копіткої роботи військового відомства стали напрацювання щодо напрямів розвитку ЗС України, перегляду та удосконалення організаційно-штатних структур військових частин (підрозділів) з метою посилення їх бойових і вогневих можливостей, захисту та збереження особового складу за рахунок укомплектованості новітніми (модернізованими) зразками ОВТ, відповідним спорядженням і засобами індивідуального захисту.

Розвиток ЗС України передбачалося здійснювати шляхом їх реорганізації для забезпечення випереджального набуття спроможностей із нейтралізації прогнозованих загроз. Серед основних напрямів розвитку наступні: вибір структури та чисельності ЗС, здатних протидіяти найвагомійшим загрозам як воєнного, так і гібридного характеру; удосконалення системи підготовки військ (сил); реорганізація системи оперативного (бойового) й матеріально-технічного забезпечення; забезпечення взаємосумісності з іншими складовими СБО для спіль-

них дій у рамках визначених сценаріїв; поступове наближення ЗС України за показниками підготовки, технічного оснащення та всебічного забезпечення до збройних сил провідних країн світу [5, с. 26]. Станом на 1 вересня 2015 року були проведені суттєві зміни у бойовому складі ЗС України – створено Командування Сил спеціальних операцій (ССПО), додатково сформовані 2 оперативні командування (ОК), 12 нових бригад, серед яких механізовані, мотопіхотні, артилерійські, гірсько-штурмові, армійської авіації, переформовано реактивний артилерійський полк у бригаду, розформовано армійський корпус, розроблено нові стандарти підготовки військ (сил) з урахуванням досвіду АТО.

Метою запровадження Державної програми розвитку ЗС України на період до 2020 року визначено набуття спроможностей ЗС для ефективного реагування на загрози національній безпеці у воєнній сфері, оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості; досягнення євроатлантичних стандартів і критеріїв, необхідних для набуття членства в НАТО [4, с. 1].

Стосовно міжнародного співробітництва (в розрізі шляхів досягнення цілей воєнної політики) нашої держави слід зауважити, що відмова України від одного з найпотужніших у світі ядерного арсеналу дає їй право розраховувати на підтримку з боку міжнародної спільноти у розвитку конвенційних оборонних можливостей, що гарантуватимуть Україні воєнну безпеку, у тому числі шляхом отримання сучасних технологій та спільної розробки новітніх озброєнь, утворення військових союзів та отримання закордонної воєнної допомоги, участі у побудові регіональних систем протиракетного захисту [2, с. 15].

Виходячи з довгострокової мети приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, основу якої становить воєнно-політичний блок НАТО, Україна поглиблюватиме співробітництво за такими напрямками: взаємодія в рамках коротко- та довгострокових заходів із підвищення обороноздатності України; розвиток СБО держави як цілісної системи; участь в операціях із підтримання миру та безпеки під проводом НАТО; боротьба з тероризмом тощо [11, с. 14].

Висновок. Завдяки неймовірним зусиллям активних членів українського суспільства – добровольців, волонтерів, бізнесменів і простих громадян, які активно включилися у боротьбу з агресором, – вдалося не тільки затримати розповзання сепаратизму, але і виграти час для відновлення боєздатності нашого війська. В той же час феномен добровольчого і волонтерського руху є важливим надбанням у бо-

ротьбі з російською агресією та є предметом для подальших історичних досліджень. Зрештою, нам треба зрозуміти, що для вирішення першочергових проблем, пов'язаних із відбиттям збройної агресії і завершенням гібридної війни на Донбасі, необхідно забезпечити належну обороноздатність держави, в першу чергу, шляхом набуття оперативних (бойових) спроможностей ЗС України для гарантованого захисту суверенітету та територіальної цілісності, що є основою для подальшого їхнього розвитку в умовах дотримання країною критеріїв, необхідних для набуття членства в Європейському Союзі та організації НАТО.

Джерела та література:

1. Аналіз Іловайська після вторгнення російських військ 24-29 серпня 2014 року [Електронне видання]. Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk-14354>.
2. Военна доктрина України: затверджена Указом Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. // Наука і оборона. 2015. № 3/4. С. 4–17.
3. Гуральська А. Звіт: Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності [Електронне видання]. Режим доступу: http://ua.odfoundation.eu/a/6444_zvit-dobrovolchi-batalyoni-viniknennya-diyalnist-superechnosti.
4. Державна програма розвитку ЗС України на період до 2020 року / затверджена Указом Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017. К.: МО України, 2017. 25 с.
5. Муженко В.М. Перспективні напрями розвитку Збройних Сил України в умовах суттєвих змін у воєнно-політичній ситуації навколо України на період до 2020 р. // Наука і оборона. 2015. № 3/4. С. 22–27.
6. Мухин Ю.И. Красная армия. Парад побед и поражений / Тайны военной истории. М.: ООО "ТД Алгоритм", 2016. С. 334.
7. Полторак С.Т. Головне завдання – підвищення обороноздатності держави // Наука і оборона. 2015. № 2. С. 3–8.
8. Постанова Верховної Ради України № 1822-VIII "Про встановлення Дня українського добровольця" від 17.01.2017 року // Відомості Верховної Ради. – Київ, 07.02.2017 № 11. – С. 6.
9. Самооборона допомагатиме МВС і створить резервні батальйони. [Електронне видання]. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/6/7024516/attempt-1-2>.
10. Стасюк Ю.М. Соціально-правовий захист осіб добровольчих формувань // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції "Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива" 01-02.12.2016. К.: НУОУ, 2016. С. 147–148.
11. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України № 287/2015 від 26 травня 2015 р. К.: АПУ, 2015. 17 с.

УДК 327.3/5.355.58

Микола Середенко (м. Львів)

Людмила Кізло (м. Львів)

Сергій Радзіковський (м. Львів)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано керівні документи та методичні матеріали щодо запровадження системи цивільно-військового співробітництва (ЦВС) у Збройних Силах (ЗС) України, досліджені проблемні питання функціонування та обґрунтовані пропозиції для удосконалення підготовки сил і засобів у подальшій її роботі, за основними напрямками діяльності. Визначено спрямованість вихідного положення національної концепції ЦВС ЗС України, а саме: системний характер виконання бойових завдань та завдань соціально-гуманітарного характеру та рівноцінність цих складових для досягнення головної мети – закріплення успіху воєнних операцій та зміцнення державної влади на сході України

Ключові слова: Збройні Сили України, цивільно-військове співробітництво, антитерористична операція, операція Об'єднаних сил, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони.

Збройний конфлікт, який відбувається сьогодні на сході України, став справжнім випробуванням здатності ЗС України виконувати свої завдання щодо захисту держави [3, с. 2]. Завдяки героїчним діям українського воїнства, підтримці з боку волонтерів, всього українського народу наша країна вистояла і зберегла свою свободу. ЗС України, інші силові підрозділи міцно тримають оборону на сході нашої держави, але коло завдань, що вирішують військові сьогодні, значно розширюється – до традиційних (бойових) завдань додаються абсолютно нові, які мають соціально-гуманітарний характер. Для недопущення гуманітарної катастрофи у районах забезпечення національної безпеки, запобігання виникненню соціального напруження на території України та з метою формування позитивної громадської думки щодо армії, вищим військовим керівництвом було прийнято рішення про впровадження системи ЦВС у ЗС України [4, с. 5].

ЦВС – це систематична, планомірна діяльність ЗС України, інших військових формувань (ІФВ) та правоохоронних органів (ПрО) з координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громад-

ськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів з метою забезпечення сприятливих умов для виконання покладених на них завдань та функцій шляхом допомоги цивільному населенню у вирішенні проблемних питань життєдіяльності з використанням військових і не військових сил та засобів. Отже, всіляко допомогти, переконати та налагодити співпрацю з місцевою владою в інтересах ЗС України – завдання фахівців управління ЦВС [5, с.28].

ЦВС є найбільш ефективним та результативним форматом відносин між суспільством і збройними силами, а також між армією і політичною владою, у зв'язку з чим є стандартною функцією збройних сил країн-членів НАТО, яка виконується їх органами військового управління, військовими частинами та підрозділами на стратегічному, оперативному-тактичному і тактичному рівнях, як у місцях їх постійної дислокації, так і у районах (зонах) ведення бойових дій. Перші такі підрозділи в районах проведення антитерористичної операції (АТО) з'явилися у травні 2014 року в складі двох груп, які налічували 14 офіцерів та мали досвід участі у миротворчих операціях в Косово й Іраку. Виконували вони свої обов'язки на півдні Херсонської та заході Донецької областей, в районі відповідальності сектору «Б» та на кордоні з окупованим Кримом. Для цих підрозділів відновлення нормального життя у населених пунктах (НП), яких торкнулася війна, налагодження діяльності між військовими та цивільними стало прямим обов'язком. Разом з цим, слід зауважити, що цей «пілотний проект» виявився досить вдалим. Тому, у січні 2015 року начальник ГШ-ГК ЗС України ухвалив рішення про створення управління ЦВС з відповідною організаційно-штатною структурою і чисельністю 35 офіцерів [2, с. 18].

Основні зусилля груп ЦВС в районах проведення АТО були зосереджені на таких напрямках: надання допомоги та підтримки цивільному населенню; сприяння підрозділам ЗС України; організація взаємодії ЗС з ІФВ та ПрО, міс-

цевими органами влади, ЗМІ та приватним сектором. Впровадження ЦВС сприяло підвищенню довіри цивільного населення до ЗС України як інституту держави, дозволило мінімізувати наслідки впливу бойових дій на цивільне населення у районі проведення АТО, сприяло формуванню позитивного ставлення громадськості до діяльності ЗС України в районах дислокації військових частин та підрозділів угруповань військ (сил) а також розширило можливості щодо протидії негативному інформаційному впливу противника на населення держави [8, с.11].

Успіхи ЗС України зі звільнення території Донецької та Луганської областей, відсутність або дискредитація влади на місцях, виникнення передумов до гуманітарної катастрофи підштовхнули керівництво ЗС України до прийняття рішення щодо збільшення кількості груп та урізноманітнення військових спеціальностей особового складу, задіяних у роботі груп ЦВС та розширення діяльності на інші сектори в районі проведення АТО.

З метою підготовки органів ЦВС до належного виконання ними визначених завдань здійснюється систематична підготовка фахівців ЦВС на базі НУОУ імені Івана Черняхівського за участю інструкторів Об'єднаного командування сил НАТО «Брюнсум», центрів підвищення кваліфікації збройних сил ФРН, США, Італійської республіки, представників МВС, СБУ та громадських об'єднань. Метою підготовки сил та засобів ЦВС до виконання завдань за призначенням є досягнення ними спроможності виконувати покладені на них функції [1, с. 113]. Основними завданнями системи підготовки сил та засобів ЦВС до виконання завдань за призначенням пропонується визначити:

- формування організаційно-штатної структури підрозділів, частин, центрів ЦВС за призначенням;
- формування замовлення виконавцям щодо підготовки фахівців ЦВС у навчальних закладах МО України, ВВНЗ, розроблення відповідних навчально-методичних матеріалів та навчальних програм;
- комплектування посад підрозділів ЦВС особовим складом та формування кадрового резерву персоналу ЦВС;
- організацію підготовки особового складу ЦВС за напрямками у навчальних закладах МО України та військових частинах;
- планування та організація всебічного забезпечення підготовки персоналу ЦВС до виконання завдань за призначенням.

Зважаючи на основні завдання і функції, що виконуються особовим складом підрозділів ЦВС в районі проведення АТО (ООС), заняття на курсі ЦВС проводяться за декількома осно-

вними напрямками: основи ЦВС в районі проведення АТО; юридичні аспекти ЦВС; загальновійськова підготовка; протидія бойовому стресу; психологічна підготовка. Тематика та порядок проведення Курсу ЦВС може коригуватися.

Основними шляхами удосконалення підготовки сил ЦВС ЗС України є:

- підготовка фахівців здійснюється на двох рівнях – в системі вищої військової освіти та в системі курсової підготовки з урахуванням досвіду участі в АТО (ООС), міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, вимог стандартів підготовки провідних країн світу, міжнародних безпекових організацій, таких як ООН, НАТО та ЄС;
- розроблення та впровадження освітнього стандарту для фахівців ЦВС;
- участь в Процесі планування та оцінки сил щодо досягнення цілі партнерства G1105 «Спроможності військово-цивільного співробітництва»;
- запровадження дистанційної форми навчання у сфері ЦВС ЗС України;
- розроблення та впровадження Концепції колективної підготовки фахівців ЦВС ЗС України;
- удосконалення методичного апарату поширення досвіду участі підрозділів ЦВС ЗС України в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО (ООС) у Донецькій та Луганській областях;
- запровадження стандартів НАТО у сфері ЦВС в ЗС України.

Впровадження інновацій у процесі підготовки сил і засобів ЦВС ЗС України дозволило не тільки забезпечити підвищення ефективності роботи організаційних структур ЦВС в районі проведення АТО (ООС) але і створити умови для формування гнучкої, орієнтованої на підвищення якості, системи формування оновлення кадрового резерву ЦВС. Тільки у 2019 році Силами Управління ЦВС ЗСУ було організовано / проведено: курс з питань ЦВС за участю військовослужбовців Командування Сил НАТО в Європі з військовослужбовцями ЗС України та Національної гвардії (НГ) України, підготовлено 30 військовослужбовців ЗС України та НГ України; проведено п'ять курсів ЦВС на базі НУОУ ім. Івана Черняхівського для офіцерів, що відбувають в район проведення ООС, підготовлено 151 військовослужбовець ЗС України та ІВФ, з них: військовослужбовців чоловіків – 125; військовослужбовців жінок – 26. На теперішньому етапі розвитку військ (сил) в умовах ведення бойових дій це оптимальна чисельність підготовленого персоналу, яку змогли підготувати для належного функціонування системи ЦВС. До того ж,

з 2018 року, на базі військового інституту при Національному університеті імені Тараса Шевченка створено система підготовки курсантів за відповідною військовою спеціальністю для ЗС України.

Структура ЦВС результативно функціонує, як під час виконання завдань у особливий період, так і в мирному житті, тому що вона створювалася у відповідності з вимогами міжнародних організацій ООН та НАТО. Особливістю українського ЦВС є те, що фахівці співробітництва працюють виключно на території своєї держави. Таких епізодів історія європейських держав за останні 25 років не знала [2, с.19].

Основними функціями ЦВС є:

- створення сприятливих умов проживання для мирного населення;
- відновлення системи державного управління;
- організація надання допомоги цивільному населенню;
- забезпечення підтримки військових частин та підрозділів ЗС України з боку місцевих органів влади, міжнародних та інших організацій;
- організація взаємодії між військовими частинами (підрозділами) ЗС України та місцевими органами влади, міжнародними та іншими організаціями;
- досягнення ефективного та збалансованого використання військових та невійськових ресурсів для досягнення поставлених завдань;
- формування позитивного ставлення громадськості до діяльності ЗС та уряду України щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України.

Для виконання зазначених функцій у ЗС України, відповідно до розподілу основних функцій між структурними підрозділами Генерального штабу ЗС України створена система управління ЦВС – J9, яка включає в себе:

На стратегічному рівні – Управління ЦВС ЗС України.

На оперативному рівні – Центр ЦВС Об'єднаного оперативного штабу ЗС України, відділи у видах ЗС, в оперативних командуваннях СВ ЗС України; групи ЦВС, які діють в інтересах керівників оперативно-тактичних угруповань та штабу (ООС).

На тактичному рівні – групи ЦВС визначених військових частин СВ, які введені в штати окремих механізованих (танкових, мотопіхотних) бригад, групи ЦВС які діють в інтересах ОТУ в районі відсічі збройної агресії РФ з метою забезпечення національної безпеки [7, Дод. 2, с.3].

В зв'язку з подальшим виконанням заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ фа-

хівці ЦВС спрямовують свої зусилля для вирішення низки складних питань, зокрема:

- оптимізації процесу залучення сил і засобів місцевих громад та організацій до відновлення інфраструктури населених пунктів Донецької та Луганської областей;
- створення умов для повернення представників органів місцевої влади та Про до звільнених населених пунктів;
- налагодження пошуку та ексгумації тіл загиблих на окупованих територіях, їх транспортування, сприяння обміну полоненими, здійснення інформаційного та психологічного супроводження сімей безвісти зниклих та загиблих військовослужбовців, надання консультацій щодо відшкодування втрат майна, пошкодженого внаслідок бойових дій, соціальних виплат;
- організації роботи щодо відновлення пошкоджених чи зруйнованих об'єктів соціальної інфраструктури, розмінування територій, отримання місцевими мешканцями гуманітарної допомоги, відновлення мереж електропостачання, газопроводів;
- активізації взаємодії з представниками міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, в рамках якої проводиться комплекс заходів для обміну досвідом та підвищення рівня підготовленості залученого персоналу до виконання завдань за призначенням (круглі столи, семінари, зустрічі та тренування) та волонтерами.

Особливої уваги заслуговує робота органів ЦВС щодо проведення соціально направлених проєктів з метою протидії негативному інформаційному впливу російської пропаганди та проведення інформаційних операцій. Під час їх здійснення проводяться заходи пропаганди ЦВС, метою яких є забезпечення підтримання діяльності ЗС України з боку цивільного населення, органів місцевого самоврядування, ЗМІ. Зазначена діяльність спрямовується на створення сприятливих умов для належного виконання завдань військовими частинами та підрозділами ЗС України, підтримання законності і правопорядку, протидії актам саботажу, диверсіям і терористичним актам на підконтрольній території та задля встановлення і підтримання позитивних взаємовідносин між військовим керівництвом та органами місцевого самоврядування, державними, приватними і міжнародними організаціями та установами [1, с.112].

Під час ведення інформаційних операцій основні зусилля ЦВС зосереджується на:

- проведенні заходів щодо формування позитивної громадської думки про діяльність ЗС України шляхом систематичної роз'яснювальної роботи серед місцевого на-

селення, роботи ЗМІ, організації та участі гуманітарних акцій у закладах соціального захисту, навчальних закладах, тощо;
 - встановленні і підтриманні взаємодії з цивільним населенням, регіональними органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними урядовими, неурядовими, релігійними та іншими організаціями в районі виконання завдань військовими частинами та підрозділами ЗС України для сприяння позитивному ставленню до них;
 - співпраці з місцевими впливовими особами (ключовими лідерами), ЗМІ, громадянами в районі відповідальності військових частин і підрозділів з метою формування позитивної громадської думки про діяльність ЗС України [6, с.27].

У 2016 році в управлінні ЦВС також створено офіційний VEB - сайт, за допомогою якого здійснюється інформування населення, координація діяльності з органами місцевої влади, урядовими та неурядовими організаціями, а також висвітлюється діяльність ЗС України в рамках допомоги місцевому населенню в районах дислокації військових частин та підрозділів. Продовжується робота щодо спільного проекту управління ЦВС ЗС України та благодійного фонду «Мир і КО» щодо розміщення на місцях стаціонарного базування груп ЦВС у районі виконання військових заходів із забезпечення національної безпеки портативних радіопередавачів потужністю 15 Вт, які транслюють програми військового радіо «Армія ФМ» а також здійснюється безоплатне забезпечення місцевого примірниками видань редакцій газет «Голос України» та «Факти».

В рамках організації взаємодії між військовими частинами і підрозділами ЗС України та місцевими органами влади, міжнародними та іншими організаціями координуються спільні дії ЗС України, ІФВ та ПрО, органів місцевої влади, міжнародних, недержавних, благодійних організацій та об'єднань громадян. Активізується процес масового інформування для пришвидшення реагування на загрози виникнення гуманітарної кризи і відновлення законності та налагодження правопорядку в районах і населених пунктах проведення ООС на території Донецької та Луганської областей та накопичуються додаткові ресурси для місцевого населення, підрозділів ЗС України та ПрО, посилюється діяльність державних органів влади у гуманітарній та інформаційній сферах.

В сучасних умовах основні зусилля ЦВС зосереджені, безумовно, на районах проведення військових заходів із забезпечення національної безпеки держави. Там працюють 14 оперативних груп і три центри ЦВС. Ситуація яка склалася в районах розмежування ЗС, по-

требує постійної уваги, подальшого удосконалення такої співпраці. Це пов'язано з тим, що роль армії у відновленні цивільного сектору є очевидною. Проте будемо відверті – на Донбасі та Луганщині до цього часу є чимало чинників та населення, які вороже налаштовані до центральної влади України. І таких «проблемних» НП поки що, вистачає. В цій ситуації дуже важливим є те, що саме військова людина приносить у ці населені пункти мир. Люди повинні зрозуміти, що тільки спокій та спільна робота можуть повернути мир у Східноукраїнські населені пункти. Ці постулати мають бути невід'ємною частиною державної політики.

У штабі виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях впевнені, якби держава почала активніше діяти в інформаційному просторі Донбасу та Луганська, де і до сьогодні, в окремих районах переважає російський контент, результат був би набагато кращим. Але незважаючи на це, аналітики констатують: ставлення мешканців Донбасу до українських військових помітно змінюється на краще. І в цьому, попри все, є заслуга наших воїнів, які не асоціюються з війною чи агресією. Український військовий дедалі частіше сприймається як захисник і визволитель, а не як «каратель».

Загалом на сьогодні, фахівці Управління ЦВС мають амбітні плани. По-перше, очікують на посилення відповідної нормативно-правової бази (закон України «Про ЦВС», указ Президента України про те, що ЦВС стане однією із функцій Збройних Сил, буде затверджений проект Інструкції про попередження втрат серед цивільного населення, розроблена Наставна з ЦВС). По-друге, буде розроблений алгоритм евакуації цивільного населення в умовах надзвичайних ситуацій та подальшого проведення воєнного конфлікту, порядок роботи представників ЦВС в ситуації, яка склалася в регіоні [2, с.21].

Нині на сході України в 30-50 кілометровій зоні вздовж лінії розмежування працюють близько 140 фахівців ЦВС. Хоча аналізуючи ситуацію, яка там склалася, їх має бути у багато разів більше, роботи їм вистачає. Навіть якщо завтра закінчатся бойові дії і територія повернеться під контроль України, необхідно буде 10-15 років для відбудови інфраструктури населених пунктів і повернення місцевого населення, яке змушене було залишити свої домівки у зв'язку з веденням бойових дій на їх території. Зрозуміло, що в майбутньому, коли система ЦВС зможе себе забезпечити ресурсами, нормативно-правовою базою та новітніми методиками впровадження досвіду, кількість фахівців буде збільшуватися. Поки ж наявна їх чи-

сельність дозволяє, певною мірою, виконувати поставлені завдання.

Висновки. На сьогоднішній день Україна набула досвіду щодо запровадження ЦВС в районі проведення ООС, що дозволяє військам виконувати завдання за призначенням. У ЗС України створена система ЦВС, яка є основою взаємовідносин між суспільством і Збройними Силами, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування на лінії розмежування, в районах ведення бойових дій та відведення військ.

Впровадження ЦВС сприяло значному підвищенню довіри цивільного населення до ЗС України як інституту держави сприяла формуванню позитивної громадської думки щодо їх діяльності у районах дислокації військових частин та підрозділів, угруповань військ.

Система ЦВС мінімізувала вплив наслідків бойових дій на цивільне населення у районі відсічі збройної агресії РФ та розширила можливості щодо протидії негативному інформаційному впливу противника на населення та військовослужбовців, які приймають участь у відсічі та стримування агресії РФ на сході України.

Джерела та література:

1. Белов М.А. Удосконалення системи підготовки сил і засобів цивільно-військового співробітництва ЗС України. / М.А. Белов, О.М. Мильченко, І.А. Рудницький // Матеріали НТК ЦНДІ ЗС України. 2016 рік. – К. ЦНДІ. 2016. – С. 113-114.
2. Бесараб С. Цивільно-військовий тандем. / С. Бесараб // Військо України. – К.: МОУ, 2016. № 7 (189). – С. 19-21.
3. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П.Горбулін // Дзеркало тижня №1027.23.01.2015. <https://dt.ua/internal/gibridna-viyana-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu>.
4. Ноздрачов О.О. Допомогати місцевому населенню // О.О. Ноздрачов, І.Г. Кришталь // Оборонний вісник. – К.: МОУ, 2017. № 1. – С. 4-7.
5. Про військові цивільні адміністрації. Закон України. – К.: Відомості Верховної Ради, 2015. – № 13. – 87 с.
6. Про затвердження Тимчасової настанови з інформаційної операції ЗС України. Наказ начальника ГШ-ГК ЗС України від 23.03.2017 р. №107. – К.: МОУ, 2017. – 37 с.
7. Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 29 березня 2019 року № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/ru/v0141322-19>.
8. Ткачук П.П. Цивільно-військове співробітництво у сучасному збройному конфлікті / П.П. Ткачук, О.П. Красюк, Л.П. Кривізюк, В.І. Заболотнюк // Навчальний посібник. – Л.: НАСВ. 2018. – 141 с.

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ

Анотація. У статті автор аналізує обстановку, яка, на його думку, склалася в Україні та зокрема - на території Донбасу напередодні (до 2014 р.) і під час військового конфлікту (2014 – 2019 рр.). У першій частині роботи надано різнобічний аналіз ситуації напередодні війни (політична обстановка, економічне та соціально-демографічне становище). Друга частина статті присвячена характеристиці наслідків війни за напрямками: людські та територіальні втрати, соціально-економічні наслідки конфлікту, роль добровольчого руху під час подій війни, мінна загроза, потенційна техногенна катастрофа Донбасу, а також вплив подій війни на матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України і військове мистецтво. Викладений матеріал спонукає до роздумів, допомагає прийти до правильних висновків з ситуації, що склалася.

Ключові слова: конфлікт на сході України, війна на Донбасі, Збройні сили України, наслідки війни

ЧАСТИНА 1: АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ

Приступаючи до розгляду даного питання, доцільно розглянути передісторію виникнення конфлікту:

1. Політична обстановка в Україні у 2014-му році.
2. Економічна ситуація в Україні у 2014-му році;
3. Соціально-демографічна ситуація на Донбасі станом на 2014 рік.

1. Політична обстановка в Україні у 2014-му році
До основних політичних обставин можна віднести:
 - кризу політичної системи України;
 - поширення протестного руху з-посеред усіх верств населення України;
 - нездатність парламентської опозиції досягти поставлених цілей та протидіяти згорянню політичних свобод;
 - небажання парламентської більшості йти на поступки жорсткій позиції экс-президента України В. Януковича та його оточення;
 - зневіру значної частини виборців у можливості впливу на зміну керівництва державою і результати виборів.

2. Економічна ситуація в Україні у 2014-му році

Донбас до війни відігравав ведучу роль в українській промисловості: давав більш як 25% промислового виробництва, більш ніж 23% товарного експорту [1]. Економічна міць Донбасу трималася на 3-х галузях, орієнтованих на експорт в Російську Федерацію (далі – РФ) та інші держави-учасниці Співдружності Незалежних Держав:

- машинобудування;
- вугледобування (у багатьох випадках малоефективна галузь, що трималася на державних дотаціях);
- металургійна промисловість (найбільш ефективна у порівнянні з попередніми).

У випадку вступу в силу договору між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) про асоціацію більше за все постраждали б спрямовані на РФ машинобудування та вугільна промисловість, велика кількість шахт Донбасу змушені були б закритись. У той самий час металургія практично жодним чином не була пов'язана з російською економікою і залишалась би цілком конкурентною й після зближення Києва та Брюсселя. Статистичний аналіз показав, що ті регіони Донбасу, в яких домінувала вугільна промисловість та машинобудування, більше схильні були підтримувати відносини з Митним Союзом, аніж з ЄС. Розвиваючи цю тезу, можна стверджувати, що в той час (як, до речі, і тепер) мали місце серйозні прогалини у комунікаціях із населенням стосовно пояснення політики уряду, в тому числі – її економічної складової. Юрій Жуков, доцент політичних наук Мічиганського університету, на основі статистичного аналізу довів, що на початковій стадії конфлікту на Донбасі підіграли економічні відносини жителів Донбасу, а не протиріччя між регіонами і Києвом стосовно мовної чи культурної політики [2]. Вибираючи між ризикованою участю в заколоті, направленою на збереження економічних засобів для існування та майже гарантованою втратою доходів, багато людей обирають перший варіант.

3. Соціально-демографічна ситуація на Донбасі станом на 2014 рік.

Вивчаючи ситуацію, що склалася на Донбасі у 2014-му році, не можна обійтись без розгляду соціального та демографічного станів. Так, станом на 2014 рік на Донбасі нараховувалось приблизно 40% етнічних росіян від загальної чисельності населення регіону [3]. Зважаючи на активну пропаганду РФ, ідей “руського миру”, мабуть, можна не сумніватись, що значна частина саме цієї частки суспільства бачили себе саме у Митному Союзі.

Слід враховувати також ностальгію значної частини населення (особливо - людей старшого віку) за соціальним статусом шахтарів, який вони мали за часів Радянського Союзу (пільги, орден, медалі, санаторно-курортне лікування тощо), а також досить високу заробітну платню, в тому числі - за рахунок дотацій. З розвалом СРСР можливості дотувати вугільну галузь зменшилися, що вплинуло на фінансове становище саме цієї категорії людей.

ЧАСТИНА 2: НАСЛІДКИ ВІЙНИ

Сьогодні, розглядаючи питання військово-політичних наслідків конфлікту на Донбасі, можна стверджувати, що повністю їх оцінити неможливо, оскільки там все ще йдуть бої, продовжується цілеспрямоване знищення інфраструктури регіону. За час бойових дій було знищено сотні заводів, шахт, електростанцій, водоканалів, шкіл та лікарень, перервано транспортне сполучення, а тисячі людей втратили свої домівки.

1. Людські та територіальні втрати
Втрати України за весь час конфлікту складають більш, як 13 000 чоловік убитими (в тому числі біля 3 000 мирних жителів), 7 000 отримали поранення. За даними ООН, з 14.04.2014 року по 31.10.2019 рік на Донбасі загинуло 4 100 військовослужбовців, до 10 500 українських військових отримали поранення [4]. Станом на 16 березня 2020 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 446 920 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим [5]. В цілому Україна втратила до 7% території та до 13% населення [6].

2. Соціально-економічні наслідки конфлікту
Ще одним із наслідків війни стало безперечне погіршення ситуації з дотриманням соціально-економічних прав людей у зоні конфлікту, про що свідчить відсутність доступу до основних послуг (енерго-, водо-, теплопостачання, охорона здоров'я, соціальна підтримка, пенсійне забезпечення), нестача житла, відсутність пра-

вового забезпечення і т.д. З одного боку, війна на Донбасі згуртувала народ України проти російської агресії та екстремістів Донбасу (особливо на фоні анексії Криму у початковий період подій), а з іншого - внесла суттєвий розбрат між окремими регіонами України.

3. Роль добровольчого руху під час подій війни
Окремо варто звернути увагу на добровольчий (волонтерський) рух, завдяки якому були відроджені військова міць та матеріально-технічне забезпечення, особливо у питаннях індивідуального захисту військовослужбовців (бронежилети, шоломи, медичні засоби), а також - тепловізори, інші прилади нічного бачення та продукти харчування і багато іншого.

4. Мінна загроза

Ще одним із небезпечних наслідків війни, про який також варто згадати, є мінування територій. Спровокований Росією конфлікт перетворив Україну на одну з найбільш замінованих країн світу [9]. За попередніми підрахунками спеціалістів, на Донбасі вибухонебезпечними предметами заміновано 1,6 млн гектарів, із них 700 тисяч гектарів - на підконтрольних Україні територіях: близько 560 тисяч у Донецькій області й майже 120 тисяч на Луганщині [10]. Звісно, наразі неможливо точно підрахувати площу території Донбасу, забруднену мінами. Головною причиною цього є постійні бойові дії. Процес розмінування таких площ може тривати до кількох десятків років, а зусиллями всіх організацій, що займались цим питанням, за минулий період (з 2014 р.) на даний час вдалося розмінувати не більше 5% замінованої території [11].

5. Потенційна техногенна катастрофа Донбасу
Розглядаючи всі наслідки війни, не можна не враховувати і такий фактор, як потенційні екологічні загрози. На думку деяких експертів (інженерів, гірників, екологів), у середньостроковій перспективі Донбас з високою долею ймовірності може стати зоною техногенних катастроф. Наприклад, заступник голови Національного екологічного центру України Олексій Василюк вважає, що зупинити затоплення шахт абсолютно неможливо і, згідно з розрахунками Національного інституту стратегічних досліджень України, токсичні води досягнуть поверхні, перетворивши значну частину регіону у солоне болото [12]. Тобто, у перспективі це - тисячі квадратних кілометрів солончаків із зіпсованими трубопроводами, шосейними та залізничними дорогами, неможливість капітального будівництва, майже повна відсутність джерел питної води та активний процес деградації регіону. Все це супроводжуватиметь-

ся локальними гідроударами, еквівалентними землетрусу у 3-4 бали, що можуть спричинити руйнацію комунікацій та будівель. Причина - у неконтрольованому процесі зупинки вугільних шахт: на початку конфлікту діяли приблизно 250 шахт, а зараз вугілля видобувається приблизно на 130 [13], невідкачувані води призвели до затоплення нижніх гірських горизонтів. Це, в свою чергу, стало причиною забруднення та мінералізації більшості резервних запасів води на Донбасі.

Звісно, такий сценарій деградації промислового району існував і раніше, однак війна різко прискорила катастрофічний перебіг процесу. Ситуацію потрібно ретельно вивчати для того, щоб відводити людей з небезпечних районів - таку думку висловила міжнародна експертна група, що вивчає екологічні наслідки війни. Цю думку поділяє й український керівник частини групи, відомий гідрогеолог, доктор технічних наук Євген Яковлев - головний науковий співробітник інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору Національної Академії Наук України [14]. Тож, говорячи про Донбас, треба казати про новий стан геологічної структури, проти формування якої ми безсилі - реінтеграція територій, що постраждали від військових дій, має відбуватися з урахуванням екологічної складової.

ВПЛИВ ПОДІЙ ВІЙНИ НА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО

Війна на сході України носить позиційний характер. На сьогоднішній день Україна модернізувала своє озброєння та техніку, майже вдвічі збільшила чисельність Збройних Сил - до 250 000 чоловік [15].

Будь-яка війна, окрім ракетно-ядерної, також спонукає до розвитку науково-технологічного прогресу у справах військового мистецтва та створення озброєння і військової техніки. Відмічаються зміни й у військовому мистецтві. Подальший розвиток: отримали діяльність диверсійно-розвідувальні групи, підтвердилась ефективність використання протитанкових засобів. Для обох сторін конфліктів характерне використання безпілотних літальних апаратів - дронів з метою розвідки та коригування вогню, значно підсилилась інтенсивність застосування снайперської зброї. Також підтвердилось важливе значення інженерного облаштування позицій. Сильна протиповітряна оборона може змусити іншу сторону відмовитись від використання авіації. Збільшилась роль засобів зв'язку як основи військового управління, покращилась винахідницька робота зі створення і модернізації нових зразків озброєння та військової техніки.

ВИСНОВКИ. Всі вищеперераховані заходи, зусилля держави, піднесення патріотичних настроїв дозволило звільнити значну частину території Донбасу від незаконних збройних формувань та військ російського агресора. З часом прийшло розуміння того, що, зважаючи на більш ніж на 400-кілометрову ділянку кордону, не контрольовану українськими військовими [7], та за умов всебічної допомоги сепаратистам з боку РФ, вирішити питання збройного конфлікту на Донбасі і припинити його силовим шляхом неможливо без колосальних людських та інших втрат. Як наслідок, необхідно шукати політико-дипломатичні шляхи.

Джерела та література:

1. Anders Åslund [https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/kremlin-aggression-in-ukraine-the-price-tag/ Kremlin aggression in Ukraine: the price tag] // Atlantic Council. - 2018.
2. Жуков Ю. [https://voxukraine.org/uk/the-economics-of-rebellion-in-eastern-ukraine-ua/ Економіка Повстання на Сході України] // VoxUkraine. - 2015.
3. Всеукраїнський перепис населення 2001. Розподіл населення за національністю та рідною мовою
4. https://www.radiosvoboda.org/a/oon-zvit-ghertvy-donbas/30272212.html
5. https://www.msp.gov.ua/news/18395.html
6. https://www.unn.com.ua/uk/news/1841731-kolyada-v-oon-13-naselennya-krayini-zhivut-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyakh
7. https://www.radiosvoboda.org/a/26714932.html
8. World Economic Outlook Database, April 2019, International Monetary Fund. Database updated in April 2019.
9. https://www.facebook.com/usdos.ukraine/posts/10156190266386936/
10. https://armyinform.com.ua/2019/09/blyzko-700-tysyach-gektariv-donbasu-zaminovano/
11. https://armyinform.com.ua/2019/11/nebezpechno-miny-problema-yaku-potribno-vyrishuvaty-ukrayini/
12. https://hromadske.radio/publications/ekologichna-katastrofa-chomupolovyna-teryriji-donbasu-mozhe-staty-neprydatnoyu-dlya-zhytlya
13. http://argumentua.com/stati/budushchee-donbassa-v-techenie-desyati-let-region-budet-likvidirovan-polnostyu
14. https://aspi.com.ua/ru/publications/na-donbasi-kriza-iz-zatopenimi-boyovikami-shakhtami-velicheznyi-rizik-poyavi-novogo?page=3
15. https://www.radiosvoboda.org/a/30175462.html

УДК 316.77 : 355.01

Віктор Топальський (м. Київ)

ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ КОНСТРУКТУ "ВЕЛИКА ПЕРЕМОГА" ДЛЯ ПОШИРЕННЯ АНТИУКРАЇНСЬКИХ НАСТРОЇВ В Т.ЗВ. ДНР/ЛНР

Анотація. Боротьба за визначення та висвітлення минулого як фундаменту для сучасних та майбутніх ідентичностей, і справжня війна, що відбувається зараз на Донбасі, міцно пов'язані між собою на багатьох рівнях. У статті узагальнено особливості використання кремлівською пропагандою конструкту "Велика Перемога" з метою створення образу ворога з України, демонізації її керівництва і силових структур, поширення антиукраїнських настроїв в Росії й у так званих "ДНР" та "ЛНР", а також легітимізації російської агресії проти нашої держави.

Ключові слова: антиукраїнська пропаганда, Друга світова війна, нацисти, образ ворога, пам'ятні дати, перемога, розвінчання, фашисти, фейк.

Відзначення річниці перемоги над гітлерівською Німеччиною стає нагодою згадати всіх загиблих у страшні роки Другої світової війни. Проте останнім часом ми є свідками того, як ця подія стає приводом для мілітаристської пропаганди, способом подальшого формування росіянами образу ворога з України, залучаючи до цього повною мірою т.зв. "ДНР" та "ЛНР". Найбільш важливою історичною подією, здатною служити підвалиною пострадянської російської ідентичності, є перемога у Другій світовій війні [6]. Мова і символічний ряд цього міфу цілеспрямовано та інтенсивно використовуються в інформаційній війні проти України, а центр протистояння з фашизмом, як вважають росіяни, змістився на територію нашої держави. Історичні міфи, спроектовані на сучасність, змушують людей сприймати теперішню війну на Донбасі між Росією та Україною як поле незавершеної битви Другої світової війни. Наратив про перемогу у Великій Вітчизняній війні став ледь не головним в політиці пам'яті російського режиму, і він усіяло використовується для демонізації України, яка нібито "зрадила пам'ять про подвиг дідів і сама скотилася до фашизму" [7, с.353]. Про це постійно нагадують не лише російські, а й ЗМІ т.зв. "ДНР" та "ЛНР". Активна інформаційна підтримка та контент наповнення всього, що стосувалося перемоги Радянського Союзу у Другій світовій війні дуже допомогли російським пропагандистам у "правильному" налаштуванні населення Донбасу проти України [7, с.64].

Сьогодні Кремль, апелюючи до світової війни, намагаються легітимізувати свою агресію проти нашої держави. тому що у протилежному випадку, як там заявляють, українські націоналісти вже б знищили російськомовне населення Донбасу. До того ж це потрібно, щоб населення Росії підтримувало В. Путіна у його нібито "нелегкій, але справедливій боротьбі". Такі заклики сприяли тому, що тисячі так званих "добровольців" з усієї Росії поїхали протистояти "фашистам", "карателям", "хунті", "бандерівцям" на схід України. Кількість фейків про "фашизацію" України наростає перед великими святами, пов'язаними із радянським періодом і, в першу чергу, Днем Перемоги. Сучасна Росія вдало монополізувала перемогу над гітлерівською Німеччиною та її союзниками. Дієвість її пропаганди криється в тому, що вона опирається на суспільні уявлення, стереотипи та міфи, які формувалися та утримувалися радянським режимом десятки років. Ці міфи живуть і сьогодні. Пам'ять про війну, про перемогу у ній на сьогоднішній день є основою ідеології сучасної Росії [3].

Крім російського та сепаратистського телебачення, радіо, друкованих видань, інтернет-сайтів, соціальних мереж до антиукраїнської пропаганди залучаються спеціальні органи. Для популяризації перемоги у Другій світовій війні здійснюються певні ритуали. Чого варті військові паради, покладання квітів, салюти тощо. Якщо дешифрувати ритуал з носіння так званої "георгіївської стрічки", то можна з'ясувати, що пов'язування цього "атрибуту Перемоги" не тільки "поєднує" її власника зі "славним минулим", але й об'єднує народ для цього [5, с.299]. Недаремно ці так звані "атрибути Перемоги", які насправді ніколи не носилися радянськими солдатами, у величезній кількості використовувалися в Росії, Криму. Дуже широко георгіївські стрічки поширювалися в т.зв. "ДНР" та "ЛНР". Георгіївська стрічка стала символом війни на Донбасі, яка давно вирвалася за межі інформаційного простору, простелила шлях до анексії та агресії і стала їх символом [10]. В усіх своїх діях керівники т.зв. "ДНР" та "ЛНР" намагаються слідувати вказівкам російського керівництва, в тому числі й в антиукраїнській пропаганді. В ОРДЛО, як і в Росії, залучають зна-

чні ресурси для того, щоб підживлювати використання культу перемоги як інструменту для консолідації людей, які проживають на цих територіях, та патріотичного виховання молоді. Так само як і в Росії, через сімдесят п'ять років після перемоги над нацистською Німеччиною, керівництво т.зв. "ДНР" та "ЛНР" заявляє, що стоїть перед загрозою фашизму, але вже українського. Вони формують проекти, що засновані на власних колективних міфологіях, з власними героями і мучениками, і навіть з новою місією під штандартом "антифашизму". Міф Великої Вітчизняної війни тут відіграє роль клею, що тримає вкупі такі різномірні символи, як російське козацтво, постать шахтаря-героя, російського "добровольця". В риториці самопроголошених лідерів ДНР/ЛНР виживання "молодих республік" прославляється як "перемога", що нагадує про Велику перемогу 1945-го.

Недаремно ще на початку війни на сході України, проросійські сепаратисти заявляли про "оживлення" радянського танка-пам'ятника у м. Константинополь Донецької області, який обстріляв український блок-пост. Хоча танк використовувався безпосередньо в якості зброї, але перед усім він став ідеологічною зброєю. Пам'ятник у вигляді танка був одним з ключових міфологічних символів радянської перемоги [6]. У Донецьку та Луганську з метою наближення формату проведення дня Перемоги до російського, 9 травня 2016 року були пронесені копії Прапора Перемоги. Керівник параду у Донецьку О.Захарченко заявив тоді, що мир, який був врятований у роки Великої Вітчизняної війни, ціною мільйонів життів, "піддається сьогодні нападу посібників фашистів з України". Тобто, копіюючи Росію в ОРДЛО демонізують нашу державу як країну "неонацистів", котрі мають намір затерти історичну пам'ять про радянську перемогу [6]. Повторюючи заходи, що відбуваються в Росії, в т.зв. "ДНР" та "ЛНР" 9 травня також проводять акцію "Безсмертний полк". Щоб зрозуміти пропагандистський підтекст цієї акції в ОРДЛО, звернемося до її російського статуту. "Безсмертний полк" своїм головним завданням вважає збереження в кожній родині особистої пам'яті про покоління Великої Вітчизняної війни". У відповідності зі своїм статутом "представляє міжнародний громадський рух зі збереження особистої пам'яті про покоління Великої Вітчизняної війни. Учасники руху щорічно у День Перемоги проходять колоною вулицями міст з фотографіями своїх родичів-ветеранів армії та флоту, партизанів, підпільників, бійців Опору, трудівників тилу, в'язнів концтаборів, блокадників, дітей війни" [2]. Проте "Безсмертний полк" в ДНР має свою специфіку. Він вже у 2017 році пройшов з портретами "Гіви" і "Мотороли". Яке відношення ці двоє мають до Великої Вітчизняної війни?

Організатори заходу повідомляли, що лише у Донецьку у 2019 році в акції "Безсмертний полк" взяли участь представники 19 міст, а загалом пройшло у колоні майже сто двадцять тисяч нащадків переможців у Великій війні. Показуючи заходи до Дня Перемоги, коментатор російського інформаційно-аналітичного інтернет-телеканалу "Царьград ТВ", повідомляв, що "як завжди першою в полковій колоні йде загін з портретами Народних героїв ДНР. Серед портретів, і фотографія першого глави республіки Олександра Захарченка, Арсена Павлова (Мотороли), Михайла Толстих (Гіви), Олега Мамієва (Мамая). За колоною з портретами полеглих героїв республіки несуть портрети воїнів-інтернаціоналістів, а вже за ними і колоні жителів Донбасу з портретами дідів і прадідів, героїв Великої Вітчизняної" [4].

Ось таке в Донецьку поєднання поколінь виходить. Це доволі вдалий пропагандистський трюк, який виводить на новий рівень не лише героїв Другої світової війни, а й сучасної.

Копіюючи схожі паради у Москві, 9 травня 2019 року в Донецьку (як і у попередні роки) у параді брала участь важка бойова техніка. Чіткої відповіді на те, звідки вона взялась в ДНР, почути не можна. Проте, щоб відвести увагу жителів від цього риторичного питання, керівництво т.зв. "ДНР" відповідає, що Україна взагалі навіть Мінські угоди порушує на кожному кроці. Ось так: йшли від того хто поставив техніку, а дійшли до нібито невиконання Україною Мінських угод. Може т.зв. "ДНР" їх виконує на всі 100%?

Тому кульмінацією параду в 2019 році в Донецьку стало проходження військової техніки. Як повідомляв коментатор, "відкрила парад механізованої колони головна "робоча конячка" Великої Вітчизняної війни – відновлений донецькими умільцями легендарний радянський танк Т-34-85, раніше встановлений на військовому меморіалі "Саур-Могіла" та який постраждав під час запеклих боїв за висоту влітку 2014 року. За "тридцятьчотвіркою" пройшли сучасні зразки бойової техніки, що знаходяться на озброєнні у захисників Донбасу" [4]. Ось нове поєднання – легендарний танк Другої світової війни, символ перемоги, на чолі вже сучасної бойової техніки.

Недаремно згадуються у 2019 році урочистості присвячені Дню Перемоги, що пройшли на самій легендарній висоті Донбасу – Саур-могілі. Тут у 1943 році гинули радянські воїни в сутичці з німцями. І як аналогія приводиться, що тут же у 2014 році гинули донецькі хлопці в сутичці з нацистами українськими. Ось, будь-ласка, ще одна пропагандистська технологія.

Диктор, котрий коментує парад, спеціально підкреслює, що колону техніки замикають бійці спеціальних загонів на техніці, відбитій у важких боях з армією противника, тобто України. Згаду-

ються події з місць боїв у Іловайську і Дебальцевому. Порівняння кількості техніки, яку захопили воїни т.зв. "ДНР" в українських військових, така велика, що напевно, тільки гітлерівці залишили більше під Сталінградом.

Доволі цікавими у контексті нашої теми є інтерв'ю з ветеранами війни, зроблені у 2019 році російським інформаційно-аналітичним інтернет-телеканалом "Царьград ТВ", що активно висвітлював війну на сході України, інформаційно підтримуючи т.зв. "ДНР" та "ЛНР". Журналіст цього телеканалу приводить слова ветерана Великої Вітчизняної війни, жителя Донецька Каріма Хасановича Якубова, який розповідаючи про свій бойовий шлях, згадує, що під час взяття Берліну, йому довелося зіткнутися з бандерівцями, які воювали на боці гітлерівців. "Якщо вони кажуть, що захищали Україну, навіщо ж вони в 1945-му Берлін захищали?" – задається питанням ветеран [4].

Для підготовленої аудиторії цілком зрозумілі посили цього інтерв'ю – 75 років тому розгромили нацистів і бандерівців, й сьогодні також переможемо українських фашистів на Донбасі.

Інше інтерв'ю дає, як повідомляє журналіст, "учасниця партизанського руху в Донбасі в роки Великої Вітчизняної війни і ветеран трудового фронту Валентина Данилівна Попова". Вона зізнається кореспонденту "Царьград ТВ", що якби не він, то особисто пішла б боротися проти сучасних українських нацистів. Це інтерв'ю цілком підтверджує попереднє – всім слід боротися з сучасними українськими нацистами [4]. Хто у їх ролі виступає сьогодні – цілком зрозуміло.

Цілком логічним є інше інтерв'ю, але вже учасника не Другої світової, а війни на сході. "Військовий сапер Євген Микитович Сергєєв у 2014 році у віці 77 років вступив до лав народного ополчення Донбасу і брав участь у визволенні Дебальцеве". Він поділився своїми міркуваннями, як можна зупинити український нацизм [4].

Тобто, абсолютно ясно на кого спрямовані такі інтерв'ю – на жителів Росії та т.зв. "ДНР" та "ЛНР". Мета також зрозуміла – провести паралель між подіями періоду Другої світової війни і сьогоднішнім, підтримуючи образ ворога з України та її військових.

Проводячи порівняння із подіями Другої світової війни, в інтерв'ю повідомляється, що Донецьк сьогодні – прифронтове місто і фронт перебуває в якихось 10 кілометрах від центру шахтарської столиці [9]. Це щось на зразок параду у 1941 році в Москві, коли війська йшли з параду на фронт.

Не зважаючи на те, що у роки Другої світової війни Україна була окупована, й усі жахи окупації наш народ виніс на своїх плечах, В.Путін неодноразово заявляв про те, що у війні здобули б перемогу і без українців, чим завдав найбільшої образи нашому народу, який зробив величезний внесок у перемогу над німецьким нацизмом [8].

Таким чином було дистанційовано українців, у тому числі й ветеранів війни, від цієї перемоги, а всі лаври дісталися одному народу, якому постійно навіюють, що "діди воювали", "діди змогли і вони зможуть". Проте в т.зв. "ДНР" і "ЛНР" про ці слова В.Путіна чомусь не згадують.

Проросійські налаштованому населенню ОРДЛО потрібен міф про предків, які в кривавій війні розгромили загрозу з Заходу, були вірними своїй державі і готовими пожертвувати собою заради його інтересів". До речі для Донбасу існує загроза також із заходу, тобто з України. Ось і нова паралель, яку також використовують у пропаганді.

Отже, найбільш важливою історичною подією, здатною служити підвалиною пострадянської російської ідентичності, є Перемога у Другій світовій війні. Саме тому російська пропаганда доволі вдало використовує конструкт "Велика Перемога" для поширення антиукраїнських настроїв в т.зв. ДНР/ЛНР. Проте систематичне розвінчання всіх маніпуляцій Кремля у цьому напрямку, розвінчання його міфів, сприятиме тому, що День Перемоги стане днем пам'яті за загиблими, а не торжеством пропаганди.

Джерела та література:

1. 5 лет ДНР и День Победы. Военный парад и "Бессмертный полк" [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=w9ep3D2Br0U>
2. Бессмертный полк. Устав Полка [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://moypolk.ru/ustav-polka>
3. В'ятрович В. Міфи і війна. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.wv2.memory.gov.ua/pislyamova-abo-mify-i-vijna/>
4. Военный парад и столетияный "Бессмертный полк": Как Донецк отметил День Победы [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://tsargrad.tv/articles/voennyj-parad-i-stotyachnyj-bessmertnyj-polk-kak-stolica-donbassa-otmetila-den-pobedy_198650
5. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додінова. – Вінниця: ТОВ "Нілан - ЛТД", 2017. – 412 с.
6. Журженко Т., Льюїс С., Федор Д. Війна і пам'ять в Росії, Україні та Білорусі // Україна модерна [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/memory-wars>
7. Золотухін Д.Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014 – 2018 / Д. Ю. Золотухін. – К., 2018. – 384 с.
8. Зубарева М.А. Інформаційне суспільство: науковий журнал / голова редкол. В. В. Різаун; голов. ред. В.Ф. Іванов; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – Вип. 21. – 91 с.
9. Измайлов О. Донецк в День Победы: парад воюющей республики [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ukraina.ru/exclusive/20190509/1023554070.html>
10. Про політику пам'яті // Українська правда, 26 жовтня 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/26/7042252/>

УДК 327.7 (477)+351.88

Людмила Чекаленко (м. Київ)

НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Ситуація на українській території, що склалася в результаті війни Росії проти України, є яскравим прикладом реалізації військового сценарію створення і розгортання штучного етнічного конфлікту з метою ліквідації усталеної державності.

В основі дослідження – аналіз соціальних наслідків війни, що зламали на загарбаних територіях звичні соціальні установи, переформатували свідомості мешканців, що там проживають під розривами снарядів, в умовах постійної загрози, страху, напівголодного життя, антисанітарії, відсутності лікарської допомоги тощо.

Затяжна збройна російська агресія, руйнація державної системи у захоплених російськими військами українських регіонах і цілеспрямоване нищення всього українського призводять до формування нового особливого типу населення. Таке явище є актуальним загрозливим фактором для відновлення держави після завершення війни.

Ключові слова: війна Росії проти України, безпека, НАТО, «розмивання» суспільства, російська асиміляція.

Проаналізувавши різноманітні складові ситуації, що склалася на Сході України, дані статистичних джерел, результати опитувань населення тощо, приходиш до висновку: на окупованій території поступово формується нова суспільно-національна ідентичність, щось середнє між російським і українським етносами, з новими етнічними особливостями та диференційним ідеологічним забарвленням.

Відносини між соціальними групами людей, етносами, націями ніколи не були безхмарними і не вирізнялися толерантністю. Причини цього явища закладені в самій характеристиці людства і мало кому вдавалося їх подолати. Вікове історичне протистояння хазяїна і раба, загарбника і жертви породило неприязнь на ціннісному ґрунті, відбилося у свідомості не одного покоління людей. І сьогодні ми можемо бачити неприйняття одне одного вже через часові віхи історичної пам'яті, яка повертається до нас у періоди переважно економічних та соціальних криз, відсутності бачення особистого майбутнього.

Російська сторона зміщує часто фальсифікує соціальні явища. І воєнні дії на території України подає як міжнародний конфлікт – українців з росіянами, та соціальний конфлікт – народу з владою [1, с.170]. Російська пропаганда, що розрахована на світову спільноту, у деяких питан-

нях, на жаль, досягла певного успіху. Для зарубіжного загалу російські джерела основною причиною конфлікту називають проблему мови, що начебто жорстко дискримінує російський народ, а саме рішення України про закріплення української мови, як єдиної державної на Донбасі і в Криму. Таким чином зазначене питання переводиться в іншу площину і відверто підмінюється поняття.

Водночас місцеве населення, що живе в умовах воєнного часу і потужного російського інформаційного оточення, поступово пристосовується і адаптується до нав'язаної ситуації. Мешканці загарбаних територій є фактично втягнутими у процес стагнації цивілізаційної ідентичності, оскільки вже відійшли від попередньої (радянської), однак остаточно не сформували нову (українську).

Однією з відповідей на виклики війни та її наслідком стала потужна внутрішня і зовнішня міграція населення. Значна міграція, на думку академіка Сергія І. Пирожкова, спричинює стагнацію цивілізаційної ідентичності як у мігрантів, що постійно шукають кращої долі за кордоном, так і в тих, що залишаються в Україні, переважно людей похилого віку. Така ситуація призводить до втрати країною цивілізаційних перспектив і цивілізаційної суб'єктності. Адже цивілізаційна суб'єктність завжди можлива при наявності консолідації певної кількості активної молоді та зрілих людей, патріотизм яких надихає молоде покоління [2, с.12].

Аналізуючи проблему російсько-української війни, приходиш до висновку, що більшість факторів її виникнення є наслідками радянської управлінської спадщини:

- нав'язуванні відповідної політики через законодавче поле у сфері етнонаціональних питань,
- мовної політики,
- «перемішування» населення через запровадження внутрішніх трудових міграцій, що не відповідали ані часу реалізації, ані потребам суспільства.

До цього додамо уведений в практику за радянських часів волюнтаристський поділ територій республік і відповідне проведення кордонів. Часто лінії розмежування позначались «по лінійці», не враховуючи фактору розселення ет-

носів. При тому республіканські кордони офіційно не закріплювались.

Така діяльність московського центру і республіканського керівництва заклала, на жаль, і сучасні проблеми України. В результаті із проголошенням незалежності наша держава вийшла в світ із законодавчо незакріпленими державними кордонами ані з Росією, ані з Молдовою, ані з Білоруссю тощо. Навіть румунська сторона знайшла спосіб заявити про свої претензії на українські землі, вже маючи офіційний кордон з СРСР від 1948 року. В результаті Україна була змушена терміново вирішувати питання кордонів.

Звернімося до іншої площини – гуманітарної політики радянських часів, що була зосереджена на поступовій ліквідації національних виокремленостей, етнічних особливостей, мовних розбіжностей. Всі громадяни мали бути єдиним радянським народом з однією мовою – російською. Таким чином радянська влада творила радянську людину. Як тільки повіяло свободою і можливістю вивільнитися від Центру, тобто Москви, загнані в далекий кут національні проблеми, що замовчувались за часів СРСР, сколихнули народи з такою силою, що й нині даються взнаки. Радянська національна політика повністю провалилася.

Провалилася вона і в Криму, куди переселяли зубожіле населення з російських депресивних регіонів. Росіяни не витримували природних кримських умов: посухи, спеки, відсутності родючої землі, і тікали на всі чотири боки. В результаті переважною частиною населення Криму виявилися ветерани партії, ветерани другої світової і всіх інших воєн, яким влада на знак подяки за службу дозволяла селитися у прибережній рекреаційній зоні.

Масштабний захід з переселення росіян було проведено владою і на Донбасі. Маса трударів, відірваних від своїх історичних коренів і звичаїв (мисливських просторів, рибальства, родинного спілкування, сільських громад тощо) таку безвихідь заливали дешевим спиртом, якого в шахтарських землях в результаті «щирого» піклування влади було занадто і вдосталь.

Жалюгідний стан соціальної інфраструктури, низький рівень освіченості, відсутність необхідної гуманітарної політики із врахуванням позиції «страуса» української центральної влади – «не втручатися в гуманітарний блок питань українських окраїн», призвели до поступового віртуального виокремлення згаданих регіонів ще за часів СРСР. Населення яких не знало і не бачило українських ЗМІ, українського телебачення, українських театрів, української мови і культури, не було й українських шкіл. Отже, повноцінне українство в широкому розумінні було відсутнє і в Криму, і на Донбасі. Якщо йдеться з ро-

сійських ЗМІ про Україну, то однозначно – тільки погане. В такому ізольованому коконі інформаційної брехні виросло не одне покоління донбасців і кримчан.

Серед витоків протистояння виокремлюються наслідки історичних образ, тобто наслідки історичної пам'яті, часто існуючі на генному рівні, а також погнання гідності одною соціальною групою іншою. Згадується і таке явище, як повернуте насильство – наслідки і відлуння насильницькі переселених з сільської глибинки кількох поколінь російських селян. Серед причин протистояння присутні і соціально-культурні зміни, що виникли в результаті модернізації та інтелектуалізації соціальних груп населення.

Наявність зовнішнього фактору також не можна скидати з рахівниць, оскільки саме наприкінці 1990-х – початку 2000 років Росія через регіональні зв'язки і представництва земляцтва шахтарів в російській столиці напряму втручається в ситуацію в українському Донбасі, закликаючи поновити регіональні права, створити свою відокремлену республіку, перерозподілити статки області. Сценарій дуже подібний до «кримського варіанту», де спроби створити союзну республіку не вщухали роками. До наслідків серед іншого слід віднести посилення внутрішньої міграції населення.

У ситуації, що склалася в Україні, небезпечно затягувати протистояння: чим довше затягується конфлікт, тим складніше буде його погасити. Висновки

Отже, у відносинах з населенням окупованих територій необхідно запроваджувати оновлені схеми взаєморозуміння. Оскільки мешканці захоплених районів Донецької і Луганської областей, громадяни України за шість років пристосувались до нових умов.

В умовах, що склалися, у згаданих регіонах зросла і зміцніла нова – інша спільнота, у ставленні до якої центральної владі необхідно виробляти іншу політику спілкування, шукати компромісні варіанти взаєморозуміння, поступово наvertати і повертати цих людей до українства, до України.

Джерела та література:

1. Официальный сайт Государственной Думы Федерального Собрания РФ, заявление «В связи с закреплением в Конституции Автономной Республики Крым украинского языка как единственного государственного языка на территории Автономной Республики Крым»; <http://duma.gov.ru/>; Арутюнян Ю.В. и др. Этносоциология: уч. пос. для ВУЗов. Москва. 1998. 271 с.
2. Пирожков С.І. Скажи мені звідки ти хочеш мандрувати, і я скажу чому // Зовнішні справи, №1. 2018.

УДК 94.355.1:001.9

Євгеній Шатілов (м. Київ)

МУЗЕЙНІ ЗАХОДИ ЯК СЛАДОВА МЕМОРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ВШАНУВАННЯ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ У 2018-2020 рр.)

Анотація. У даній статті аналізується роль музейних заходів у здійсненні музеєм меморіальної діяльності та роботи з військово патріотичного виховання. У відповідності до сучасних музеєзнавчих підходів, наводиться визначення та класифікація музейних заходів, присвячених учасникам АТО-ООС. Автори статті на прикладі діяльності Національного військово-історичного музею України виокремлюють ключові характеристики заходів як важливу складову меморіальної діяльності. Дослідники приходять до висновку, що заходи створюють «інформаційний привід» історій з війни на Сході України, сприяють залученню медіа та громадськості до взаємодії із ветеранами війни та сім'ями загиблих.

Ключові слова: музей, НВІМУ, воєнна історія, захід, меморіальна діяльність, презентація, АТО, ООС, Війна на Сході України

У сучасних умовах жорстокої конкуренції у сфері культурних та креативних індустрій, перед музеєм стоїть завдання не тільки забезпечувати збереження важливих артефактів та здійснювати наукові дослідження, а і інформувати про свою діяльність широкий загал, доносити суспільству важливі меседжі, створювати навколо себе товариство, бути інституцією важливою та корисною для громади. Дисципліною, що вивчає способи взаємодії музейних установ із своїми відвідувачами та поклонниками оптимізувати їхні стосунки називається музейна педагогіка. Попри те, що цей напрям почав активно розвиватись відносно нещодавно, окремі інструменти її є давно і широко відомими – мова йде про екскурсію, музейний урок тощо. Вони досі є переважним методом, яким послуговуються музейні установи у своїй діяльності і будують на них свою роботу з відвідувачами. Натомість, сучасний етап розвитку інформаційних технологій та засобів комунікації, змушує музеї шукати нові точки взаємодії із громадянами. Зокрема, сьогодні надзвичайно популярною є концепція музею як публічного простору – свого роду «хабу», що дає можливість не тільки оглядати експозицію та наявні музеї предмети, а і взяти участь у різноманітних заходах, що сприяють виконанню статутних завдань музею, і є, водно-

час, суспільно-важливими. Під музейним заходом ми розуміємо одноразову або систематичну міждисциплінарну акцію, направлену на актуалізацію діяльності музею з того чи іншого напрямку. У даній статті ми проаналізуємо низку заходів, що відбулись у Національному військово-історичному музеї України у 2018-2020 рр. і тематикою яких стали події АТО-ООС, на предмет їхньої ролі у меморіальній діяльності установи та впливу на суспільний резонанс навколо музейних ініціатив.

Роль заходів у музейній діяльності не було об'єктом окремого дослідження. Лише побіжно у своїх публікаціях її зачіпали Т.Куцаєва [1], Р.Маньковська [2], Т.Курченко [3], О.Дудар [4], Н.Філіпчук [5]. Найбільше заходи як один з основних елементів музейної діяльності аналізуються у статті Н.Ребеки [6], утім увагу сфокусовано лише на одному їх типі (майстер-класах).

Інструкція з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України від 10.07.2019 року визначає як одне з завдань діяльності Національного військово-історичного музею України «активне сприяння бойовій підготовці, науковій, навчально-педагогічній, виробничій та іншій діяльності особового складу Збройних Сил України шляхом проведення культурологічної роботи та заходів з військово-патріотичного виховання» [7]. Таким чином, окрім експозиційної та дослідницької діяльності, на рівні норм затверджується захід як один з найголовніших форматів діяльності музею. Військово-патріотичне виховання є складовою значно ширшого поняття – національно-патріотичного виховання. Указ Президента України від 13.10.2015 р. визнає національно-патріотичне виховання як системну діяльність «з метою виховання громадянина-патріота України, утвердження любові до Батьківщини, духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних надбань Українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як з історичного минулого, так і захисників, які сьогодні відстоюють суверені-

тет та територіальну цілісність держави у боротьбі із зовнішньою агресією»[8]. Постанова Верховної Ради України від 12.05.2015 року роз'яснює механізми та держані гарантії вшанування учасників війни на Сході України[9]. Надзвичайно велика роль там приділена музейним експозиціям та заходам із вшанування подвигів героїв АТО, поширенню інформації про боротьбу з російською агресією. Суспільна позиція та державна політика поставила події АТО-ООС на одну з найбільш важливих позицій у фундаменті національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання. Законодавець пропонує переосмислити музейні експозиції, висвітливши у них боротьбу з агресією на Сході України. Тим, що надає відвідувачам необхідні контексти для сприйняття експозиції, занурює їх в атмосферу подій, дозволяє на емоційному рівні сприйняти героїчні, але водночас і трагічні події, є музейний захід.

Заходи з тематики подій АТО-ООС, що відбулись у Національному військово-історичному музеї України у 2018-2020 роках, можна поділити на такі групи: 1) Заходи, що безпосередньо стосуються подій російсько-української війни; 2) Заходи, що тематично відносяться до інших періодів військової історії, але відсилає до сучасних подій. Друга група – це надзвичайно широке коло подій, адже подій війни на Сході актуалізують для України сферу військової історії, тож організатори подій свідомо чи несвідомо посилаються на АТО-ООС. Серед таких прикладів можна навести церемонію спецпогашення поштових марок серії «Збройні форми України революції 1917-1921 років», що відбулась у НВІМУ 9 червня 2019 року за участі тодішнього Міністра інфраструктури України Володимира Омеляна та Генерального директора Укрпошти Ігоря Смілянського. Попри те, що тематика заходу – події Української революції, усі спікери і гості наголошували на взаємозв'язку тодішніх визвольних змагань з нинішньою відсічю російській агресії та тягlosti від українського війська доби УНР до сьогоднішніх захисників України [10]. У подібному контексті відбулося і відкриття виставки до 80-річчя з початку Радянсько-фінської «Зимової» війни, де досвід протистояння фінської армії та червоної армії інтерполювали на боротьбу українців з росіянами та сепаратистами на Донбасі [11]. Це лише два приклади, однак майже кожний другий захід робить відсилку до сучасних, актуальних подій.

Утім, ми розглядатимемо заходи, що безпосередньо стосуються висвітлення подій АТО-ООС. Їх ми можемо поділити на такі групи:

- Відкриття виставки або частини експозиції – дозволяє створити інфопривід навколо від-

криття виставки, залучити медіа, експертів, учасників подій, визначних діячів, що опікуються меморіальною діяльністю. 23 січня 2019 року до четвертої річниці завершення оборони Донецького аеропорту у НВІМУ була відкрита виставка картин львівського художника Олега Дробочького «Аеропорт» - окрім автора картин і кураторки виставки, у відкриття взяли участь ветеран 81 бригади Дмитро Скрипа та Народна артистка України, волонтерка Леся Горова. Звичайне відкриття виставки висвітлювалось Українським радіо, Військовим телебаченням та телеканалом «КРТ» [12]. У серпні 2018 року оновлену виставку про події на Сході України відкрили візитом до музею дітей зі Сходу України – екскурсію разом їм провони Державний секретар Міністерства Оборони та співробітники музею [13];

- Презентація книг – за допомогою заходів музей звертає увагу на проблему загиблих та зниклих безвісти українських солдатів під час війни. 20 січня 2020 року, до 5 річниці завершення боїв за Донецький аеропорт, у НВІМУ презентували мартиролог «Оборона Донецького аеропорту, 2014-2015. Хроніка бойових втрат». Гостями заходу стали родини загиблих оборонців, а найдраматичнішим моментом – хвилина мовчання у час руйнівного другого вибуху. Відбулося ще кілька презентацій мартирологу, що сприяло поширенню інформації про проект і звернуло увагу громадськості на жертви, які кладуть українські військові, захищаючи суверенітет держави [14].

- Урочисте прийняття присяги та звільнення військовослужбовців строкової служби – Національний військово-історичний музей України плідно співпрацює з Національним університетом оборони імені Івана Черняхівського по багатьох напрямках. Підрозділи інституту щонайменше 5 разів за останні два роки проводили церемонію присяги, вручення документів випускникам та звільнення військовослужбовців строкової служби – подія проходить у залі виставки, що присвячена подіям на Сході України і їй передують екскурсія для курсантів, випускників та членів їх сімей[15];

- Нагородження – протягом останніх двох років музей став традиційним майданчиком, де відбуваються церемонії нагородження військовослужбовців, що відзначились у зоні бойових дій, волонтерів, членів сімей загиблих солдат. Регулярно, протягом останніх років (2018, 2019), команда ініціативи «Ікона пам'яті загиблим за Незалежність України» проводить церемонію нагородження родин загиблих воїнів іконами-барельєфами у музеї [16]. 3 вересня 2019 року у музеї відзначали 5-річчя гуманітарного проекту «Евакуація – 200» – його команда займається, зокрема, вивезенням тіл

загиблих українців з невідконтрольної території. Під час заходу відбувся показ документального фільму про учасників проекту та нагородження осіб, чия діяльність сприяла його функціонуванню [17].

У якості висновку слід зазначити, що заходи стають одним з найважливіших елементів взаємодії музею зі своїми відвідувачами. Вдало організовані, вони сприяють появі навколо музею товариства, яке підтримує його ініціативи, звертає увагу суспільства, медіа на свої проекти, а у контексті подій АТО-ООС – на ряд проблем, з якими стикаються учасники бойових дій та родини загиблих. Водночас, заходи допомагають зацентувати увагу на героїчні події, застосувати міждисциплінарний інструментарій, дає можливість відвідувачу глибше зануритись у тему завдяки спілкуванню з очевидцями подій та експертами. Аналізуючи заходи у Національному військово-історичному музеї України, присвячені подіям АТО-ООС, можна зробити висновок, що вони стали суттєвою складовою меморіальної діяльності і сприяють якіснішому виконанню завдань із вшанування героїв, які дають відсіч російській агресії, що поставили перед музейниками суспільство та держава.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куцаєва Т.О. Музейні уроки толерантності як простір неформального викладання історії Голокосту // Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 20-21 травня 2016 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С.47-51;
2. Манковська Руслана. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку // Красназнавство, №3, 2013. – С.75-84;
3. Курченко Тетяна. Інформаційна діяльність музейних установ Києва (2005-2011) // Інформаційно-документальні комунікації в глобалізованому суспільстві: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., м. Київ, 21-22 березня 2013 р., Національний авіаційний університет / редкол. Тюрменко І. І. та ін. – К.: НАУ, 2013. – С.79-81;
4. Дудар О.В. Актуальність і перспективи музейної педагогіки // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки. Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ, 2016. – С.16-24;
5. Філіпчук Н. Вплив музейної педагогіки на формування національних цінностей особистості // International Journal of Innovative Technologies in Social Science, 2(23), February 2020. – С.44-48;
6. Ревага Наталія. Використання ляльки-мотанки у масових заходах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Ніжинська старовина, Вип. 18 (21), 2014 р. – С. 154-160;
7. Наказ Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України від 10.07.2019 р. № 864/33835. – [Інтернет-джерело]: режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0864-19#Text>;
8. Указ президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки» від 13.10.2015 р. №580/2015. – [Інтернет-джерело]: режим доступу <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>;
9. Постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12.05.2015 р. № 373-VIII. – [Інтернет-джерело]: режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19#Text>;
10. УКРПОШТА У НВІМУ ПРЕЗЕНТУВАЛА СЕРІЮ МАРОК «ЗБРОЙНІ ФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.» – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/298;

11. У НВІМУ ВІДБУЛИСЬ ЗАХОДИ, ПРИСВЯЧЕНІ 80-РІЧЧЮ З ДАТИ ПОЧАТКУ ЗИМОВОЇ ВІЙНИ. – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/329;
12. У НВІМУ ВІДКРИЛАСЬ ВИСТАВКА КАРТИН «АЕРОПОРТ» ОЛЕГА ДРОБОЦЬКОГО. – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/275;
13. «Діти еднають Україну». – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/224;
14. Презентація Мартиролога в НВІМУ. – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/342;
15. Присяга курсантів НУОУ у НВІМУ. – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/254;
16. У МУЗЕЇ ВІДБУЛОСЯ ВРУЧЕННЯ 21 БАРЕЛЬЄФУ. – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/301;
17. В МУЗЕЇ ВІДЗНАЧИЛИ П'ЯТУ РІЧНИЦЮ СТВОРЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРОЕКТУ ЗСУ «ЕВАКУАЦІЯ-200». – [Інтернет-джерело]: режим доступу http://nvimu.com.ua/novyny/view_news/311;

УДК: 94[477]+355.2/.4+929.6 «2014/2019»

Максим Ющенко (м. Київ)

ІСТОРІЯ 5-ї БАТАЛЬЙОННОЇ ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ 81-ї ОАЕМБР ТА ЇЇ НАРУКАВНІ ЗНАКИ

Анотація. В статті розповідається коротка історія однієї з військових частин ДШВ ЗСУ України – 5-ї батальйонної тактичної групи. Вона була створена під час російсько-української війни, брала участь в АТО, згодом ООС, та є діючою дотепер. Також описано наруканні знаки, що використовувалися в різний час 5-ю БТГр та її підрозділами. На підставі спогадів автора та відкритих джерел.

Ключові слова. АТО, мобілізація, 5-а батальйонна тактична група, десантно-штурмові війська, батальйон «Кремій», наруканні знаки.

Історія створення 5 БТГр та її участь в АТО. Військова частина під назвою «5 батальйонна тактична група» (скорочено – 5 БТГр), була створена відповідно до розпорядження Генерального штабу від 31.12.2014 року. Ініціатором створення батальйону був полковник О. Чуйко, який в січні 2015 року був призначений його командиром [4, с. 6-7]. На відміну від легкоозброєних батальйонів територіальної оборони, що створювались навесні-влітку 2014 року, 5 БТГр відразу формувалася як посиленний окремий батальйон з бронетехнікою та повноцінною номенклатурою озброєння, включно з важким (міномети та артилерія). Формування відбувалося в березні-травні 2015 року. Табір 5 БТГр розташовувався на території 37-го загальновійськового полігону біля м. Житомир, де в той же період відбувалося переформування та бойове злагодження підрозділів інших бригад, які отримали поповнення. Забезпечення в цей період здійснювалось за рахунок ресурсів 95-ї окремої десантно-штурмової бригади, а озброєння і техніка отримувалися на базах зберігання по всій країні. Особовий склад 5 БТГр в більшості складався з мобілізованих в ході 4-ї хвилі часткової мобілізації, добровольців та діючих військовослужбовців, що переводилися з інших частин (зокрема, з батальйонів «Айдар», «Донбас», «ОУН», 11-го БТРО «Київська Русь», 12-го БТРО «Київ», та ін.). Крім загальновійськової підготовки, військовослужбовці проходили також і парашутно-десантну підготовку на базі 95-ї ОДШБр (включно з виконанням стрибків з парашутом), оскільки вже на стадії формування мова йшла про те, що 5

БТГр має увійти до складу однієї з бригад високомобільних десантних військ (з 2017 року офіційна назва – десантно-штурмові війська) [3; 4, с. 6-7; 5].

Після формування, навчання, бойового злагодження та залікової демонстрації рівня підготовки перед начальником Генерального штабу та командуванням ВДВ, 5БТГр була визнана готовою до виконання задач в зоні АТО і в червні 2015 року в повному складі перемістилася в Донецьку область. Місцем дислокації для підрозділу було визначено м. Миколаївка, неподалік від м. Слов'янськ. Через декілька місяців частина підрозділів була розташована в м. Святогірськ [5].

5 БТГр була приділена до створеної в жовтні 2014-го року 81-ї окремої аеромобільної бригади (ОАЕМБр), яка станом на червень 2015-го року мала лише два окремі батальйони (90-й і 122-й), ставши третім батальйонном бригади. З цього моменту 81 ОАЕМБр набула штатної комплектації, як і в інших бригадах ВДВ. В липні-серпні 2015 року 5 БТГр знаходилась на другій смузі оборони на Попаснянському напрямку. В цей період її артилерія залучалась до виконання бойових задач, а з початку серпня зі складу БТГр було виділено посилену ротну тактичну групу, яка зайняла передові позиції на лінії фронту в зоні відповідальності 81-ї ОАЕМБр біля с. Опитне та с. Водяне, навпроти Донецького аеропорту. На цих позиціях РТГр, з періодичними ротациями свого складу, перебувала до березня 2016 року [3; 4, с. 6-7; 5; 6].

Восени 2015 року замість полковника О. Чуйко командиром 5 БТГр був призначений майор І. Герасименко, який займав цю посаду до 2017 року. В березні 2016 року 5 БТГр була виведена в пункти постійної дислокації в м. Миколаївка та м. Святогірськ, де до травня відбувалася демобілізація більшості особового складу з числа 4-ї хвилі мобілізованих. Доукомплектована військовослужбовцями служби за контрактом, 5 БТГр продовжує періодично виконувати бойові задачі в зоні АТО/ООС по теперішній час. З середини 2016 і до середини 2018 року основний ППД знаходився в м. Святогірськ. З 2018 року пунктом постійної дислокації стало с. Терентіївка Полтавської області [1].

Нарукавні знаки 5 БТГр.

Першим місцем дислокації новоствореної 5 БТГр після її остаточного формування мало стати м. Кременчук Полтавської області, звідки походила частина офіцерів командування батальйону, та близько 20 осіб рядового складу [5]. Відповідно, назвою батальйонної тактичної групи стала назва «Кремень». Це було зафіксовано першим зразком нарукавного знаку, який був випущений невеликою партією навесні 2015 року, примірник якого є в колекції автора (див. фото 1). Нашивка була виконана квадратної форми, в захисних відтінках. На емблемі зображено козака Мамаю (також це був позивний командира батальйону), згори в кутку був вишитий тризуб, напис «Україна», український прапор, в нижній частині вишита назва «Кремень». Але з ряду причин, насамперед через нерозв'язання питання про розміщення 5 БТГр в м. Кременчук, пункт постійної дислокації там так і не був створений [2].

Фото 1. Перший нарукавний знак 5 БТГр «Кремень», весна 2015 р.

В цей же період з'являється інший зразок нарукавного знаку, на якому зображено козака з крилами янгола за спиною, з шаблею і щитом в руках (див. фото 2). Форма нашивки – фігурний щит, в центрі розташовано зображення козака, над головою якого між крилами розташовано написи «Кремень» та «5 БТГр», під козаком – «МО України». Нагорі щита в окантовці – напис «З нами Бог», по боках в окантовці йде напис «Рабів до раю не пускають».

Зображення повторювало малюнок козака, який в 2014 році створив художник Андрій Єрмоленко для 12-го БТРо «Київ». Нашивку з цим зображенням козака 12-й БТРо використовував протягом 2014 року, а після переформування в 12-й ОМПБ, з 2015-го року паралельно використовувався й інший нарукавний знак, з гербом Києва.

В 5 БТГр при її формуванні перейшло декілька військовослужбовців з 12-го БТРо, вочевидь їх нашивка сподобалась командуванню і була прийнята в якості нового нарукавного знаку 5 БТГр.

Нарукавний знак мав два варіанти та декілька кольорових та захисних версій, примірники яких є в приватних колекціях та зустрічаються в мережі «Internet». Перший варіант в кольоровій версії має синій фон (світло-синій в другій версії), жовті та золоті канти, зображення козака та написи. Другий кольоровий варіант має блакитний фон, але вишите золотим зображення козака відрізнялося від попередніх, зокрема крила мали іншу форму.

«Захисні» версії нашивки відрізнялися фоном та кольором вишивки написів і зображення. Фон був оливковий або піксельний, а вишивка виконана світло- чи темно-золотими нитками.

Фото 2. Другий нарукавний знак 5 БТГр, весна 2015- весна 2016 рр.

В 5 БТГр ця нашивка використовувалась в період з весни 2015 року щонайменше до весни 2016 року. Також на основі зображення козака з нашивки, взимку-навесні 2016 року було створено пам'ятний нагрудний знак 5 БТГр у вигляді медалі з білого металу, на прямокутній жовто-синій колодці (див. фото 3). Статусу нагороди/відзнаки вона не мала, військовослужбовці батальйону могли її придбати за бажанням. Фактично, цей нагрудний знак відзначав ветеранів першого складу 5 БТГр. На аверсі зображеного крилатого козака за малюнком А. Єрмоленка, між крилами якого стоїть дата «2015». По колу в окантовці розташовано написи: згори «З нами Бог», знизу «Рабів до раю не пускають». На реверсі в центрі розташовано напис «Ветерану 5 БТГр «Кремень»», в окантовці по колу «Учаснику антитерористичної операції» та «Ніхто крім нас».

Фото 3. Пам'ятний знак 5 БТГр.

На початку 2016 року з'являється новий, вже третій зразок нарукавного знаку 5 БТГр, відомий в двох варіантах (див. фото 4). Перший варіант має форму щита, який в той період використовувався для нарукавного знаку 81-ї ОАЕМБр – закруглений верх, низ з кутом, прямі боковини. Зображення мало вигляд цифри «5» з крилами, накладених на фон зі строп та куполу парашуту. В нижній частині було розташовано напис «81 ОАЕМБр».

Ця нашивка також існувала в кількох кольорових та захисних версіях виконання. Повнокольорова версія має синє поле щита, червону цифру «5», золоті з чорним крила, білий парашут, зелено поле під білим написом «81 ОАЕМБр». Умовно захисна кольорова версія має оливковий фон, зелену цифру «5», канти та фон нижньої частини щита, золоті з чорним крила, білий парашут та напис «81 ОАЕМБр». Ще одна захисна версія має піксельний фон щита, оливкові канти і цифру «5», крила (олива та чорний) та поле нижньої частини щита, білий купол парашуту та напис «81 ОАЕМБр». Також існує захисна версія з фоном щита в камуфляжі «варан».

Другий варіант цього нарукавного знаку замість найменування бригади в нижній частині мав золоті літери ВДВ (в кольоровому та захисному варіанті нашивки), білі літери в іншому захисному варіанті. З кінця 2017 року замість цього варіанту нашивки використовується варіант з літерами ДШВ. Цей нарукавний знак використовувався спочатку паралельно з попереднім, поступово став єдиним зразком, що використовується в 5 БТГр до цього часу.

Фото 4. Третій нарукавний знак 5 БТГр, весна 2016- 2020 рр.

Відомо про існування щонайменше двох альтернативних зразків нарукавних знаків, створених вочевидь в штучних примірниках на індивідуальне замовлення. Перший з них має кольорову фігуру козака Мамаю з першого варіанту нашивки 5 БТГр та білий купол парашуту, на прямокутному щиті синього кольору. На куполі цифра «81» синього кольору, нижня частина щита має зелений фон, на якому нанесено золотий напис «5 БТГр КРЕМІНЬ».

Другий зразок представляє собою круглий нарукавний знак кольору «койот», з подвійною коричневою окантовкою. В центрі розташовано коричневі цифру «5» з крилами та білим куполом парашуту, в окантовці коричневим кольором нанесено напис «Ніхто крім нас. Народжені перемагати».

Крім нарукавного знаку власне 5 БТГр, мали певне поширення нашивки окремих підрозділів батальйону, на яких зазначено приналежність цих підрозділів саме до 5 БТГр. Відомі нашивки роти вогневої підтримки, розвідки, аеророзвідки та медиків, в різних варіантах кольорів, переважно захисних відтінків.

Нашивка роти вогневої підтримки відома в двох варіантах, що різняться формами щита та написами. Основу нашивки творить малюнок голови оскаленого звіра на фоні строп і куполу парашуту, на куполі вишитий номер «81». Перший варіант нашивки має в верхній частині щита напис «5 БТГр, РВП», по низу напис «Доки дихаю, я борюся» (див. фото 5). Повнокольорова версія має синє поле щита, золоту окантовку, білий купол та стропи, чорно-білу голову звіра з червоними очима та язиком.

Напис верху щита вишитий золотими, в нижній частині – білими нитками. Номер «81» на куполі вишитий чорними нитками. Захисна версія має оливкове поле щита, темно-зелену окантовку, золотисто-оливковий колір куполу та строп і написів. Голова звіра виконана чорно-біло-червоними нитками, номер «81» - темно-зеленими.

Другий варіант нашивки, відомий в захисних кольорах (голова звіра вишита чорними, білими та червоними нитками), має дещо іншу форму щита, по верху якого в окантовці міститься додатковий напис «Ніхто крім нас», по низу напис «Доки дихаю, я борюсь» та «5 БТГр, РВП».

Фото 5. Нарукавний знак роти вогневої підтримки 5 БТГр.

Нарукавний знак аеророзвідки авторства художника Романа Шості відомий в двох варіантах, на однаковому щиті п'ятикутної форми. Перший варіант має повнокольорову та захисну версії. Повнокольорова має щит синьої форми, в верхній частині якого на червоній стрічці золотими нитками вишитий напис «Аеророзвідка». На щиті чорними нитками вишитий бойовий ніж, накладений на крила кажана та дві золоті перехрещені стріли. Під крилами золота стрічка, на якій чорними нитками вишитий напис «81 ОАЕМБР». Над руків'ям ножа чорним вишитий напис «5 БТГр». Захисна версія має оливково-сірий фон щита, з аналогічним чорним малюнком, але перехреще-

ні стріли не золоті, а світлі. Під крилами світла стрічка, на якій чорними нитками вишитий напис «81 ОАЕМБР». Над руків'ям ножа чорним вишитий напис «5 БТГр», по верху щита в окаймованій стрічці оливкового кольору вишитий напис «Аеророзвідка». Другий варіант нашивки має майже чорний фон щита, на якому світлими нитками вишитий силует літака, накладений на дві перехрещені оливкові стріли (див. фото 6). В центрі літака в чорному колі вишита світлим цифра «5», на крилах вишиті парами літери «БТ» та «ГР», на носі літака чорним вишитий тризуб. На оливковій стрічці вишитий чорним напис «81 ОАЕМБР». В верхній частині щита світлими нитками вишитий напис «Аеророзвідка».

Фото 6. Нарукавний знак аеророзвідки 5 БТГр.

Нарукавні знаки розвідки автору відомі в двох варіантах. Перший, в захисних кольорах, повністю повторює вищеописаний варіант аеророзвідки з крилами кажана авторства художника Романа Шості, лише напис по верху «Розвідка» (див. фото 7). Другий варіант теж в захисних кольорах, має круглу форму. Фон оливковий, канти та частина зображень, написи – світло-золотисті. В центрі розташовано купол парашуту зі стропами, на які накладено світло-зелений силует кажана. Під ним на жовто-блакитній стрічці йде напис «5 БТГр», в окантовці по периметру нашивки згори напис «Високомобільні десантні війська», знизу – «Військова розвідка».

Фото 7. Нарукавний знак розвідки 5 БТГр.

Нашивка медиків автору відома в одному варіанті – у формі «зірки життя» з піксельним фоном та оливковою окантовкою (див. фото 8). Містить вишиті золотими нитками перехрещені мечі, на які накладено зелену цифру «5», в горішній частині золота емблема ДШВ, яка використовується для петлиць (тризуб в контурі парашуту, з крилами по боках), в нижній

частині – скіпетр, оповитий двома зміями.

Фото 8. Нарукавний знак медиків 5 БТГр.

Окремо варто відзначити нарукавні знаки, які вказували на приналежність власників до підрозділів, з яких вони перейшли в склад 5 БТГр на етапі його формування - представники батальйонів «Айдар» та «ОУН». Так, відомий зразок нашивки, в якій поєднано елементи символіки батальйону ОУН та вказано про приналежність до 5 БТГр (див. фото 9).

Фото 9. Нарукавний знак ОУН в складі 5 БТГр.

Цікавим зразком є нашивка про участь в певних боях (див. фото 10). На щиті з червоним полем та чорним кантом розташовано чорний тризуб, під ним – напис чорним «5 БТГр», верх щита має чорний фон, на якому білим кольором зроблено напис «Промберг. Авдіївка».

Фото 10. Нарукавний знак «Промберг. Авдіївка» 5 БТГр.

Автор висловлює вдячність ветерану 5 БТГр Денису Антипову, який люб'язно надав автору зображення примірників нарукавних знаків та пам'ятної медалі зі своєї колекції.

Джерела та література.

1. Десантно-штурмові війська. <https://www.ukrmilitary.com/p/ukrainian-airmobile-forces.html>
2. Донченко Т. «В Кременчузі хотять розмістити ще одну військову частину, але поки негде «селити». https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/2015/01/13/v-kremenchuge-hotyat-razmestit-esche-odnu-voennuyu-chast-no-ee-poka-negde-selit_10042372.html
3. Душенко А. «Батальйонно-тактична група «Кремень» святкує першу річницю». https://www.telegraf.in.ua/yandex/2015/12/31/batalyonno-taktichna-grupa-kremn-svyatkuye-pershu-rochnicu_10050552.html
4. Закревський В. «Війна на сході України не йде в жодне порівняння з афганською». «Ріпніть єдиний», 16.02.2015, випуск 16, с. 6-7.
5. Крук В. «Кременчужани повернулися із зони проведення АТО». http://pplus.in.ua/news/kremenchujani_povernulisya_iz_zoni_provedennya_ato
6. 81 окрема аеромобільна бригада. <http://www.dshv.mil.gov.ua/81-okrema-aeromobilna-brigada>

Ананьїн Олег Валерійович – кандидат технічних наук, підполковник, старший науковий співробітник, старший офіцер відділу організаційно-методичних питань експертно-криміналістичної діяльності головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України.

Гарашук Наталія Петрівна – полковник, начальниця відділу військової частини А1906.

Голубовська Орислава Михайлівна – завідувач навчальним кабінетом Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Голячук Ігор Петрович – старший викладач Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Грицюк Валерій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Дем'янюк Олександр Йосипович – доктор історичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної діяльності Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, головний спеціаліст відділу у Запорізькій області Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.

Жирохов Михайло Олександрович – науковий співробітник Чернігівського обласного історичного музею ім. В.В. Тарновського.

Зборовський Анатолій Іванович – директор Ірпінського історико-краєзнавчого музею.

Зубар Михайло Віталійович – завідувач науково-дослідного відділу виставкових проєктів, видавничої справи, дитячих музейних програм і зв'язків з громадськістю Національного музею Тараса Шевченка.

Казан Емілія Мар'янівна – кандидат історичних наук, викладач Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Калоянов Володимир – Інститут досліджень населення і людини Болгарської академії наук.

Кваснюк Ярема Богданович – завідувач філії Національного військово-історичного музею України – музею «Герої Дніпра».

Кізло Людмила Миколаївна – науковий співробітник науково-дослідного відділу (підготовки військ) Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Копичко Наталія Миколаївна – старший офіцер медичної служби Командування Сухопутних військ Збройних Сил України.

Кукурудза Андрій Ростиславович – кандидат історичних наук, викладач суспільних дисциплін Фахового медичного коледжу КЗВО Рівненської медичної академії

Левченко Сергій Михайлович – генерал-майор, здобувач Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Немченко Всеволод Леонідович – полковник, заступник командира військової частини А1906 по роботі з особовим складом.

Нікітюк Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, полковник, начальниця кафедри загальновійськових дисциплін (з курсом мовної підготовки) Української військово-медичної академії (УВМА).

Очеретяний Олександр Олександрович – завідувач сектору з питань національно-патріотичного виховання Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.

Перегінчук Тарас Михайлович – фахівець інформаційно-видавничого відділу Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. І. І. Мечникова.

Підопригора Ігор Іванович – підполковник, ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Примушко Наталія Олексіївна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник філії Національного військово-історичного музею України – Меморіального комплексу «Пам'яті героїв Крут».

Радзіковський Сергій Анатолійович – науковий співробітник науково-дослідного відділу (підготовки військ) Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Середенко Микола Михайлович – провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу (підготовки військ) Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Ситник Олександр Миколайович – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, археології і філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Слободяник Геннадій Іванович – доктор психологічних наук, кандидат медичних наук, спеціаліст вищої категорії, майор м/с резерву, професор кафедри загальної та клінічної фармації Інституту медичних та фармакологічних наук Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Соколюк Сергій Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри Військово-Морських Сил Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, працівник Збройних Сил України.

Тетерятник Віктор Данилович – доцент, доцент кафедри загальновійськових дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут.

Топальський Віктор Леонідович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України.

Чекаленко Людмила Дмитрівна – доктор політичних наук, професор кафедри історії світового українства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шатілов Євгеній Володимирович – науковий співробітник Національного військово-історичного музею України, аспірант ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Щипанський Павло Володимирович – кандидат військових наук, професор, генерал-майор, заступник начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського з наукової роботи.

Ющенко Максим Володимирович – ветеран 5 БТГр.

Олег АНАНЬІН (м. Київ) ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У БОЙОВИХ ДІЯХ НА ДОНБАСІ У 2014 РОЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	4	Всеволод НЕМЧЕНКО, Наталія ГАРАЩУК (м. Київ) ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЧАТОК ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНОГО АВІАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ RD-1 ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ НА ДОНБАСІ (ДО 5-РІЧЧЯ ПЕРШОГО БОЙОВОГО ПОЛЬОТУ)	53	Віктор ТОПАЛЬСЬКИЙ (м. Київ) ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ КОНСТРУКТУ "ВЕЛИКА ПЕРЕМОГА" ДЛЯ ПОШИРЕННЯ АНТИУКРАЇНСЬКИХ НАСТРОЇВ В Т.ЗВ. ДНР/ЛНР	97
Валерій ГРИЦЬОК, Сергій ЛЕВЧЕНКО, Павло ЩИПАНСЬКИЙ (м. Київ) УКРАЇНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ (2014 – 2019)	6	Олександр НІКІТЮК, Геннадій СЛОБОДЯНИК, Наталія КОПИЧКО (м. Київ) ВІЙСЬКОВІ МЕДИКИ В ХОДІ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ (АТО ТА ООС)	58	Людмила ЧЕКАЛЕНКО (м. Київ) НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	100
Олександр ДЕМ'ЯНЮК (м. Луцьк) ВОЛИНСЬКІ ВТРАТИ В РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: РІК 2018	11	Олександр ОЧЕРЕТЯНИЙ (м. Київ) РОЛЬ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИСТАВКОВОГО ПРОЕКТУ «УКРАЇНСЬКИЙ СХІД»	64	Євгеній ШАТІЛОВ (м. Київ) МУЗЕЙНІ ЗАХОДИ ЯК СЛАДОВА МЕМОРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ВШАНУВАННЯ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ У 2018-2020 рр.)	102
Костянтин ДЕНИСОВ (м. Запоріжжя) ЗАПОРІЗЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ ОКРЕМОЇ ЗВЕДЕНОЇ ШТУРМОВОЇ РОТИ «КАРПАТСЬКА СІЧ»: ЛЮДИ І ДОЛІ	15	Тарас ПЕРЕГІНЧУК (м. Одеса) «ОЧІ ВІЙНИ», «КІКІМОРИ» ТА «ШКАРПЕТКИ ПЕРЕМОГИ»: ГІБРИДНА ЛЕКСИКА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	66	Максим ЮЩЕНКО (м. Київ) ІСТОРІЯ 5-Ї БАТАЛЬЙОННОЇ ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ 81-ОАЕМБР ТА ЇЇ НАРУКАВНІ ЗНАКИ	105
Михайло ЖИРОХОВ (м. Чернігів) ВИКОРИСТАННЯ 203-ММ САМОХІДНОЇ ГАРМАТИ 2С7 «ПІОН» ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ДОНБАСІ (2014-2015 рр.)	19	Ігор ПІДОПРИГОРА (м. Київ) СУТНІСТЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	69		
Анатолій ЗБОРОВСЬКИЙ (м. Ірпінь) МЕДАЛЬ «ЗА ЖЕРТОВНІСТЬ І ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ»	22	Ігор ПІДОПРИГОРА, Сергій СОКОЛЮК (м. Київ) ІНФОРМАЦІЙНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В РАЙОНАХ ДИСЛОКАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В 1992-2014 РОКАХ	73		
Михайло ЗУБАР (м. Київ) ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ЕКСПОЗИЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МУЗЕЮ 3-ГО ОКРЕМОГО ПОЛКУ СпП ІМ. СВЯТОСЛАВА ХОРОБРОГО ССО МО УКРАЇНИ	24	Наталія ПРИМУШКО (м. Ніжин) МІСЦЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ	79		
Емілія КАЗАН, Ігор ГОЛЯЧУК, Орислава ГОЛУБОВСЬКА (м. Львів) ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД АТО	30	Сергій РАДЗІКОВСЬКИЙ, Микола СЕРЕДЕНКО (м. Львів) РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ У ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ ЩОДО ВІДБИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ ДЕРЖАВИ	84		
Володимир КАЛЮЯНОВ (м. Софія, Болгарія) Олександр СИТНИК (м. Мелітополь) УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД І ЗВІЛЬНЕННЯ БОЛГАРІЇ В 1877-1878 РОКАХ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	33	Микола СЕРЕДЕНКО, Людмила КІЗЛО, Сергій РАДЗІКОВСЬКИЙ (м. Львів) ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ	89		
Ярема КВАСНЮК (м. Івано-Франківськ) ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ З ПРИКАРПАТТЯ В СКЛАДОВІЙ МОРАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ДОНБАСІ	38	Віктор ТЕТЕРЯТНИК (м. Київ) ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ	94		
Андрій КУКУРУДЗА (м. Рівне) ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО АВТОМОБІЛЯ ГАМВІ (НММВW - М1097А2) СИЛАМИ ЗСУ В АТО 2014 РОКУ	46				

ВІЙНА НА ДОНБАСІ. 2014 - 2019 рр.

Збірник наукових праць. – К., 2020.

Під загальною редакцією заступника директора Національного військово-історичного музею України з наукової роботи к.і.н. Я. Ю. Тинченка

Війна на Донбасі. 2014 – 2019 рр. [Текст] : зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук. військ-істор. конф. 7 травня 2020 р. / Нац. військово-історичний муз. України. – К. 2020. – 115 с.

Рецензенти: І.В. Срібняк – доктор історичних наук
Т.В. Вронська – доктор історичних наук
О.Є. Лисенко – доктор історичних наук

Схвалено вченою радою Національного військово-історичного музею України 20 листопада 2020 року, протокол №4

Редакційна колегія: Андрій Ільєнко, Ярослав Тинченко, Ірина Мороз, Ксенія Ляшенко